

LITTERARISCHE

FANTASIEN

NIEUWE REEKS

LITTERARISCHE FANTASIEN.

LITTERARISCHE FANTASIEN

DOOR

CD BUSKEN HUET

NIEUWE REEKS

VIERDE DEEL

Hebreeuwsche twijfelzucht

Kinderboeken

Uhland

Sainte-Beuve

George Eeiot

George Sand en Octave Feuillet

Johanna Kinkel en Agnese Schebest

AMSTERDAM
G. L. FUNKE
1878

HEBREEUWSCHE TWIJFELZUCHT.

Dr. P. de Jong, de Prediker vertaald en verklaard. Leiden 1861.

Dr. J. Hooykaas, Geschiedenis der beoefening van de wijsheid onder de Hebreën. Leiden 1862.

»Ik wist," zegt Dr. de Jong in zijne voorrede, na melding te hebben gemaakt van de groote zwarigheden, verbonden aan de verklaring van het boek des Predikers, »ik wist in mijne angstvalligheid niet beter te doen, dan den eenigen, koninklijken weg van alle exegese te betreden en mij te werpen in de armen der grammatiek."

Tot lof des schrijvers zij verzekerd, dat deze omhelzing eene daad van zelfbedrog is geweest. Niet in de lange magere armen der grammatiek heeft Dr. de Jong zich geworpen, maar in de poezele en welgevormde der letterkundige geschiedenis; en aan deze daad zijner stoutmoedigheid dankt onze theologische litteratuur een uitmuntend geschrift.

Aan eene akademische dissertatie, gelijk het geschrift van Dr. Hooykaas, zal niemand dezelfde eischen stellen als aan een boek. De doctorandus schrijft niet voor het publiek, maar voor zijne professoren en zijne commilitones. De hoogste akademische graad behoort alleen te worden verleend aan wie met de stukken bewijzen, min of meer vertrouwd te zijn

met hunne specialiteit; en zij kunnen dit bewijs niet leveren, tenzij door te treden in een aantal bijzonderheden van geheel schoolschen aard. Uit hunne haarkloverijen juist, moet voor een deel hunne belezenheid, voor een ander deel hunne schranderheid blijken. De resultaten van Dr. Hooykaas zijn de resultaten van zijn lexikon. Al het belangrijkste in zijn geschrift behoort te huis in eene lijst van hebreeuwsche naamwoorden. Deze dissertatie bewijst dat haar schrijver, als exegeet van het Oude Testament, gebroken heeft met de traditie: ongetwijfeld een belangrijk moment in het intellektueel leven des auteurs, doch onvoldoende stof voor een werk van driehonderd bladzijden. Zij bewijst, dat hij een volgeling is van de grammatikale school. Uitmuntend, doch het is niet genoeg dat men eene methode hebbe. Een werktuig is geen gewrocht; een speeltuig geen muzikale kompositie; de spade van den gouddelver een voorwerp, dat niet behoort te worden verward met het edel metaal, waarnaar de man er mede graaft.

Drie in getal zijn de bronnen, waaruit onze schrijver zijne kennis aan de Chokma of hebreeuwsche levenswijsheid heeft geput [1]. Beurtelings en achtereenvolgens bestudeert hij het boek der Spreuken, het boek Job, en eindelijk den Prediker. Elk van deze drie geschriften, waarbij ten slotte en als aanhangsel nog de spreuken van Jezus Sirachszoon komen, vertegenwoordigt in zijne studie eene afzonderlijke periode in de geschiedenis

[1] Men heeft de wijsheid der Hebreen te onderscheiden van hetgeen de Grieken wijsbegeerte noemden. „De Chokma is die rigting van den Israëlitischen geest, welke het leven en alle zijne betrekkingen zoekt te regelen en te besturen door de gegevens der ervaring.” De filosofie der Hebreën was praktische levenskunst, geen metafysica. Deze laatste stond bij hen in kwaden reuk.

Dr. Hooykaas wil Gen. I—III niet hebben aangezien voor het werk van een Wijze, met name Gen. II: 4 vgg. niet; en vast heeft hij gelijk, wanneer men deze fragmenten enkel beschouwt uit een algemeen oogpunt. Doch in de bijzonderheid, dat de eerste mensch ten val komt door de hand uit te strekken naar den boom der kennis, schemert te zeer de hebreeuwsche afkeer van eigenlijk gezegde bespiegeling door, dan dat ook deze sage niet in zekeren zin als een gewrocht der anti-metafysische Chokma zou moeten worden aangemerkt.

van de beoefening der wijsheid onder de Hebreeën. Wel laat hij op in- en uitwendige gronden den Prediker ontstaan in een tijd, toen de Chokma reeds had uitgebloeid; doch teregt wordt niettemin door hem de schrijver van dit merkwaardig bijbelboek nog tot de hebreeuwsche Wijzen gerekend.

De taak van Dr. Hooykaas verschilde van die van Dr. de Jong. Hetgeen voor den laatste hoofdzaak moest zijn, was in verband met het oogmerk van den eerste, slechts eene min of meer bijkomstige kwestie. Toch raken beide geschriften, zoodra de schrijver over de hebreeuwsche wijsheid genaderd is aan zijn derde en laatste hoofdstuk, elkander op menig punt.

Op den titel van »wijze", zegt Dr. Hooykaas, kan de Prediker ongetwijfeld aanspraak maken. Zijne bron is uitsluitend de ervaring, niet ook tevens de profetische inspiratie. De praktijk des levens, het welzijn van den enkelen mensch, niet de zegepraal der theokratie, is zijn doel. Zijne grondstelling luidt: maak u het leven zoo dragelijk mogelijk.

Hoe ontheokratisch hij is, blijkt uit zijn volslagen gemis, niet slechts aan priesterlijken of profetischen zin, maar vooral aan vertrouwen op de toekomst. Het blijkt ook uit de omstandigheid, dat hij van het begin tot het einde Salomo sprekend laat optreden. »De schrijver geleek op Salomo al zeer sterk, wat den karaktertrek van onverschilligheid in het godsdienstige betreft."

De vermaningen in het boek der Spreuken, »zoo onbezorgd, zoo vol vertrouwen op den mensch en het leven," ademen overigens een geheel anderen geest, dan die van den somberen Prediker. Deze nadert meer aan Job. »In beide geschriften de slingering van den twijfel, de onderwerping des geloofs, eene aanbeveling der vroomheid zonder voldoende reden."

Doch de tijd waarin de auteur van den Prediker leefde (omstreeks het einde der Perzische overheersching, tusschen 350 en 330), is in nog veel hooger mate diep ongelukkig te noemen, dan die waarin Job geschreven werd. In die ongelukkige tijden verplaatsen ons »zijne droevige levenservaring en donkere levensbeschouwing." Deze tijdsomstandigheden waren »de oorzaak van zijne sombere, hopelooze stemming."

Evenwel is hiermede de oorsprong van het boek nog niet

in alle opzigten toegelicht. De schrijver van Job verkeerde te midden van Juda's groote profeten, en werd als vanzelf door hen met een godsdienstigen geest bezield. Niet alzoo de auteur van den Prediker. Diens eeuw kende weinig of geen zelfstandige godsvrucht. In het uiterlijke werd alles gezocht; vormendienst heerschte. »Het verwondert ons dus niet, dat de vreeze Gods, waartoe de Prediker aanspoort, geen levende vroomheid is, maar enkel ontzag voor den Opperheer; geen liefde, maar koel overleg, zelfzucht. Hij zag en kende slechts zulk eene godsdienst."

Uit diezelfde tijdsomstandigheden laat zich ook het vlakke van des schrijvers moraal verklaren. »Zijn begrip van zedelijkheid is lager dan voorheen; niet omdat hij achterstond bij, maar omdat hij hetzelfde standpunt innam als zijn tijd; niet uit afkeer van de deugd, maar uit overtuiging des verstands. Zijn zedeleer is, wat zij in den kring der Wijzen wel moest worden, maar nog niet geworden was: bloot utiliteitsleer. Het motief van voor- en nadeel neemt hier meer dan ergens den vorm aan van eigenbelang."

Waarom mag hij niettemin een echt beoefenaar der Chokma heeten? Omdat, hoewel zijn invloed niet kan vergeleken worden bij den opgang, dien vroeger Wijzen maakten, hij nogtans »klanken gaf" aan hetgeen leefde in den geest van enkelen, »even ontrust en hopeloos als hij." En ook omdat hij, van ieder vreemd gezag onafhankelijk, verder dan zijne voorgangers van de israëlitische godsdienst verwijderd, »eenvoudig schrijft wat hij heeft ondervonden, gedacht en gevoeld."

Dit laatste is een der sprekendste eigenaardigheden van zijn geschrift. De Prediker is een uitvloeisel van persoonlijke en droefgeestige levenservaring. »Vonden wij in Job geen leer maar leven, niet eene louter verstandelijke bestrijding van anderer gevoelen, maar de beschrijving van eigen boezemstrijd, het is hier eveneens. De schrijver geeft zichzelven in dit boek, zichzelven geheel: hoe hij de wijsheid heeft gezocht, in de hoop van door haar het waar geluk te vinden; hoe hij daartoe alles om zich waarnam, in de hoop van het leven en het levensdoel te verstaan; hoe hij op tallooze zwarigheden stuitte, op onoplosbare raadselen. Hij vond eene eeuwige,

onveranderlijke orde van zaken, die van God haren oorsprong ontleende. Hij vond daarin veel kwaad, veel onregt en ongeluk, dat hij met het godsbestuur niet rijmen kon. Het leven was hem een nachtelijk duister.

De teleurstelling leerde, dat de wijsheid hem het geluk niet zou schenken. »Zou hij dit dan zoeken door het najagen van een ander levensdoel, van ingespannen arbeid en zorgelooze vreugde? Dat kon hij niet. En het zeker einde, dat hij vóór zich zag, het was de vernietiging in het graf!"

Met dit vooruitzigt was het hem volkomen ernst. Zijne geheele levensbeschouwing hing zamen met zijne opvatting van den dood. »Onzen wijze toch ontbrak het geloof aan onsterfelijkheid" (Bladz. 267—276).

In deze al het andere beheerschende karakteristiek van den Prediker stemt Dr. Hooykaas geheel overeen met Dr. de Jong, en hij is ons voorgeweest met de opmerking, dat de verdienste van laatstgenoemde moet gezocht worden in de door hem ontworpen schets »van de levende persoonlijkheid des schrijvers."

Werkelijk is deze schets, waarvan hier alleen de hoofdlijnen kunnen worden nagetrokken, uitmuntend geslaagd. Nader onderzoek zal welligt leeren, dat zij niet meer dan eene gissing is geweest, breed opgezet en met liefde uitgewerkt. Litterarische debatten zijn nimmer gesloten. Een boek als de Prediker, eenig in zijne soort onder de gewrochten der hebreeuwsche litteratuur, zal bovendien, tengevolge niet het minst van deze zijne eenzelvigheid, altoos voor zeer verschillende beschouwing en verklaring vatbaar blijven. Doch ongetwijfeld zal in de geschiedenis dier verklaring, de kommentaar van Dr. de Jong mettertijd eene eervolle plaats innemen.

De auteur van den Prediker is een eerbiedwekkend, vorstelijk karakter, een naar waarheid hongerende en dorstende geest. Met liefde heeft hij zich tot het zoeken van wijsheid gezet, doch met dit zoeken-zelf is de reeks zijner teleurstellingen begonnen: »Gaf ik mijn hart over om wijsheid te kennen en onzinnigheid en dwaasheid te kennen, zoo erkende ik, dat ook dit een najagen is van wind; want in veelheid van wijsheid is veelheid van verdriet, en die kennis verzamelt, verzamelt smart."

De raadselen van het godsbestuur, de kwetsende ongelijkheid der menschelijke lotsbedeeling, het verbroken evenwigt tusschen deugd en geluk, dit was hetgeen hem pijnigde. Hij viel over hetgeen men zou kunnen noemen het oude hebreeuwsche struikelblok. »Zie de slechten, zij leven te allen tijde onbekommerd daarheen, en toch vermeerderen zij hunne kracht: zoo heb ik dan te vergeefs mijn hart gezuiverd! 't Is nutteloos, God te dienen: want wat baat het, dat wij zijne wacht waarnemen en dat wij in rouwgewaad gaan voor het aangezigt van den Heer der heirscharen? Wij prijzen veeleer de trotschen gelukkig, die God en zijn gebod versmaden. Ook zij die goddeloosheid doen, worden gebouwd; zij verzoeken zelfs den Heer, en ontkomen. Waarom is der goddeloozen weg voorspoedig en hebben allen die trouweloos handelen rust? Al wie kwaad doet is goed in de oogen des Heeren, en in hen heeft Hij een welgevallen; zoo niet, waar is dan de God des gerigts?" Aldus spraken, voor en na, profeten en psalmdichters: Job spande de kroon en vloekte den dag zijner geboorte. De zich noemende Prediker is kalmer, doch niet minder bitter. »Het is," zegt hij, »eene ijdelheid, die op de aarde plaats heeft, dat er regtvaardigen zijn, wien wedervaart naar het werk der slechten, en dat er slechten zijn, wien wedervaart naar het werk der regtvaardigen. Ik zeg: ook dit is ijdelheid!" Somtijds evenwel doet ook hij als Job, en verwenscht. »De dooden, die reeds voorlang gestorven waren, roemde ik gelukkig boven de levenden die tot nog toe in leven zijn; ja beter dan die beiden hem die tot nog toe niet bestond, hem die het kwade werk niet aanschouwde dat plaats heeft onder de zon."

Welke mag de reden zijn, dat een heilig en regtvaardig God de maatschappelijke ongeregtigheden niet slechts duldt, maar ook bepaaldelijk schijnt te willen? De schrijver — want hij gelooft aan een godsbestuur — meent het goddelijk oogmerk te hebben doorgrond. Het is: den mensch te brengen tot de bewustheid van zijne volstrekte nietswaardigheid, zijne volkomen gelijkheid met den dierenstand. »Ik zeide bij mijzelven: het is wegens de menschenkinderen, opdat God hen beproeve, en opdat zij zien dat zijzelven vee zijn." In het verschijnsel van den dood bereikt deze eenzelvigheid van het

menschelijk en het dierlijk levenslot, haar toppunt: »Het lot van de menschenkinderen en het lot van de dieren, het is één lot dat zij hebben: gelijk deze sterven, sterven genen, en één levensgeest hebben allen, en voortreffelijkheid van den mensch boven het vee bestaat er niet, want alles is ijdelheid. Alles gaat naar één plaats; alles was uit het stof, en alles keert tot het stof weder. Wie weet of de geest der menschenkinderen opvaart naar boven, en of de geest van het vee nederwaarts daalt ter aarde?"

Onmiddellijk volgt hierop de slotsom: »Zoo zag ik dat er geen goed is, dan dat de mensch zich verheugt bij zijne werken, want dit is zijn deel." Doch het zingenot kon een man als den Prediker niet bevredigen. Zijn hart vond geen rust ter plaatse waar zijn verstand die zocht. Het najagen der vreugde zelve was hem eene nieuwe bron van verdriet. Moest hij kiezen tusschen de vrolijkheid en de droefheid, zonder aarzelen reikte hij de hand aan de laatste. »Beter is het, te gaan naar een klaaghuis, dan te gaan naar een feestmaal, doordien dit het einde is van ieder mensch; en de levende moge dit ter harte nemen. Droefheid is beter dan lagchen, want bij een treurig gelaat is het hart vrolijk. Het hart der wijzen is in een klaaghuis, en het hart der dwazen in een huis van vreugde."

Hiermede is de voortreffelijkheid der wijsheid in vergelijking van het zingenot, hare zedelijke meerderheid, gehandhaafd. Doch er is geen verzoening tot stand gekomen. Onder een driedubbel leed gaat de Prediker bij voortduring gebukt: de wijsheid kan hem geen geluk verschaffen, hij moet om harentwil het genot van den dwaas ontberen, en (grooter ramp dan al het andere) hij gaat bovendien met haar, en dat wel in vereeniging met den dwaas, eene droevige en hopelooze toekomst te gemoet. Het is in deze stemming, dat hij de pen opneemt en zijnen nood klaagt aan de natuur: »De zon gaat op en de zon gaat onder, en hijgt naar hare plaats, waar zij opkomt. Gaande naar het zuiden en omgaande naar het noorden, gaat de wind al om en om, en langs zijne gangen keert de wind weder. Alle beken gaan naar de zee, terwijl de zee niet vol wordt; naar de plaats waar de beken heengaan, gaan zij steeds weder."

Uit deze troostelooze levensbeschouwing verklaart zich des Predikers telkens terugkeerende betuiging: »Er is geen goed voor den mensch, dan dat hij eet en drinkt en zijne ziel het goede doe genieten bij zijnen arbeid." Niets anders en niets beters vermag de mensch te verrigten. Het is het eenige goed hetwelk hem de aarde nog geeft, en dat de droevige gedachten aan de dagen zijns levens uit zijnen geest kan verbannen. »Indien een man honderd kinderen gewint en vele jaren leeft, maar zijne ziel niet verzadigd wordt van het goede — hij moge dan niet ten grave zijn gedaald, toch zeg ik: de misdragt is beter dan hij." Wie aldus over het leven denkt, zal het in den grond zijns gemoeds haten: doch tevens zal bij hem in de praktijk die haat gepaard gaan met zekeren levenslust. »Van al wat leeft heeft men verwachting; een levende hond toch is beter dan de doode leeuw, want de levenden weten dat zij sterven zullen, maar de dooden, zij weten niet het minst."

In verband hiermede is de moraal des Predikers eene volstrekte nuttigheidsleer. Eigen voordeel, zegt hij, moet in alle dingen het rigtsnoer van 's menschen handelingen zijn: niet slechts in het dagelijksch leven, niet slechts ten aanzien van de gestelde overheden en magten, maar ook in het godsdienstige. »Gedwongen voor overmagt te bukken, zwijge de nietige mensch en volbrenge hij met naauwgezetheid Gods geboden, opdat hij de straf ontga, welke hem wegens pligtverzuim zou treffen. Waar echter het nakomen van Gods bevel ongeluk ten gevolge heeft, doe de mensch zijne liefde tot God zwichten voor de liefde tot zichzelven. De mensch, de jongeling inzonderheid, wordt geroepen om het tegenwoordige te genieten, verdriet te weren van zijn hart, en geen kwaad zijn vleesch te doen genaken. Tot aandrang wordt hij gewezen op eene toekomst, waar alles ijdelheid zal zijn." (Inleiding, bladz. XVI—XXXV).

In het 7de hoofdstuk van het eerste gedeelte zijner *Confession d'un enfant du siècle* verhaalt Musset, hoe het oog van Octave, toen hij ten toppunt van het zielelijden was, bij het bladeren in een ouden Bijbel, werd aangetrokken door eene bladzijde uit den Prediker. De plaats was deze:

»Dit alles nam ik mij ter harte, en om te onderzoeken dit

»alles, dat de regtvaardigen en de wijzen en hunne daden in »Gods hand zijn. Noch liefde, noch haat komt de mensch te »weten; alles voor hun aangezigt is ijdelheid, overmits aan »allen één lot wedervaart, aan den regtvaardige en aan den »slechte, aan den goede en den reine en aan den onreine, en »aan hem die offert en aan hem die niet offert; gelijk de goede »is de zondaar; die zweert, gelijk hij die den eed vreest. Dit »is iets kwaads bij alles wat plaats heeft onder de zon, dat »één lot aan allen wedervaart, en zoo ook het hart der men»schenkinderen vol is van kwaad, en onzinnigheden in hun hart »zijn gedurende hun leven en — daarna de dooden."

Octave, door het lezen van deze woorden tot nog grooter wanhoop vervoerd, riep uit: »O Dieu! ô Dieu! voilà une »femme qui parle d'amour, et qui me trompe: voilà un homme »qui parle d'amitié, et qui me conseille de me distraire dans »la débauche: voilà une autre femme qui pleure, et qui veut »me consoler avec les muscles de son jarret: voilà une Bible »qui parle de Dieu, et qui répond: Peut-être; tout cela est »indifférent." — Dan gaat hij voort: »Je me précipitai vers »ma fenêtre ouverte: Est-ce donc vrai que tu es vide? criai-je, »en regardant un grand ciel pâle qui se déployait sur ma »tête. Réponds! réponds! Avant que je meure, me mettras-tu »autre chose qu'un rêve entre ces deux bras que voici?"

Door aldus toe te geven aan zijne hartstogtelijke stemming, maakte Octave zich het gemoed vast niet ontvankelijker voor den goddelijken vrede. Ook zou hij, met eenig zoeken, gemakkelijk in den Bijbel eene troostrijker bladzijde hebben kunnen vinden, dan juist die plaats uit den Prediker. De Prediker zelf, indien Octave minder vervuld ware geweest met de gedachte aan zijne eigen smart, had hem kunnen leeren, zich met meer eerbied uit te drukken bij het spreken over de raadselen en duisternissen van het menschelijk leven.

Niettemin wijst het vermogen, door den Prediker op Octave uitgeoefend, en waaraan deze zich onwillekeurig onderwierp; dit aantrekkingsvermogen van den hebreeuwschen skepticus wijst op eene verborgen geestverwantschap. »Wat er geweest is dat zal er zijn, en wat er gedaan is dat zal er gedaan worden," zegt de Prediker, »en nieuws bestaat er volstrekt

niet onder de zon." Laat ons, tot regtvaardiging van het beweren, dat de eerste helft der 19de eeuw in sommige opzigten bezield is geweest met denzelfden geest, die ons uit het oude bijbelboek tegenstroomt, nogmaals Musset raadplegen.

Hij heeft over Gœthe en Byron gesproken; heeft gewaagd van hetgeen Sainte-Beuve noemt *la maladie de René*, eene ziekte wier oorsprong door Musset gezocht wordt bij de twee genoemde coryfeën. Waarna hij aldus vervolgt:

»Quand les idées anglaises et allemandes passèrent ainsi sur nos »têtes, ce fut comme un dégoût morne et silencieux, suivi d'une con»vulsion terrible. Ce fut comme une dénégation de toutes choses du »ciel et de la terre, qu'on peut nommer désenchantement, ou, si l'on »veut, *désespérance;* comme si l'humanité en léthargie avait été »crue morte par ceux qui lui tâtaient le pouls. De même que »ce soldat à qui l'on demanda jadis: A quoi crois-tu? et qui »le premier répondit: A moi; ainsi la jeunesse de France, en»tendant cette question, répondit la première: A rien.

»Pareille à la peste asiatique exhalée des vapeurs du Gange, »l'affreuse *désespérance* marchait à grands pas sur la terre. Déjà »Châteaubriand, prince de poésie, enveloppant l'horrible idole »de son manteau de pèlerin, l'avait placée sur un autel de »marbre, au milieu des parfums des encensoirs sacrés. Déjà, »pleins d'une force désormais inutile, les enfants du siècle roi»dissaient leurs mains oisives et buvaient dans leur coupe stérile »le breuvage empoisonné. Déjà tout s'abîmait, quand les chacals »sortirent de terre. Une littérature cadavéreuse et infecte, qui »n'avait que la forme, mais une forme hideuse, commença »d'arroser d'un sang fétide tous les monstres de la nature.

»Qui osera jamais raconter ce qui se passait alors dans les »colléges? Les hommes doutaient de tout: les jeunes gens nièrent »tout. Les poëtes chantaient le désespoir: les jeunes gens sorti»rent des écoles avec le front serein, le visage frais et vermeil, »et le blasphème à la bouche. D'ailleurs, le caractère français, »qui de sa nature est gai et ouvert, prédominant toujours, »les cerveaux se remplirent aisément des idées anglaises et alle»mandes; mais les cœurs, trop légers pour lutter et pour souf»frir, se flétrirent comme des fleurs brisées. Ainsi le principe »de mort descendit froidement et sans secousse de la tête aux

»entrailles. Au lieu d'avoir l'enthousiasme du mal, nous n'eûmes »que l'abnégation du bien; au lieu du désespoir, l'insensibilité. »Des enfants de quinze ans, assis nonchalamment sous des »arbrisseaux en fleur, tenaient par passe-temps des propos qui »auraient fait frémir d'horreur les bosquets immobiles de Ver- »sailles. La communion du Christ, l'hostie, ce symbole éternel »de l'amour céleste, servait à cacheter des lettres; les enfants »crachaient le pain de Dieu.

»Heureux ceux qui échappèrent à ces temps! Heureux ceux »qui passèrent sur les abîmes en regardant le ciel! Il y en »eut sans doute, et ceux-là nous plaindront." (*Confession*, 1re Partie, Chap. II.)

De maatschappelijke toestand, in welks midden de schrijver van den Prediker leefde, is ons te weinig in bijzonderheden, te uitsluitend naar zijne algemeene omtrekken bekend; de afstand der tijden is te groot, het verschil tusschen morgen- en avondland te breed, dan dat hier sprake zou kunnen zijn van eene in alle rigtingen uitgewerkte vergelijking. Mag men stellen, dat ook de hebreeuwsche litteratuur weleer hare Wertherperiode heeft gehad? Doch zoozeer blijft de menschelijke natuur in alle eeuwen en onder alle hemelstreken zichzelve gelijk, dat zelfs een boek als de Prediker, uit een bepaald gezigtspunt beschouwd, op ons den indruk maken kan, als ware het in plaats van vijf-en-twintig-honderd, naauwlijks vijftig jaren oud.

Intusschen, de eenheid van den geest sluit verscheidenheid van gaven niet uit, maar in. Onmiskenbaar is de gemoedstoestand, door Musset geschilderd, in hare soort godsdienstiger dan de levensbeschouwing van den Predider. »Moi qui te parle," spreekt Octave in gedachte Byron toe, »moi qui te parle, et qui ne suis qu'un faible enfant, j'ai connu peut-être des maux que tu n'a pas soufferts, et cependant je crois encore à l'espérance, et cependant je bénis Dieu." Die innigheid van godsdienstig gevoel is den Prediker vreemd. In zijn stelsel van praktische levenswijsheid is de godsdienst eene inkonsequentie. Noemt hij Gods naam, het heeft den schijn alsof dit bij hem enkel en alleen krachtens eene traditionele hebbelijkheid geschiedt. »Vrees God en houd zijne geboden, want dit moet ieder mensch": eene zoodanige dorheid van godsdienstig

gevoel is ons in een schrijver van hebreeuwschen bloede bijna een raadsel. »Wees niet al te regtvaardig en gedraag u niet te zeer als wijze: waarom zoudt gij verderf over u brengen? Wees niet al te slecht en wees geen dwaas: waarom zoudt gij sterven buiten uwen tijd?" Voor deze koele berekening was in het gemoed van Octave geen plaats.

Doch het is er ver af, dat het skepticisme van den Israëliet ook in andere opzigten voor het moderne zou moeten onderdoen. De godsdienstigheid van Musset gaat gepaard met eene losbandigheid, waarvan bij den Prediker geen sporen worden aangetroffen. Deze Hebreër is als zedelijk wezen gezond van harte. Nergens houden bij hem de zinnen hoogtijd. Hij is de ingetogenheid in persoon. Niet slechts de dartelheid, ook de hartstogt is hem vreemd. Vandaar dat menigeen, die de bekentenissen van Octave met weerzin digtslaat, zonder stoornis van zijn zedelijk gevoel den Prediker leest.

Zedelijke reinheid is de eenige eigenschap niet, waardoor zich des Predikers wereldsmart [1], hoe ongodsdienstig deze overigens bij hem wezen moge, voordeelig onderscheidt. Hij haat het leven; hij gelooft aan niets, of zoo goed als aan niets. Zijne idealen zijn jammerlijk ondergegaan: het eene voor, het andere na. Doch zijne twijfelzucht is van eene eerbiedige soort. Nergens ontmoet men bij hem die zekere frivoliteit, waardoor, in overeenstemming met hetgeen men bij Musset aantreft, de geest van Heine zich kenmerkt.

De eerbied is eene dier eigenschappen van de menschelijke ziel, waardoor zich vele dingen laten verklaren. Men kan, het voorbeeld van den Prediker leert het ons, eerbiedig en tevens ongeloovig zijn. Doch al mogen godsdienst en eerbied niet met elkander verwisseld of vereenzelvigd worden, beider verwantschap is niettemin onmiskenbaar. Het voltairianisme is oneerbiedig. Vandaar dat Voltaire, in weerwil dat hij in theorie een geloovig deïst was, door de vromen onder zijne tijdgenooten als een atheïst werd gemeden en verfoeid. Toch

[1] Dit schijnbaar modern woord is slechts de letterlijke vertaling en zamenkoppeling van hetgeen bij den apostel Paulus „de droefheid der wereld" heet. Zie 2 Cor. VII : 10.

zijn de negatien van den Prediker geduchter, zieldoodender, voor gemoederen van zekeren stempel verderfelijker, dan die van Voltaire. Het lijdt dan ook geen twijfel, of de verborgen oorzaak van den wrevel, die een aanmerkelijk deel van Voltaire's geschriften bij den godsdienstigen lezer opwekken, moet gezocht worden in de ligtzinnigheid die zij ademen, niet in het skepticisme dat er aan ten grondslag ligt.

Om tot Heine terug te keeren: er is, bij alle gelijkvormigheid van levensbeschouwing, in den eerbiedigen ernst des Predikers iets solemneels, iets sepulkraals bijna, dat ons, zoo niet afstoot, dan toch onverschillig laat. Daarentegen vertoont zich bij Heine, in weerwil van den gemeenzamen voet waarop hij voortdurend met het heilige verkeert, eene diepte en teederheid van godsdienstig niet-alleen, maar ook van zedelijk gevoel, die men bij den Prediker en diens utiliteitsleer vruchteloos zoeken zal.

Inderdaad, de nakomelingschap zal zich zeer ijverig moeten toeleggen op de studie der litteratuur, om te begrijpen hoe een gedichtje als het volgende, in onzen tijd kan zijn voortgekomen uit het gemoed van een man, die zeer bepaald moet worden aangemerkt als een kind dezer eeuw:

Katharina.

Jüngstens traümte mir: spazieren
In dem Himmelreiche ging ich,
  Ich mit dir — denn ohne dich
Wär' der Himmel eine Hölle.

Dort sah ich die Auserwählten,
Die Gerechten und die Frommen,
  Die auf Erden ihren Leib
Für der Seele Heil gepeinigt:

Kirchenväter und Apostel,
Eremiten, Kapuziner,
  Alte Käuze, ein'ge junge —
Letztre sahn noch slechter aus!

Lange, heilige Gesichter,
Breite Glatzen, graue Bärte,
(Drunter ach verschiedne Juden), —
Gingen streng an uns vorüber,

Warfen keinen Blick nach dir,
Ob du gleich, mein schönes Liebchen,
Tändelnd mir am Arme hingest,
Tändelnd, lächlend, kokettirend!

Nur ein Einz'ger sah dich an,
Und es war der einz'ge schöne,
Schöne Mann in dieser Schaar,
Wunderherrlich war sein Antlitz.

Menschengüte um die Lippen,
Götterruhe in den Augen,
Wie auf Magdalena einst
Schaute Jener auf dich nieder.

Ach! ich weiss, er meint es gut —
Keiner ist so rein und edel —
Aber ich, ich wurde dennoch
Wie von Eifersucht berühret —

Und ich muss gestehn, es wurde
Mir im Himmel unbehaglich —
Gott verzeih' mir's! mich genirte
Unser Heiland, Jesus Christus.

Tot verklaring van de omstandigheid, dat nergens in het boek van den Prediker eene bladzijde voorkomt als deze, kunnen honderd redenen worden aangevoerd. De hoofdgedachte, door Heine meer aangeduid dan ontwikkeld, verplaatst ons niet in eene hebreeuwsche of oud-testamentische, maar in eene zuiver christelijke sfeer. Hiermede is alles gezegd. Ook was de schrijver van den Prediker te weinig humorist, zijn weemoed van eene te zwaarmoedige soort, dan dat hij, zelfs indien zijn eerbaarheidsgevoel zich daartegen niet had verzet, tot inkleeding van zijne gedachte, ooit zulk een vorm zou hebben gekozen.
Doch wij die in Heine, nog meer welligt dan in Musset,

het dichterlijk skepticisme van onzen tijd persoonlijk meenen te zien optreden, kunnen niet nalaten de hooge en zeldzame mate van zedelijke reinheid en fijngevoeligheid te bewonderen, die in deze fantastische voorstelling doorstraalt. Door overmaat van grilligheid moge het gedichtje niet in allen deele den toets van den goeden smaak kunnen doorstaan, des te beter is het bestand tegen eene proef van hooger orde.

Naast veel, dat ons in den Prediker aantrekt; onze eigen gemoedservaringen ons doet terugvinden in de zijne; ons met eerbied vervult voor zijne droefheid, is zijne ongeneeselijke wanhoop aan de toekomst generzijds het graf ons eene telkens terugkeerende ergernis. »De mensch gaat naar zijn eeuwig huis": dit wil bij hem met andere woorden zeggen, dat het menschelijk leven een vernietigingsgeding, en de wederoplossing van het menschelijk bestaan in de dubbele algemeenheid van den geest en van de stof, het einde is van al ons streven. Vandaar het weinigje levenslust dat hij nog heeft overgehouden. Vandaar het cyniek en tevens hartverscheurend woord: »Een levende hond is beter dan een doode leeuw."

Ik zal niet beweren, dat Heine's onsterfelijkheidsgeloof ooit buitengemeen levendig is geweest. Veeleer bestaat er reden te vermoeden, dat hij in menig oogenblik van zijn leven des Predikers theorie omtrent de lotsbedeeling en toekomst van mensch en dier, niet slechts beaamd, maar haar ook in praktijk heeft gebragt. Doch laat ons de betuiging niet vergeten, waarmede hij zijn *Nachwort zum Romanzero* sluit, en die eenigzins kan worden aangemerkt als zijn godsdienstig testament. De skandinavische ziener, van wien daarin gewag wordt gemaakt, is Swedenborg, en het zijn Swedenborg's openbaringen omtrent het toekomend leven, die voor een deel door Heine met den naam van potsierlijke berigten gemerkt worden:

»So närrisch sie auch klingen, so sind doch diese Nachrichten »ebenso bedeutsam wie scharfsinnig. Der grosse scandinavische »Seher begriff die Einheit und Untheilbarkeit unserer Existenz, »so wie er auch die unveräusserlichen Individualitätsrechte des »Menschen ganz richtig erkannte und anerkannte. Die Fortdauer »nach dem Tode ist bei ihm kein idealer Mummenschanz, wo »wir neue Jacken und einen neuen Menschen anziehen; Mensch

»und Kostüm bleiben bei ihm unverändert. In der anderen Welt »des Swedenborg werden sich auch die armen Grönländer be»haglich fühlen, die einst, als die dänischen Missionäre sie »bekehren wollten, an diese die Frage richteten: ob es im »christlichen Himmel auch Seehunde gäbe? Auf die verneinende »Antwort erwiederten sie betrübt: der christliche Himmel passe »alsdann nicht für Grönländer, die nicht ohne Seehunde existiren »könnten.

»Wie sträubt sich unsere Seele gegen den Gedanken des Auf»hörens unserer Persönlichkeit, der ewigen Vernichtung! Der »*horror vacui*, den man der Natur zuschreibt, ist vielmehr dem »menschlichen Gemüthe angeboren. Sei getrost, theurer Leser, »es gibt eine Fortdauer nach dem Tode, und in der anderen »Welt werden wir auch unsere Seehunde wiederfinden"...

Gelijk Heine en Musset, zoo is ook in zekeren zin de Prediker eene gevaarlijke lektuur. Hebben de voorstanders van de onechtheid des epiloogs, — waaronder Dr. de Jong, in onderscheiding van Dr. Hooykaas, — hebben zij de zaak bij het regte eind, dan heeft men reeds van oudsher, nog vóór de vaststelling van den canon des Ouden Testaments, dit ingezien, en daarom getracht, den welligt schadelijken invloed van het boek door een verzoenend en vaderlijk slotwoord te neutraliseren. Doch alles door elkander genomen, zullen zielelijders, die in hunne geschriften het hart op de tong hebben, en den lezer een blik gunnen tot op den bodem van hun gemoed, ook dan wanneer hunne bekentenissen terugstootend zijn, of hunne vormen tegen de regelen van het klassieke zondigen, meer nut doen dan schade aanrigten.

1862.

KINDERBOEKEN.

Al de kinderliederen van J. P. Heije, 1861. — Jean Macé, Contes du Petit-Château, en: Théâtre du Petit-Château, Parijs 1862. — Louis Ratisbonne, la Comédie Enfantine, en: Dernières Scènes de la Comédie Enfantine, Parijs 1862. — J. J. A. Gouverneur, Fabelboek voor kinderen, 1862. — Sprookjes van Perrault, in het Hollandsch overgebragt door A. Ising, 1863.

In welk verband staat de kinderpoëzie tot godsdienst en moraal? Is zij gehouden, beiden tot voertuig te verstrekken? Of, zoo uit de sprookjes van Perrault schijnt te volgen, dat zij daar desnoods buiten kan, is zij er nogtans bestaanbaar mede?

Ziehier een gedichtje van Dr. Heije: *De Herder*, waardoor met de daad het bewijs geleverd wordt, dat een zuiver godsdienstige inhoud, mits de dichter den waren toon wete aan te slaan, zeer wel te vereenigen is met het genre:

Daarbuiten op de weide
  Gaan lam'ren klein en groot,
Zij grazen van den morgen
  Tot aan het avondrood.
Opdat geen leed hen deren,
  Geen lam verdwalen zou,
Bewaakt een wakkre herder
  De kudde vroom en trouw.

Maar meer nog dan de herder
  De lammerkens bewaakt,

Waakt God voor brave kindren,
Dat hun geen onheil naakt;
Hij ziet van uit den Hemel
Behoedend op ons neêr,
En als we onwetend dwalen,
Voert Hij ten goede ons weer!

Men verhaalt, dat Louis Ratisbonne jood geweest en katholiek geworden is. Sommige landgenooten, gevoelig voor de handhaving onzer nationale eer in het buitenland, zullen welligt ruim zoo gaarne omtrent hem vernemen, dat er zich onder zijne gedichtjes één bevindt, hetwelk uit het Hollandsch vertaald werd. Het is dat mensch- en kinderkundige van Van Alphen: »Alexis heeft zijn zusje lief." Ratisbonne's *Catéchisme*, niet aan Van Alphen ontleend, is eene tweede waarschuwing tegen alle eenzijdigheid, in het bepalen van hetgeen waar in de kinder-litteratuur al dan niet plaats voor is.

Qui n'a pas commencé, n'a ni fin ni milieu? — Dieu.
Qui partout invisible est toujours en tout lieu? — Dieu.
Qui fit l'air et la terre, et les eaux et le feu? — Dieu.
Qui créa tout, pour qui tout créer n'est qu'un jeu? — Dieu.
Qui dans le grand désert guida le peuple hébreu? — Dieu.
Qui reçoit la prière et le plus humble vœu? — Dieu.
Qui nous soutient lorsque nous défaillons un peu? — Dieu.
Qui nous met dans le cœur le remords, comme un pieu? — Dieu.
Qui, si le ciel est noir, sourit comme un point bleu? — Dieu.
Qui proclame l'athée à son dernier aveu? — Dieu.
Et qui nous reste encor, quand tout nous dit adieu? — Dieu.

Doch gelijk er eene manier is, deze goede dingen in kindertaal te zeggen en goed te zeggen, is er ook eene, en daaraan wordt misschien niet genoeg gedacht, er welsprekend van te zwijgen. Wanneer Dr. Heije de jeugd laat aanheffen van:

Klein vogelijn, op groenen tak,
Wat zingt ge een lustig lied!
Wij vinden in ons heele boek
Zoo'n vrolijk wijsje niet;
o Zeg ons, zeg ons, aardig beest!
Wie of uw meester is geweest?...

dan hebt gij den dichter en zijne zingende kinderen lief. Doch u stichten zij niet langer, de katechiseermeestertjes in miniatuur, wanneer zij, met aanwending van het fysico-teleologisch bewijs uit de natuurlijke godgeleerdheid van weleer, aldus besluiten:

o! Zeker is 't de goede God,
Die 't u heeft toebetrouwd,
Opdat gij aan *der blinden oor*
Zijn goedheid melden zoudt:
o Ja! wij weten 't, aardig beest!
Wie of uw meester is geweest.

De kinderdichter mag en kan moraliseren. Hiertegen is, als algemeen beginsel, niets in te brengen. Doch zijn mogen hangt af van zijn kunnen. De ons omringende natuur, de zich om ons heen bewegende dierenwereld, het hondje-drenkeling, de piepende vogeltjes, alles kan hem stof geven tot nuttige leering. Doch juist omdat hij deze laatste, om zoo te zeggen, slechts voor het grijpen heeft, komt eigenlijk alles op de inkleeding aan. Dankbaarheid is eene groote deugd: geen kinderdichter die niet beproeft, en te regt, deze les aan zijne jonge lezers en lezeressen in te prenten. Van Alphen heeft er met zijn kleinen hond, die om brood en beentjes zoo aardig kwispelstaart (dat geloof ik gaarne! smaalt een uitgevast en hongerig stamgenoot), te onzent het zijne toe gedaan. *Le petit Chien* van Ratisbonne is eene soortgelijke proef:

Un petit chien dans un étang,
Près de mourir, se débattant,
Hurlait: A mon secours, du monde!
Cher enfant, tire-moi de l'onde!
Un de tes frères, un vaurien,
M'a précipité là pour rien.
Ah! sauve-moi, je t'en supplie,
Et je t'aimerai pour la vie.

L'enfant tire le chien de l'eau,
L'enveloppe de son manteau,
Il l'essuie avec soin, l'apaise,

Et sur son front mouillé le baise.
Depuis ce jour, reconnaissant,
Le chien suivait partout l'enfant.

Deze manier dunkt mij de ware. Daarbuiten gaande wordt de dichter door den zedemeester benadeeld. Van Dr. Heije's *Jonge Vogeltjes* is de eerste strofe allerliefst:

Ze vlogen hoog, ze vlogen laag,
Ze sprongen en ze zongen,
Ze pikten wurmpjes gaauw en graag,
En bragten ze aan hun jongen;
En 't kleine volk in 't nestje riep:
„Piep, piep... 'k bedankje wel. — Piep, piep!"

Zangeriger behoeft het niet. Ook vindt elk regtgeaard kind in het stamelen dier dankbare vogeltjes stof genoeg tot nadenken. Doch hoor nu, hoe vreemd zeker knaapje, van 's dichters vinding, over dat kleine volk in 't nestje, staat te filosoferen. Wist men niet beter, men zou de dankbaarheid houden voor eene perzik van geschilderd karton, straffeloos beduimelbaar:

En 'k dacht, toen 'k dat zoo aardig vond:
„Ben 'k ook zoo'n dankbre jongen?" —
En 'k ben mijn Moedertje terstond
Eens om den hals gesprongen,
En moeder pakte mij, toen 'k riep:
„Piep, piep...'k bedankje wel. — Piep, piep!"

De rijkdom van Dr. Heije's bundel is zoo groot, — honderd en vijftig liedjes, met nog honderd spreuken als toegift, — dat het eene te ligte taak is, hier en ginds den vinger te leggen op eene mislukte strofe of eene kwalijk uitgewerkte gedachte. Ik houd Dr. Heije in het gemeen voor een uitnemend kinderdichter, den dichterlijksten van onze nieuwere liedjeszangers voor de jeugd. Het meest trekt hij aan, wanneer hij, zooals in deze prettige *Mei-Regen*, misschien niet om zijne deftigheid de vaders of moeders, maar stellig, om zijne onschuldige brooddronkenheid, de kleine jongens en meisjes op zijne hand heeft:

Wie graag sterk wil zijn en groot,
  Groeijen wil ter degen,
Loop' maar met zijn hoofdje bloot
  In den zoelen regen!
Wees niet angstig voor een spat,
  Frisch er in gesprongen,
Vrees niet voor een drop of wat,
  Dreumes van een jongen!

Zie de blômmetjes maar aan,
  Hoe ze 't buitje drinken!
Kijk maar goed, hoe op de blaân
  Al die druppels blinken!
In dat lekkre, zoele nat
  Ligt des hemels zegen,
Daarom, dreumes! rep je wat,
  Loop 'reis in den regen!

Aan Jean Macé's tooneelstukjes is eene gewilde zedelijke strekking voor het meerendeel vreemd. Alleen het voorlaatste, *l'Utilité de la Douleur*, kondigt zich regtstreeks aan als eene ingekleede les; en dan nog wordt deze niet uitdrukkelijk op den voorgrond geplaatst. Het eigenlijk kenmerkende van den bundel ligt in stukjes als *la Révolte des Fleurs*, waarin de klassifikatie van Jussieu triomfeert over die van Linnæus; als *le Palais du Temps*, waarin een aantal hoofdpersonen uit de algemeene geschiedenis ten tooneele verschijnen; als *la Composition d'Histoire*, dat eene levende vertooning is van het tijdvak van Lodewijk XV; als *la Leçon de Géographie*, een bezield protest tegen het gewone onderwijs in de aardrijkskunde. Geheel de verzameling is er op gemaakt, bij de jeugd den lust tot studie te wekken, het geheugen door aanschouwelijkheid te hulp te komen, en den goeden smaak te vormen. Voor het wèl vertoonen van deze stukjes, met name wat het kostuum betreft, wordt eene vaardigheid en eene kennis vereischt, die reeds in zichzelve niet dan voordeelig werken kunnen op de verstandelijke ontwikkeling. En ik weet bij ondervinding, zegt de schrijver in zijne voorrede, dat kostumen van deze soort de ouders niet ruïneren zullen: »Je m'étonne encore à chaque fois, malgré l'habitude, des magnificences que savent improviser

les jeunes filles avec des jupes blanches, des talmas, des fleurs et des feuilles de papier doré. Pour cinq sous, on fait une reine qui conserve un certain prestige toute une soirée."

Van geheel anderen aard zijn Macé's sprookjes. Hier beslaat de moraal wel niet alle, maar toch eene zeer voorname plaats: — Er was eens een kleine jongen, die steeds op school alle eerste prijzen haalde. Spraakkunst, cijferkunst, geschiedenis, aardrijkskunde, in alles was hij de baas. Kwam de dag der prijsuitdeeling, hij keerde huiswaarts met een stapel boeken onder den arm, en met op het hoofd zooveel lauwerkransen, dat men naauwlijks het puntje van zijn neus meer zag. De menschen keken hem na op straat; en den volgenden dag vertelde de dienstmaagd in alle winkels, hoe knap hij was en hoe geleerd. Onder ons gezegd en gebleven, de arme jongen droeg dientengevolge een tamelijk hoog borstje, en gewende zich gaandeweegs aan een niet al te lagen dunk omtrent zijn persoon. Naast hem woonde een klein meisje, dat dikwijls bij hem te spelen kwam. Zij was niet zoo vlug als hij, maar een lief kind, minzaam en zachtzinnig jegens iedereen, gehoorzaam aan het ouderlijk bevel, en dat iederen avond, voor zij naar haar bedje ging, ernstig vroeg of God haar goed wilde maken. Onze groote geleerde, zooals de kindermeid hem noemde, begon weldra eenigzins uit de hoogte op haar neder te zien; en op zekeren dag werd het hem eensklaps duidelijk, dat zulk een klein weetnietje eigenlijk geen voegzaam gezelschap voor hem was. Alvorens haar de kontinuatie zijner vriendschap te schenken, wilde hij zich ten minste vergewissen van den stand harer kundigheden. Toen zij hem dus kwam roepen om hem een prentenboek te laten zien, dat zij van hare peetemoei gekregen had, ontving hij haar met zekere waardigheid en stijfheid, die zij vroeger nooit bij hem had opgemerkt. »Meisje," zeide hij, »ik weiger niet met u mede te gaan; doch vooraf wenschte ik te weten, of gij in staat zijt, eene gewone breuk tot eene tiendeelige te herleiden." Zij begon te lagchen, en antwoordde: »Zoo ver ben ik nog niet gevorderd; ik kan nog pas aftrekken en vermenigvuldigen." — »Lach niet, wat ik u verzoeken mag! ik spreek in ernst. Gij zult mij toch het onderscheid wel weten te zeggen tusschen een volstrekt en een

betrekkelijk hoofdvoorstel?" — »Ik heb het geweten; de jufvrouw heeft het ons laatst gezegd. Maar ik ben het waarlijk weder kwijt." — »Och kom! Dan zal het wel niet noodig zijn u te vragen, in welk jaar vóór onze jaartelling de stad Rome gesticht is?" — »Hoe kunt gij zoo wezen! Wij zijn immers eerst kort geleden aan de geschiedenis van Egypte begonnen?" — »Hoe langer hoe fraaijer! Thans vermoed ik, dat gij ook de namen niet kent van de elf departementen van het Loire-bassin?" Het meisje zweeg: hare geografische wetenschap reikte nog niet aan het Loire-bassin. — »Wat scheelt u toch vandaag?" vroeg zij eindelijk haar gestrengen examinator. »Laat die dingen rusten; wij zijn niet op school. Kom liever mijn prentenboek zien. Er staan allerhande fraaije vertelseltjes in, die gij vast met genoegen lezen zult." — »Lief kind," hernam hij, op een toon van bescherming, »uw vertelseltjes zijn mij primo volmaakt onverschillig. Voorts zult gij moeten bekennen, dat ik van nu af te knap voor u ben. Het betaamt niet, dat men ons langer te zamen zie omgaan." Het arme kleine ding zette het (beter antwoord wist zij niet) op een schreijen; want in het binnenste van haar hartje mogt zij haar geleerden buurman gaarne lijden, en het kostte haar veel, hem te moeten afstaan om het Loire-bassin en om het volstrekte hoofdvoorstel. Zij zag hem aan met een smeekenden blik, en kon er niet toe besluiten, zonder hem aan het spelen te gaan. Daar trad eensklaps haar peetemoei de kamer binnen.

Deze peetemoei word thans de hoofdpersoon van het kinderlijk verhaal. »C'était une vieille dame très-respectable, et pleine de mérite, bien qu'elle fût peu connue; mais cela ne vous étonnera pas quand je vous aurai dit son nom: elle s'appelait la fée Modeste." Zij is begaan met het verdriet van haar peetekind, en wil den kleinen deugniet, die haar tranen doet storten, van zijnen hoogmoed genezen. »Zijt gij dan waarlijk zoo dom?" vraagt zij het schreijend meisje. »Laat eens zien! Kunt gij mij ook zeggen wat er noodig is, om wel te leven?" — »Maar tante," zegt het kind, »die vraag is nu ook al heel gemakkelijk. Men moet doen wat onze lieve Heer gebiedt, en, evenals hij, goed zijn voor alle menschen."

Nu voert de toovergodin het knaapje met zich mede en

brengt hem bij een beroemd natuurkundige, een beroemd geschiedvorscher, een beroemd schrijver, en eindelijk (met overspringen van tweeduizend jaren) op eene school in Midden-Afrika, waar juist onderwijs gegeven wordt in de aardrijkskunde. »Meester," vraagt namens onzen knaap de toovergodin den onderwijzer, een deftig en welgekleed man met twee ridderorden in het knoopsgat — car l'emploi de maître d'école était un des plus honorables qu'on connût dans ce pays-là, et les hommes du plus grand mérite accouraient en foule quand il se trouvait une place vacante — »meester, leert gij deze kinderen de namen der elf departementen van het Loire-bassin niet?" De onderwijzer antwoordt, dat hij zich flaauw herinnert, den naam der Loire ergens te hebben aangetroffen in een overoud en hoogst gebrekkig geografie-boek, waarin van Midden-Afrika met geen enkel woord gewag werd gemaakt. »De departementen, door u bedoeld," gaat hij voort, zich buigend voor de toovergodin, — car il était un homme de mérite, et c'est l'usage des hommes de mérite de tous les temps de s'incliner devant la fée Modeste, — »bestaan sedert geruimen tijd niet meer. Met de groote aardbeving van het jaar 2500 zijn zij door de zee overstroomd, en tegenwoordig spelemeijen de visschen boven de kruinen der voormalige hoofdsteden." — Een klein meisje had met zigtbare inspanning van alle geestvermogens naar dit antwoord van den meester zitten luisteren. »Zeg mij eens, lief kind," vroeg haar de onsterfelijke peetemoei, »zoudt gij kunnen vertellen wat er noodig is, om wel te leven?" Het Afrikaansche kind van den jare 3862, antwoordt: „Men moet doen wat onze lieve Heer gebiedt, en evenals hij, goed zijn voor alle menschen." Reeds de natuurkundige had gezegd, dat dit antwoord uitmuntend en onovertrefbaar was; de geschiedvorscher desgelijks; de beroemde schrijver niet anders. Daarbij had deze schrijver, — die eene schrijfster was, — zich naauwlijks kunnen onthouden overluid te lagchen, toen onze kleine geleerde haar had medegedeeld, dat hij het onderscheid kende tusschen een volstrekt en een betrekkelijk hoofdvoorstel. De geschiedkundige had hem doen opmerken, dat het jaar van Rome's stichting moeijelijk met juistheid kon bepaald worden, en de geleerde wereld de ge-

schiedenis van Romulus en Remus vrij algemeen voor eene legende hield. Wat den mathematicus aangaat: »Bonjour, maître'', had de toovergodin hem aangesproken, »voici un savant que je vous amène pour faire conversation avec vous.'' Dit was eene goede tijding geweest. Met opgetogenheid had hij den knaap bij de hand genomen. »Savant, à votre âge! C'est très-beau. Voulez-vous m'aider à trouver une comète que nous attendons depuis un mois? Je cherche en ce moment ce qui a pu la retarder en route. Nous chercherons ensemble.'' Chercher des comètes, c'était un peu trop fort pour notre écolier, qui n'était pas allé plus loin que la règle d'intérêt. Il déclina en rougissant la proposition. »Eh bien! nous traiterons une question d'optique, ou d'acoustique, ou d'hydrostatique, à votre choix.'' Le pauvre enfant tout épouvanté ne savait plus où se cacher. »Vous connaissez au moins les logarithmes?'' Il répondit, en retenant une envie de pleurer, qu'il ne connaissait pas ces bêtes-là, mais qu'il pourrait bien convertir une fraction ordinaire en fraction décimale...Le vrai savant regardait la fée Modeste d'un air étonné, et il allait lui demander quelle espèce de savant elle lui avait amené là; mais elle ne lui laissa pas le temps de parler. »Maître,'' dit-elle, »il y a une petite fille qui dit que pour bien vivre il faut obéir au bon Dieu, et être bon comme lui avec tout le monde. En savez-vous plus long qu'elle là-dessus?'' — »A Dieu ne plaise que j'aille m'en vanter! Elle a dit tout ce qu'il y avait à dire, la chère petite.'' — »Allons-nous en d'ici,'' fit la fée à son compagnon, »il n'y fait pas bon pour vous.''

Eene voorname reden waarom Macé, behalve dat hij in het vak der kinder-litteratuur blijkbaar een gezalfde is; dat hij beschikt over een meesterlijken stijl, en hij de muziek van het proza grondig bestudeerd heeft; eene voorname reden, waarom zijne schijnbaar onnoozele verhalen zoo onderhoudend zijn en zich zoo aangenaam laten lezen, is dat hij ze hier en ginds weet te kruiden met zaken — die in den kruidenierswinkel niet te bekomen zijn. Somtijds zijn het niet meer dan eenvoudige en ongezochte woordspelingen. »Tiens! c'est mademoiselle En Retard qui a perdu l'heure, et qui court après'': zegt een snaak, sprekend van een meisje dat de slechte gewoonte had

kwalijk op haren tijd te passen, en aan wie men om die reden, zonder daarmede te willen zinspelen op een nederlandschen roman, die weleer opgang maakte en nog geenszins vergeten is, den bijnaam gegeven had van Jongejufvrouw Te Laat. Met het oog op dit zelfde achterblijfstertje wordt gezegd: »Il n'y avait pas de chemins de fer dans ce temps-là, et heureusement pour elle, car elle serait toujours partie par les convois du lendemain." Elders zijn het opmerkingen, die, zonder aanspraak te kunnen maken op buitengemeene diepzinnigheid, den lezer nogtans tot nadenken dwingen. Zoo heet het van een middelmatig en woordenrijk dichter: »Il était de ceux qui ne savent pas se taire devant la nature." Van een nieuwen roman, die een aankomend juffertje op hare kamer vond liggen en waar zij onmiddellijk op aanviel: »Il était d'un auteur des plus à la mode, et le sujet en était saisissant au possible. C'était une femme, belle comme un ange, qui se trouvait justifiée de tous les crimes, parce que son mari n'était pas parfait." Van een op de jagt verdwaalden koning: »Il avait abandonné sa suite qui courait sur une autre piste, et comme les princes ne sont pas tenus de savoir les chemins puisqu'on les conduit toujours, il n'avait pas tardé à se perdre de façon à ne plus savoir où il allait."

Het tweede van deze vijftien sprookjes heet *Blondinet*, en Blondinet is een uiterst beminlijk knaapje, wiens goede daden, vier in getal, de wonderbaarlijke uitwerking hebben, dat door ieder van haar een der vier aardsche hoofdjammeren, de Onkunde, het Gebrek, de Hoogmoed, en de Oorlog, plotseling ophouden hier beneden te heerschen.

De volken waren als verzot op de gruwelen van den krijg, en onuitputtelijk in het uitvinden van oorlogswerktuigen. »A chaque invention nouvelle, c'étaient des trépignements d'enthousiasme parmi les combattants, et il ne serait bientôt plus resté en vie que les inventeurs de machines à tuer." Doch zie, daar wist Blondinet zijne drift te beheerschen en zich te onthouden van met zijne liniaal (iets waar hij op dat oogenblik een geweldigen lust in had) zijn zusje op de vingers te tikken: aanstonds was het alom vrede onder de menschen. Op een anderen keer wilde hij volstrekt zijn zondagsch kieltje

aantrekken, om mede in den tuin te spelen. Men verbood het hem. Hij hield vol, en beweerde, dat hij er met zijn daagsche uitzag als een kleine bedelaar. Doch zijn beter ik kwam boven bij de gedachte aan zijne moeder; met het fluweelen kieltje, dat hij reeds half had aangeschoten, trok hij ook zijnen hoogmoed uit, en vermaakte zich koninklijk in den tuin, met het oude linnen of katoenen aan. Geen uur later waren alle trotsche menschen over de geheele aarde nederig en vriendelijk geworden. »Les grandes dames en robes de damas commencèrent, sans savoir pourquoi, à rendre poliment leur salut aux plus petites bourgeoises. Les gens cherchaient dans leur tête les raisons qu'ils avaient eues jusqu'alors pour se mépriser les uns les autres, et ils ne pouvaient plus les trouver." Eindelijk, want ik behoef alles niet te vertellen, gevoelde Blondinet in het minst geen roeping, zijne les te leeren; en bitter verdroot dit zeker klein Feetje, dat den jongen liefhad en gaarne een man van hem wilde maken. Doch Blondinet bekeerde zich van zijn onwil, gaf gehoor aan de smeekingen van zijne goede Genius, en leerde vlijtig zijne les. Het behoefde hem niet te berouwen. Zijn voorbeeld werkte zoo krachtig en weldadig, dat eensklaps alom een einde kwam aan onkunde en halve wetenschap. »Ceux qui ne savaient rien se sentaient saisis du besoin d'apprendre, ceux qui savaient quelque chose du besoin d'en savoir davantage, et l'on voyait des astronomes se précipiter dans les boutiques des libraires, en demandant à grands cris des petits *Manuels de géographie.*" Aldus deed Blondinet met de astronomen, gelijk Sokrates vóór hem met de wijsbegeerte gedaan had.

Macé is geestig, Macé is bevallig, Macé is fijngevoelig, Macé is naief: wat kan men meer verlangen in een kinderauteur? en indien het waar is dat Louis Ratisbonne hem in diepzinnigheid en verhevenheid overtreft, moet dit welligt alleen hieraan worden toegeschreven, dat Ratisbonne, meer dan Macé, een kinderdichter is voor groote menschen:

LA COMÉDIE ENFANTINE AU CIEL.

Saint Pierre conduisait une âme dans le ciel.
De petits innocents moissonnés avant l'âge,

Comme il entrait, jouaient au seuil sur un nuage.
Saint Pierre dit: "J'apporte une âme à l'Eternel,
Une Vertu qu'il va couronner de lumière,
Dans le monde des pleurs elle a bien combattu."
Et levant leurs beaux yeux émerveillés sur Pierre,
Des innocents disaient: „Qu'est-ce que la Vertu?"

LA NATURE DE DIEU.

— Dieu, ce n'est pas un corps, enfant! c'est un esprit.
Il enveloppe tout: rien ne le circonscrit,
Dieu n'a ni bras, ni pieds, ni jambes, ni visage.
— Il a bien une bouche, au moins? — Pas davantage!
— Comment est sa couleur? — Il n'est ni blanc ni noir;
Il n'a rien que l'on puisse ou mesurer ou voir,
Rien de l'homme en un mot. — Alors, c'est une femme?
— Eh! non; c'est un esprit, te dis-je, une pure âme.
Comprends-tu maintenant? — Ah oui! je comprends bien:
Le bon Dieu, ce n'est rien!

Naïfs bégayements de la sagesse humaine!
Tu comprendras plus tard, philosophe à l'œil bleu!
Un peu philosopher nous éloigne de Dieu,
Beaucoup nous y ramène!

LE PATER.

— On ne s'arrête pas en disant sa prière:
Voyons! ne reste pas cette fois en arrière;
Recommence avec moi le *Pater*, et dis bien:
„Donne-nous!" — „Donne-nous"... — „Le pain quotidien."
— „Le pain"... — Eh bien! encor! pourquoi donc cette pause?
Et pourqoi marmoter tout bas
De ces mots que je n'entends pas?
— Chère maman, voici la chose:
Je priais le bon Dieu, car le pain, c'est bien sec,
De nous donner toujours un peu de beurre avec.

UNE INCONVENANCE.

— Eh bien, Paul, vous dormez, je crois?
Ce n'est pas pour dormir que l'on vient à l'église.
Votre attitude scandalise.
— Maman, j'ai déjà fait ma prière cinq fois,
J'ai peur d'ennuyer Dieu. Ce serait plus aimable
De lui dire à présent une petite fable?
— Non, fit la mère en souriant,
Cela, mon petit Paul, serait moins convenable.
On ne peut s'adresser au bon Dieu qu'en priant.

N'ERGOTEZ PAS!

Prends garde en raisonnant de manquer de raison,
Et d'étouffer ta conscience!
Quand le méchant serpent, distillant son poison,
Exhortait Eve à mordre à l'arbre de science,
Eve répondit: „Dieu m'a dit, si j'y touchais,
Que je mourrais."
Alors le tentateur, plein de mauvaise foi,
Dit (c'est dans le Talmud, si ce n'est dans la Bible):
„Je m'en vais te donner une preuve sensible
Que ton Dieu s'est moqué de toi."
Là-dessus le serpent avec sa tête forte
Pousse Eve contre l'arbre et ricane: „Es-tu morte?
Tu l'as touché, tu vois, sans nul mal ni danger.
Ergo Dieu t'a trompée et tu peux en manger!"

Ce beau raisonnement décida notre mère,
Qui mordit à la pomme amère.
Et l'*ergo* triomphant de l'animal pervers
Causa la mort de l'homme et perdit l'univers.

LA FOURMI PHILOSOPHE.

— „On affirme que rien dans toute la nature
N'est créé sans raison et sans utilité.
Or, je comprends très-bien (c'est notre nourriture)

L'air, les arbres, les eaux, fleurs de mai, fruits d'été,
La pluie et le soleil qui leur viennent en aide.
Je m'explique les grands et petits animaux,
J'y trouve un peu de bien, quoique mêlé de maux.
Le ver même a son but. L'araignée est fort laide
Et sa méchanceté ne lui fait point d'amis;
Encore est-elle bonne aux larves des fourmis.
Mais, disait la fourmi, de quoi nous sert en somme,
Je voudrais le savoir, sans faire l'esprit fort,
Ce nuisible animal que l'on appelle l'homme,
Féroce, ravageur, semant partout la mort,
Redoutable fléau de toute fourmilière,
Et se multipliant de façon singulière?
La Providence ici me paraît en défaut."
— „Non, dit un puceron, l'homme a du bon... qu'on suce,
Il a sa raison d'être: il est fait pour la puce."

Ver de terre, parlez moins haut!
Toute chose en ce monde a son but et sa cause
Mais pour découvrir le pourquoi,
Il ne faut pas d'abord tout rapporter à soi.
Puis Dieu cache plus d'une chose
Que vous ne pourrez pas savoir, même à demi,
Avec tout votre esprit, enfant, homme ou fourmi!

LE PIÉGE.

Une souris sortant de son trou vit un piége.
„Ho! ho! dit-elle en reculant,
Je me garderai bien de hasarder le siége.
Je connais ce pendu, bien gras, bien succulent,
Accroché sous la porte! On y veut mordre: attrape!
Sur le cou nous tombe une trappe,
Il est trop tard pour le remord,
Et le morceau de lard mène droit à la mort!
Méchants humains! le tour est de leur gibecière.
Ce trébuchet s'appelle en français souricière,
Et si l'on y tombait, le nom, en vérité,
Serait assez bien inventé.
Mais ce n'est pas moi qu'on abuse.
Je suis souris, et non pas buse!...

Du moins on peut sentir: l'odeur n'en coûte rien.
Ah! ces senteurs de lard que la brise m'apporte
Me ressusciteraient, je crois, si j'étais morte.
Décrocher un morceau, je m'en garderais bien!
Je puis à moins de frais contenter mon envie:
Il ne faut qu'un parfum pour enchanter la vie!
Or, avançons un peu pour flairer seulement
Un moment!"

Elle dit, elle approche, et, de son museau rose,
Ainsi qu'un papillon qui respire une rose,
Effleure le fil de métal
Où pendait l'hameçon fatal.
Aussitôt, crac! La trappe tombe,
Et la souris est dans sa tombe.

O petit animal!
Comment t'es-tu perdu? Tu connaissais le mal!
On voit le précipice, et, sur lui, l'on raisonne.
Helas! c'est dans le fond de nos cœurs vicieux
Que gît le piége insidieux.
On dit: „Je te connais, beau piége!" et l'on y donne.

L'ENFANT QUI OUVRE LES FLEURS.

Laure avait un rosier un peu lent à fleurir.
Le bouton verdissait, mais quand viendrait la rose?
„Rose, disait l'enfant, ne veux-tu pas t'ouvrir?
Voilà tout près d'un mois dejà que je t'arrose."
Enfin, la fleur gonflant, le bouton entr'ouvert
Faisait craquer déjà son petit corset vert:
La floraison était certaine.
Mais Laure n'attend pas. D'une imprudente main
Elle sort la fleur de sa gaine:
La fleur mourait le lendemain.

Rien ne vient en un jour, laissez mûrir les choses!
Si vous voulez garder leur vie et leurs couleurs,
Laisser croître l'enfant! Ne hâtez pas les roses!
Il ne faut pas ouvrir les fleurs.

LA CRAPAUD ET LE VER LUISANT.

Paisiblement sur l'herbe sombre
Un petit ver blanc reposait.
Modeste, se cachant dans l'ombre,
Sans le savoir il reluisait.

Le vil crapaud sort de sa cave,
Tout verdâtre, tout limoneux,
Et l'envieux crache sa bave
Contre le beau ver lumineux.

„Mon Dieu ! que t'ai-je fait, s'écrie
Le pauvre ver tout éperdu.
D'où te vient donc tant de furie?"
— „Eh ! dit-il, pourquoi brilles-tu?"

LES AMITIÉS DU CHAT.

„Maman, regarde un peu le chat qui te caresse!
Le bon petit Minet! Vois donc quelle tendresse!
Et tu ne lui dis rien!" — „Veux-tu savoir pourquoi?
C'est que Minet se frotte où cela le démange,
Et que ce n'est pas moi qu'il caresse, cher ange,
C'est lui plutôt qu'il vient caresser contre moi."

On n'aime pas lorsque l'on aime
En egoïste pour soi-même.
Nos caresses alors et tous nos entrechats
Sont des gentillesses de chats.

UNE DENT PERDUE.

La beauté passe, enfants! Il n'y faut pas tenir
Plus que ne fit Louise.

Louise avait six ans, à force de grandir!
Elle avait des yeux bleus et des lèvres cerise
Et vingt perles dessous. Mais la mue arrivant,

Louise en perdit une, une dent de devant.
Pauvre petite dent! si fine, si polie,
Juste la plus jolie!
Son père la garda pour s'en faire un bijou,
La monter en épingle et la porter au cou.
Et Louise riait, quand la mère à sa vue:
„Ah! mon Dieu! tu viens donc de perdre une dent là!"
L'enfant dit simplement: „Je ne l'ai pas perdue:
Papa l'a."

Certes, ce n'était pas le mot d'une coquette,
Le voici tel qu'il est tombé dans mon bonnet.
Et si je connaissais quelque gentil poëte,
Je le ferais monter en or... dans un sonnet.

MONSEIGNEUR.

Quel que soit en naissant le nom qui vous décore,
Qu'on vous appelle comte ou marquis, mieux encore,
N'en ayez point d'orgueil. Il faut gagner son nom:
Alors le nom est bon.

C'était dans un grand bal d'enfants aux Tuileries.
Ce jour-là l'innocence et la joie y régnaient,
Et des lambris royaux les échos s'étonnaient
D'ouïr naïves causeries.
Une petite fille, au milieu de ses pas,
Arrête son danseur, fils du roi: „L'on t'appelle
Monseigneur! Es-tu donc archevêque?" dit-elle.
— „Moi!" fit l'enfant, „je ne sais pas."

On chercherait longtemps un homme
Semblable, en sa candeur, à cet enfant royal,
N'écoutant pas comme on le nomme,
Ne sachant s'il est prince, évêque ou cardinal.
Mais qu'une voix naïve, à ces illustrissimes,
Dise un jour: „On vous nomme Eminence, Grandeur,
Altesse! Vous prenez un nom aux hautes cimes:
Vous devez avoir un grand cœur!"
Pour ces fiers adjectifs se sentant le cœur mince,
Peut-être quelques-uns, avec plus d'embarras,
Diraient comme mon petit prince:
Je ne sais pas.

LE SOUHAIT DE LA VIOLETTE.

Quand Flore, la reine des fleurs,
Eut fait naître la violette
Avec de charmantes couleurs,
Les plus tendres de sa palette,
Avec le corps d'un papillon
Et ce délicieux arôme
Qui la trahit dans le sillon:
„Enfant de mon chaste royaume,
Quel don puis-je encor attacher,
Dit Flore, à ta grâce céleste?"
— „Donnez-moi, dit la fleur modeste,
Un peu d'herbe pour me cacher."

A MES ENFANTS.

J'avais, — l'œuvre était hardie,
Traduit, tercets sur tercets,
En un poëme français
La Divine Comédie.

Que faire? une tragédie?
Déjà je la commençais,
Mais en vain je m'efforçais;
J'avais la tête engourdie.

Vous étiez là, mes enfants!
Vous, ô poëmes vivants!
Chanson, et la plus divine!

Et tout doucement séduit,
Sur vos lèvres j'ai traduit
La Comédie Enfantine.

Door middel van dit laatste versje, dat eene voorafspraak is en eigenlijk niet medebehoort tot den inhoud van Ratisbonne's bundel, wordt ons een blik gegund in 's dichters laboratorium. Hij had Dante vertaald, den geheelen Dante, in fransche verzen. Het overbrengen dier tercetten, dier »schreckliche",

was hem eene geduchte inspanning geweest. Na den arbeid is het zoet rusten; en zoo ontstond, — want de muzen zijn meer dan de sabbat, en voor den kunstenaar is de verpoozing slechts eene aanleiding tot nieuwe scheppingen, — zoo ontstond de Comédie Enfantine uit de sombere weeën der Divina Commedia.

Hoe wil Ratisbonne beoordeeld, en voor wat wil hij aangezien worden? Zelf deelt hij het ons mede in zijn motto:

> Maman, qu'est-ce donc que des fables?
> — Ce sont des contes raisonnables
> Qu'on apprend aux petits enfants,
> Et qui sont compris par les grands.
> Mais je m'en vais, moi, t'en apprendre
> Que tu pourras dire et comprendre.

Zeker, mijne bloemlezing was gebrekkig; want zij was eenzijdig. Verweg de meeste stukjes van Ratisbonne, te zamen meer dan tien dozijnen in getal, verschillen aanmerkelijk in toon en inhoud van de aangehaalde. Doch meest is niet best. Ongetwijfeld staat Ratisbonne als dichter hoog. Zijne blikken in het kinderhart en het kinderleven zijn verrassend. Zijn spiegel der jeugd is beschamend leerzaam voor iederen volwassene, die het waagt zichzelven daarin te beschouwen. Doch, gelijk kinderen ze niet waarderen kunnen, die overschoone houtsneden waarmede Gobert, en vooral Froment, de Comédie Enfantine versierden, zoo kunnen ook kinderen de vlugt van Ratisbonne niet volgen; dan allerminst, wanneer hij, onbewust van zijn talent, geheel en al zichzelf is en alles geeft wat hij heeft. Men schelde het onnoozele der opmerking kwijt: hoewel een dichter van den echten stempel, een kinderdichter is Ratisbonne in zijne voortreffelijkste stukjes niet.

Eene halve eeuw geleden bezat ons vaderland twee zulke dichters: Van Alphen en Pieter 't Hoen, een legitimist en een republikein. Op dit oogenblik verblijden wij ons in het bezit van een ander tweetal: Heije en Gouverneur. [1] Des laatstgenoemden *Fabelboek voor Kinderen*, in vier afdeelingen,

---

[1] Sedert dit geschreven werd, overleed Dr. Heije. Potgieter deed hem leven in den aanhef zijner biografie van Bakhuizen van den Brink.

heeft en 't Hoen en Van Alphen overschaduwd en verdrongen. De gloed der dichterlijke taal is aan Gouverneurs versjes wel is waar vreemd; doch kinderversjes zijn het, in merg en been. *De Hond en het Bokje*, *Mop en Spits*, *De Musch en het Paard*, *Het Kind en de Os*, *De leden Pop en het kleine Popje*, *Het muisje*, *De Poedel*, *De Konijntjes*, *De Vleermuis en de Vogels*, *De Haan*, *Het Kuiken*, *Het Varken*, en zijn evenbeeld *De Kalkoen* — onze kinderen zullen in vervolg van tijd de schouders ophalen, en wee ons indien wij hen vertoornen! over elke geschiedenis der vaderlandsche letterkunde, waarin niet ook voor deze ruwgeslepen diamanten een behoorlijk aantal kassen opengehouden wordt. En waarom zouden zij niet partij trekken voor den weldoener hunner vroegste jeugd? *De Kalkoen* en zoo vele anderen zijn ontegenzeggelijk meesterstukjes in hunne soort, en alle kleine harten gaan er van open en toe als een doosje:

„Komt, kleintjes, luistert eens aandachtig:
Weest steeds bedaard en kibbelt niet,
Dat twisten staat zoo kinderachtig
En baart maar droefheid en verdriet.
Wordt ook niet knorrig zonder reden,
En zoo u somtijds iets mishaagt,
't Is best, dat gij dat maar verdraagt,
Dan hebt gij altijd rust en vrede."

Toen vrouw Kalkoen had uitgesproken,
Zag zij een knaap, wiens roode pet
Haar zóó in gramschap heeft ontstoken
Dat zij het op een razen zet
En schreeuwt: „Weg met die muts, gij bengel!" —
„Wel," zei de knaap en keek haar aan,
„Wees maar zoo driftig niet, mijn engel,
Heeft dan mijn muts u kwaad gedaan?"

Met Gouverneurs »gedichtjes" — mevr. Van Meerten, naar 'k bespeur, was indertijd van oordeel dat men behoorde te zeggen »versjes", en zelf beaamt de heer Gouverneur deze kritiek — met die versjes dan zien wij ons van het begin tot het einde verplaatst in de fabelwereld, de wereld van sprekende dieren, van moraliserende kalkoenen, en kijvende ledepoppen. Dit is een ander voornaam punt, waaromtrent,

in zake van kinderlitteratuur, de meeningen uiteenloopen. Sommigen ontkennen wel niet, dat het bovennatuurlijke regtens in deze litteratuur zitting heeft en eene rol speelt, doch zij wenschen, dat dit aandeel bepaald zal blijven, gelijk het geval is in de meeste fabelen en sprookjes, tot zekere middenmaat. Snappende dieren en boomen en beekjes, weldoende toovergodinnen en straffende boemannen, men verlangt ze uit de kinderboeken niet verbannen of geweerd, maar daarin binnen betamelijke grenzen gehouden.

Volgens hen die aldus oordeelen, is het bovennatuurlijke eene zaak die mede moet gaan met den tijd, en heeft men in onze beschaafde 19de eeuw behoefte aan een kinderlijk supranaturalisme van minder ruwe soort dan voorheen. Aldus de heer A. Ising, in zijne voorrede voor de hollandsche bewerking der sprookjes van Perrault met de platen van Doré. [1] Hij zegt: »Wat anderhalve eeuw geleden geschikt voor kinderen werd geacht, kan het noode thans meer zijn, vooral sinds er in den laatsten tijd zoo scherp is gelet op vorming en onderwijs, zooveel is gedaan om gezonde, heldere denkbeelden en begrippen reeds vroeg bij de jeugd te ontwikkelen."

Waarom aldus getransigeerd? Geeft men kinderen den vinger, zij nemen weldra de geheele hand. Hoe zorgvuldig men de deuren en vensters van het tooverpaleis sluite, de jeugd, al moest zij den schoorsteen door, wil en zal er in. Tezelfder tijd én hunne verbeelding te willen voeden, én hun mede te deelen hetgeen men verstaat onder heldere begrippen en gezonde denkbeelden, is een onbegonnen werk. Doch de heer Ising wil ook niet dat de fantasie gesupprimeerd worden zal:

»Ofschoon we de feeën en tooverpaleizen, de dappere ridders en schoone slaapsters, de idealen ook van onze kinderjaren, gaarne behouden willen tot voeding en opwekking der kinderlijke fantazie, — zoo gelooven wij toch, dat het bangmaken met kannibaalsche Wildemannen en schoonmoeders, met bloeddorstige wolven en Blaauwbaarden, niet meer ligt in de tegenwoordige rigting. Overprikkeling der verbeelding dient te worden

---

[1] Het was de schuld van den heer Ising niet, dat deze uitgaaf toen geen voortgang had.

vermeden. De lust naar het verschrikkelijke, bij kinderen zoo snel opgewekt, moet niet aangewakkerd, maar geleid en opgevoerd worden tot bewondering voor daden van moed en volharding. In die overtuiging wilde ik pogen de raauwste fragmenten uit de oude sprookjes [die van Perrault] te ligten of te wijzigen".

Dit pogen komt mij gewaagd, deze denkbeelden onaannemelijk voor; en Stahl, met zijne stelling dat het bovennatuurlijke, ook wanneer het verschrikkelijk is, een onontbeerlijk en daarbij volmaakt onschuldig voedsel vormt voor den kinderlijken geest, Stahl, dunkt mij, doet minder onregt aan Perrault en bewijst grooter dienst aan de jeugd. Snijdt men met den heer Ising uit het sprookje der Schoone Slaapster den voorlaatsten episode weg; laat men de op menschenvleesch beluste schoonmoeder niet ten tooneele verschijnen; wil men niet, om redenen van raauwheid, dat de oude vorstin hare schoondochter en dier beide kinderen zal opeten (zij eischte ze niet »raauw", maar gezoden, en toebereid »à la sauce Robert"), dan onthoudt men niet slechts de koningin-weduwe den door haar bestelden maaltijd, maar neemt ook Perrault het brood uit den mond en ontfutselt aan de nederlandsche jeugd een niet te versmaden lekkerbeetje [1].

In zijne reeds genoemde inleiding deelt Stahl een voorval mede, waarvan de overweging wel geschikt is diegenen tot inkeer te brengen, welke sprookjes eene verderfelijke lektuur voor kinderen achten. »Een mijner vrienden", verhaalt hij, »moest vele maanden achtereen voor zaken op reis, en vertrouwde mij zijn knaapje toe: een beeldig jongentje van een jaar drie vier, mijn peetekind. De kleine George hield veel van een snoepje; doch ik behoefde niet te vreezen, dat zijn gastronomen-aanleg mij verarmen zou: gebakken aardappelen waren zijn lievelingsschotel. Wij woonden buiten, en op eene van onze wandelingen in het veld zag hij, hoe men aardappelen poot. Ik onderstel, dat zich van dit oogenblik af in zijn

[1] Ergens in de hollandsche vertaling worden de slapen der verschrikte en in zwijm gevallen jonge prinses gewreven met „azijn." Bij Perrault geschiedt dit, gelijk het in eene vorstelijke tooververtelling behoort, met een weinig „Eau de la reine de Hongrie."

geest een plan vormde. De eerste reis dat het geregt zijner voorkeur weder op tafel verscheen, vroeg hij een groote portie. »Waarom zoo veel?" »Om op te eten, en om te planten." »Te planten?" »Ja, in George's tuintje." Hij verdeelde daarop zijne gebakken aardappelen in twee ongelijke helften. De grootste helft werd met den meesten smaak verorberd: en toen de maaltijd afgeloopen was, klom hij van zijn hoogen stoel, wandelde als een kleine prins met zijn bord en zijne gebakken aardappelen naar den tuin, maakte een putje in den grond, ledigde het bord daarin, deed er op mijn plaagzieken raad wat zout bij, dekte ze met tuinaarde, en ging zijn glas met wijn-en-water halen om ze te begieten. Ik liet hem begaan, en er verliepen op deze wijs acht dagen. Tot loon voor zijne goede zorgen en trouwhartige bevochtiging vond George op zekeren ochtend, ter plaatse waar hij gepoot had, een bord met gebakken aardappelen staan. Wij hadden zijnerzijds op zekere mate van bevreemding gerekend. Geenszins! Hij achtte het gevulde bord een volmaakt natuurlijk verschijnsel. Hij had gezaaid: het was dus billijk dat hij ook oogstte. Hij nam het bord, liet ons proeven, en wilde den ganschen dag niets anders eten dan de gebakken aardappelen, die hij zelf geplant had. En gij woudt kinderen verbazen?"

Ik eindig met een gedichtje over kinderen, van Louis Bouilhet, een discipel van Victor Hugo. De kinderwereld is eene onuitputtelijke bron van dichterlijke bezieling. Doch men bedriegt zich, indien men alleen de kinderlijke onschuld poëtisch acht, of de kinderlijke naieveteit, of de kinderlijke weetgierigheid.

»L'un chasse l'autre", zeide een goed kerkganger, maar die niet gaarne twee sermoenen hoorde op één zondag. Ditzelfde geldt van de geslachten der menschen; en deze gedachte is bitter. Kinderen zijn niet slechts lieftallig, maar ook zelfzuchtig en meedogenloos. Zonder genade duwen zij de volwassenen van het schouwtooneel des levens. Wij moeten plaats voor hen maken. Ruim baan voor Z. M. met den valhoed! Toch haten wij daarom den kleinen alleenheerscher niet. Integendeel, de gaanden (dit is Bouilhet's slotgedachte) laten zich gaarne en met blijdschap naar de straf- en grafplaats dringen, door de mollige armpjes der komenden:

CEUX QUI VIENNENT.

A l'heure où le sommeil commence,
J'ai fait un rêve, et j'ai cru voir
S'allonger une plaine immense
Que terminait un grand trou noir.

Vers le gouffre qui les appelle,
Chassés par un destin de fer,
Hommes et femmes, pêle-mêle,
Roulaient comme un fleuve à la mer.

Et derrière le troupeau sombre,
Mes yeux cherchaient, avec effort,
Ta vieille faux qui luit dans l'ombre,
O vieux squelette de la mort!

Je ne t'aperçus point, camarde!...
Mais ce que je vis devant moi
S'agiter, dans la nuit blafarde,
M'a paru plus affreux que toi.

C'était une bruyante armée
De petits hommes incomplets:
Monde exigu, peuple pygmée,
Portant au front des bourrelets.

Les uns jetaient des clameurs grêles,
Et, des deux mains, ramant dans l'air,
Chancelaient sur leurs jambes frêles,
Comme des barques sur la mer.

D'autres, la bouche de lait pleine,
Avec des gestes menaçants,
Lançaient dans la mêlée humaine
Leurs chariots retentissants.

Les derniers, plus faibles encore,
Se traînant de tous les côtés,
Semblaient des larves près d'éclore,
Dans leur langes emmaillotés.

Ils criaient: „Notre heure est venue!
A nous la terre des vivants!"
Et tous les hochets, sous la nue,
Secouaient leurs grelots mouvants;

Et les voix exterminatrices
Frappant du ciel les noirs arceaux,
Entonnaient, sur l'air des nourrices,
La Marseillaise des berceaux...

Pourtant, ô tendresse profonde!
La foule, un pied dans le cercueil,
Vers les bandits à tête blonde
Se retournait ivre d'orgueil:

Et les familles insensées,
Avec des rires triomphants,
S'en allaient au tombeau, poussées
Par le bras rose des enfants!

In Guepo Upas, het Javaansche giftdal, doet zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat, terwijl langs den bodem, ter hoogte van niet meer dan weinige duimen, zich een moorddadige luchtstroom van vulkanische afkomst beweegt, niets daarentegen den mensch verhindert, mits hij zich niet onvoorzigtig te rusten legge op den grond, naar welgevallen en straffeloos deze kleine vallei op en neder te wandelen. Statige boomen, indien zij op kunstmatige wijs en volwassen herwaarts overgeplant werden, zouden er kunnen tieren. Weelderig zou hun blad zich ontwikkelen. Aan den voet dier reuzenstammen evenwel zou men vruchteloos naar een bloempje zoeken. Hoe lager bij den grond, des te doodelijker de atmosfeer.

In vele opzigten is met de fransche romantiek en poëzie van den nieuweren tijd juist het tegenovergestelde het geval. Zij ruischen vergif, indien men wil, die breedgetakte *Mémoires du Diable* en *Mystères de Paris*, die weelderig uitgegroeide *Monte-Christo's* en *Juif-Errants*. Doch in hunne doodelijke schaduw bloeit en geurt eene flora, klein maar rein, onschuldig en van hooger geest bezield. Een deel daarvan kwam in deze bladzijden ter sprake: de erica's der fransche litteratuur.

1863.

UHLAND.

1787—1862.

Gedichte von Ludwig Uhland. Stuttgart, 1862. 44ste Auflage. — Prof. Dr. Friedr. Theod. Vischer, Kritische Gänge. Viertes Heft. Stuttgart 1863 (Ludwig Uhland). — Fr. Notter, Ludwig Uhland, sein Leben und seine Dichtungen, 1863. — Gustav Liebert, Ludwig Uhland. Hamburg, 1863.

In weerwil van haar langzaam en matig wassen in vervolg van tijd, dagteekent zij reeds van het jaar 1815, die niet zeer omvangrijke verzameling van Uhlands gedichten, wier vierenveertigste uitgaaf nevens mij ligt.

Doch, hoewel eene halve eeuw oud, de verzen van dezen dichter zijn steeds jong gebleven; en toen Duitschland in den herfst van 1862 den meer dan vijfenzeventigjarige ten grave droeg, — zoo frisch en levendig was toen en is daarginds nog heden de herinnering aan zijn lied, — scheen men aan de boorden van den Neckar en op het Tübinger kerkhof, veeleer het ontijdig lijkfeest van een vroeggestorvene te vieren, dan de laatste en sedert geruimen tijd vooruit geziene hulde te bewijzen aan een met lengte van dagen gezegend grijsaard.

»Ludwig Uhland's Pegasus," schreef Heine in 1833, »was van nature een middeneeuwsche klepper, een ridderlijk ros. Met liefde draafde het dier terug naar het verledene. Moest het

daarentegen vooruit, den weg van het moderne leven op, aanstonds en telkens begon het te steigeren. De wakkere Uhland steeg dan ook glimlagchend af, beval op rustigen toon, den ongezeggelijken klepper te ontzadelen, en deed hem naar stal brengen. Tot den huidigen dag is hij daar gebleven, en, naar het voorbeeld van zijnen ambgenoot, den klepper van Bayard, bezit hij alle mogelijke deugden en niet meer dan één gebrek: hij is dood."

Vijf jaren later is Heine op dit oordeel teruggekomen; niet om het te herroepen, maar om het onder een ander beeld nader te bevestigen en aan te dringen: »Dit ontbrak er nog aan, dat ik ook op het gebied der kunst het zwaard zou moeten aangorden tot bestrijding van gestorvenen! Ach, de dooden matten ons meer af, dan zij ons kwetsen, en de strijd ontaardt ten laatste in vervelend zwaardgekletter. Kent gij de geschiedenis van den jongen ridder, die naar het tooverwoud voer? Goudkleurig waren zijne lokken, tartend wiegden zich op zijn helm de wuivende pluimen, zijne wang bloosde achter de traliën van zijn vizier, en onder het blanke harnas klopte een strijdlustig gemoed. Doch vanwaar, in het woud, dat geheimzinnig fluisteren van den wind? Onheilspellend schudd'en de boomen hunne kruinen. Hunne stammen, vaak afzigtelijk vergroeid, herinnerden aan menschelijke wangestalten. Hier en daar gluurde door het loof een spookachtig witte vogel, giggelend op schier beleedigenden toon. Vreemdsoortig gedierte kroop en sprong door de struiken, als schimmen uit de fabelwereld. Daarnevens floot menige vlasvink zijn onschuldig lied, en tusschen de ranken der breedgebladerde slingerplanten verhief menige stille schoone bloem haren kelk. De jonge edele, dieper en dieper in het woud gedrongen, riep eindelijk vol overmoed uit: »Waar toeft de kampvechter, die mij de spits bieden kan?" En zie, daar kwam, met gesloten vizier, een lange schrale ridder aangereden, die het zwaard trok en zich schrap zette. De vederbos op zijnen helm was geknakt, zijn harnas meer verweerd dan ondeugdzaam, zijn rapier vol scharen, doch van het beste staal, en zijn arm krachtig. Hoe lang zij te zamen streden weet ik niet, doch zeker geruimen tijd. De bladeren toch vielen van de boomen, en de boomen stonden langen tijd

kaal en rillend van koude, en daarna bott'en zij weder uit en koesterden hun groen in den zonneschijn; en zoo wisselden de jaargetijden af — zonder dat zij het gewaar werden, de twee kampvechters, die onafgebroken op elkander inhieuwen, eerst woest en zonder genade, toen minder heftig, daarna schier lusteloos, tot zij ten laatste de spits hunner zwaarden op den grond lieten zinken en, uitgeput van krachten, de vizieren hunner helmen opsloegen. Droevige aanblik! De eene ridder, de ten strijde gedagvaarde, was een geraamte, en uit de holte van het opgeslagen vizier grijnsde een ontvleeschde kop. De andere, de als een jongeling in het woud gevarene, vertoonde het ingezonken en vaal gelaat van een grijsaard, en zijne haren waren als sneeuw. Honend bijna klonk uit de hooge kruinen der boomen het giggelend lagchen van het spookachtig wit vogelenheir."

Ik weet niet of het deze aan de *Romantische Schule* toegevoegde bladzijde uit den *Schwabenspiegel* is, wier herinnering den hoogleeraar Vischer, ook zelf een Zwaab en in der tijd voor eene poos Uhland's ambtgenoot aan de Tübingsche akademie, dien hartstogtelijken parallel in de pen gegeven heeft, waarmede hij in zijne *Kritische Gänge* de aan Uhland's gedachtenis aldaar door hem gewijde bladzijden besluit.

»De muzen," verhaalt hij, na zijne lezers vergunning gevraagd te hebben met eene kleine geschiedenis afscheid te mogen nemen, »eens kregen de muzen het in het hoofd, zich een roes te drinken. De gril vond bijval, en in een gloeijend bacchanaal kwam het voornemen tot uitvoering. Euterpe, de muze der lyriek (somtijds wordt dit ambt, te gelijk met dat der edele danskunst, ook door Terpsichore waargenomen; nu, Euterpe zou zelve op dat oogenblik te naauwernood in staat geweest zijn, zich haar naam te binnen te brengen); Euterpe, terwijl hare zusters voortgingen met dansen en zingen, met snarenspel en gejubel, stoof met vliegende haren en vlammende oogen den Helikon af. De nevelen van den wijn hadden een waanzinnig denkbeeld bij haar doen opdagen: zij wilde den eersten den besten, wie ook, met een kus tot haren gunsteling wijden. Goden en godinnen, geniën en beschonken personen verstaan de kunst, met bliksemsnelheid het luchtruim

te klieven. In den blinde, zonder zich te bekommeren om den ingeslagen weg, stuift Euterpe voort. Reeds heeft zij den helderen Griekschen hemel achter den rug, zeer ver. Noordwaarts spoedt zij zich, het nevelachtig landschap over, tot in de nabijheid eener groote stad aan den oever der Elbe. Zij laat zich nederglijden op de aarde, en vindt zich staan tegenover een opgeschoten knaap met weelderig glinsterende oogen, die juist, al maaijend met de beenen, de stadspoort uitgeslenterd kwam. Zij drukt hem een vollen vurigen kus op het voorhoofd, en verdwijnt. Den volgenden morgen vinden wij haar op eene rotspunt van den Parnassus zitten, niet ver van Delphi's tempel, in de nabijheid der Kastalische bron. Met verwilderden blik staart zij ontnuchterd voor zich uit. Met ontzetting is zij tot zich zelve gekomen. Noch de profetische beek aan hare voeten, noch de orakeldamp des tempels aan hare zijde, behoefden haar te zeggen wien zij gekust had. De als muze in haar wonende geest uit hooger sfeer zeide het haar genoeg. Doch de kus was geschonken; en, geschonken, geldig. Met één ver reikenden blik overzag zij de gevolgen van hare daad. Zij zag, hoe de reine blaauwe vlam van het goddelijk licht voortaan flikkeren zou tusschen slijk en aardschen gloed, telkens ontwijd en telkenmale weder opflikkerend. Waar zij over jammerde was niet dat de gekuste van nu af in zijne wanhoop schertsen, of al schertsend vertwijfelen, of als een daemon beurtelings lagchen en als een daemon schreijen zou. Zoo lang die wanhoop gevoeld, die tranen waarachtig, die verdeeldheid des gemoeds eene zelf doorleefde ervaring bleven, had zij er vrede mede. Hoewel eene Griekin van geboorte, verstond zij nogtans het groot verschil der tijden, het zoo veel geschokter gemoedsbestaan eener in zoo veel meer rigtingen ontwikkelde menschheid, de zoo veel dieper kloof tusschen ons ideaal en onze werkelijkheid. Doch dat dit alles de stof zou leveren tot een ijdel komediespel; de vertroetelde knaap de hand uitstrekken zou naar de gemakkelijke zegepraal, weggelegd voor hem die met goedkoope vermetelheid de karikatuur der poëzie durft invoeren in de poëzie; hij in de zielen een verwonderlijk heimwee, een naamloozen weemoed, een nevelachtig voorgevoel van het hoogere wekken, en daarna deze zelfde gevoelens als

zeepbellen zou doen uiteen spatten; hij niet in staat zou zijn, één geestigheid te onderdrukken, ook niet al deugde zij slechts om een grijns van vergenoegen te wekken op het ontuchtig gelaat van twee oude of jonge gezellen aan de drinktafel in het bierhuis; hem boven alles gelegen zou zijn aan zijn eigen vernuftig ik, ervaren in de kunst om alles te idealiseren en al het ideale te ontheiligen; hij een boos en vuilaardig lasteraar worden, hij zijn vaderland aan de bespotting des vreemdelings overleveren, de lafhartige weekaard zich voor een ridder en voorvechter der vrijheid uitgeven, hij eindelijk vroom worden, en achter de slip van onzen lieven Heers rooden mantel zou komen uitgluren en ginnegappen, veracht, verafschuwd, en nogtans steeds tot medelagchen nopend, steeds wegslepend, steeds onwederstaanbaar en steeds duldeloos, een elendeling en tevens aller lieveling, eene onwelriekende pestbuil en nogtans steeds omzweefd van lauwergeuren, een wellustige aap, en tegelijk een koorknaap der muzen met een nimbus van stralen om het hoofd, een altijd vloeijende honigkelk vol vergif voor zijn volk — ach, zij zag en overzag alles, alles. »Goden!" riep zij uit, en woelde met de hand in hare hemelsche lokken, en sloeg zich uit wanhoop op de borst, »o gij Goden, wat heb ik gedaan!" Doch eensklaps staakte zij hare klagten, haar blik klaarde op, eene troostrijke gedachte scheen in haren geest te ontkiemen. Zij rees op, en steeg de wolken in. Weder en ditmaal met overleg, voerde hare vlugt haar naar het noorden, doch naar des noordens zuidelijkst gedeelte. Het was een heldere lentemorgen. Op den top van een glooijenden wijnberg, aan den ingang van een bekoorlijk en door een vloed doorsneden dal, daalde zij neder. Onafgebroken hield zij den blik gevestigd op het huis aan den voet van den wijnberg. De deur werd geopend, en een man met onbeminlijke gelaatstrekken, doch waarover een geest van vrede, van stille kracht, van bescheiden deugd zweefde, een man wiens geheele wezen eenvoudigheid teekende, trad den wingerttuin in: zijn eigendom, naar het scheen. Welgemoed sloeg hij het botten der stokken gade, en rigtte toen, met een niet onder woorden te brengen uitdrukking der oogen, over het in de stralen der morgenzon gekoesterd dal, den blik naar de met doorschijnende

nevelen gekroonde bergen tegenover hem. »Ja, gij zijt het," sprak de muze, »ook u heb ik eenmaal gekust, meen niet dat het mij ontgaan is, juist in zulk een ochtendstond als dezen, toen gij als kind daarginder speeldet aan den oever der rivier. Het was geen hartstogtelijke kus, geen brandende, geen bedwelmende; zacht was hij, en kuisch, en verkwikkend, gelijk (heeft ooit iemand dien gesmaakt?) de kus van Athene zou geweest zijn. Maar gij zijt goed. Zegenen zullen mij de geslachten, omdat ik dien bescheiden kus u op het voorhoofd gedrukt heb. Gij zult leven, onsterfelijk leven bij uw volk. Op een groenen heuvel in de weide, ginds bij den vloed, zullen zij een gedenkteeken voor u oprigten; een teeken van brons, uw evenbeeld. Wel u, wel mij, mijne eer is gered!" Nog eenmaal liet zij met innig welgevallen den blik op hem rusten; toen repte zij zich weder hemelwaarts, en zweefde weg, en keerde met een glans van blijdschap op het gelaat naar hare zusteren op de toppen van den Helikon terug."

Vischer's oordeel over Heine is het oordeel van een letterkundige, niet dat van een geijkt moralist of een kerkelijk geloovige. Zijne meening moge er in onze schatting hetzij grooter of geringer waarde om hebben, hij is steeds gerekend tot het jonge Duitschland. In der tijd wegens eene met atheïsme besmet geachte intree-rede te Tübingen in zijn hoogleeraarsambt geschorst; een vriend en medestander van den schrijver van het *Leben Jesu;* onder den naam van Dr. Schärtel in *Eritis sicut Deus* prijsgegeven aan het kerkelijk Duitschland; in '48 met Uhland lid van het Frankforter parlement; demokraat met hart en ziel, hegeliaansch filosoof in de esthetiek, en daarbij, in de litteratuur, getuige zijne parodie van het tweede gedeelte van Gœthe's *Faust*, allerminst vervaard voor reuk of roep van ketterij, is Prof. Vischer er de man niet naar, te deklameren tegen dichterlijke vrijheden. De ingeschapen zuidduitsche naijver moge hem in het gemeen niet vriendelijk gestemd hebben ten opzigte van den Hamburger landsman; een diep gevoel van vereering voor de nagedachtenis van Uhland, den demokraat zoowel als den dichter, hem met een weinig wrevel hebben vervuld, wanneer hij nevens hem aan den bij al zijn cynisme in den grond zijns geestes niet weinig aristo-

kratischen Heine dacht; inzonderheid de man van het Zwabenland, de bloedverwant der Zwabensche dichtschool, moge in opstand zijn gekomen tegen het minachtend vonnis, door Heine over die school en dien volksaard zoo menigmaal en somtijds met zoo grooten triomf van humor geveld, — ik geloof dat wij Vischer's oordeel niettemin ter harte behooren te nemen. Niet om het onze daaraan op te offeren, maar als uitboezeming van eene merkwaardige antipathie.

Duitschland derhalve heeft na Gœthe en Schiller twee voorname lyrische dichters voortgebragt, Heine en Uhland, en daarvan is de laatste, die een geslacht ouder was dan de eerste en hem nogtans overleefde, bij uitnemendheid de duitsche volksdichter geworden.

Hecht vleugelen aan de schouders van Tollens, verwijder Lisette en gindsche flesch Chambertin uit het zolderkamertje van Béranger, en gij kunt u eenigzins eene voorstelling maken van hetgeen Uhland eene halve eeuw lang voor Duitschland geweest is. Zijne kleine, door Kreutzer op muziek gebragte liederen, worden er gezongen door het vierde en het vijfde geslacht. Het zijn geen volksliederen, gelijk *Wien Neerlands bloed*, geen zangstukjes, als *le Roi d'Yvetot*, maar korte melodieuse teksten, gegrepen uit het leven der duitsche natuur of van het duitsch gemoed. Neem van zijne negen *Wanderlieder* het eerste, met het opschrift *Lebewohl*:

Lebe wohl, lebe wohl, mein Lieb!
Muss noch heute scheiden.
Einen Kuss, einen Kuss mir gieb!
Muss dich ewig meiden.

Eine Blüth', eine Blüth' mir brich
Von dem Baum im Garten!
Keine Frucht, keine Frucht für mich!
Darf sie nicht erwarten —

neem het laatste, *Heimkehr*, niet meer dan vier regels lang:

O brich nicht, Steg, du zitterst sehr!
O stürz nicht, Fels, du dräuest schwer!
Welt, geh' nicht unter, Himmel, fall' nicht ein,
Eh' ich mag bei der Liebsten sein —

voeg daar de *Abreise* tusschen

So hab' ich nun die Stadt verlassen,
Wo ich gelebet lange Zeit;
Ich ziehe rüstig meiner Strassen,
Es gibt mir Niemand das Geleit.

Man hat mir nicht den Rock zerrissen,
Es wär' auch Schade für das Kleid!
Noch in die Wange mich gebissen
Vor übergrossem Herzeleid.

Auch Keinem hat's den Schlaf vertrieben,
Dass ich am Morgen weiter geh';
Sie konnten's halten nach Belieben,
Von Einer aber thut mir's weh —

en gij zult weten, al moest gij van uw nederlandsch voorstellingsvermogen eenige inspanning vorderen om het te begrijpen, aan welke soort van poëzie Ludwig Uhland, zoo niet zijnen roem als dichter, ten minste zijne ongeëvenaarde populariteit als liedjeszanger dankt.

De vorm, waarin deze poëzie bij hem gegoten is, ik bedoel dat korte en geëffleureerde, vertegenwoordigt eene bepaalde zijde van zijn talent. Hij behoudt en beheerscht dien vorm, ook wanneer, niet de aankomende jongeling en min of meer konventioneel teleurgestelde minnaar, maar de volwassen en ernstig beproefde man bij hem spreekt; ook wanneer de vijfenveertigjarige zoôn in hem treurt bij het graf zijner ouders, en het aan heiligschennis grenzen, of den verheven toon van een oratorium eischen zou, zijne gevoelens op muziek te brengen. Niets overtreft te dezen aanzien het vijftal gedichtjes, onder den algemeenen titel *Nachruf* door hem bij elkander gesteld:

1

Du, Mutter, sahst mein Auge trinken
Des ird'schen Tages erstes Licht;
Auf dein erblassend Angesicht
Sah ich den Strahl des Himmels blinken.

2

Ein Grab, o Mutter, ist gegraben dir
An einer stillen, dir bekannten Stelle,
Ein heimatlicher Schatten wehet hier,
Auch fehlen Blumen nicht an seiner Schwelle.

Drin liegst du, wie du starbest, unversehrt,
Mit jedem Zug des Friedens und der Schmerzen,
Auch aufzuleben ist dir nicht verwehrt:
Ich grub dir dieses Grab in meinem Herzen.

3

Verwehn, verhallen liessen sie
Den frommen Grabgesang;
In meiner Brust verstummet nie
Von dir ein sanfter Klang.

4

Du warst mit Erde kaum bedeckt,
Da kam ein Freund heraus,
Mit Rosen had er ausgesteckt
Dein stilles Schlummerhaus.

Zu Haupt zwei sanfterglühende,
Zwei dunkle niederwärts;
Die weisse, ewig blühende,
Die pflanzt' er auf dein Herz.

5

Zu meinen Füssen sinkt ein Blatt,
Der Sonne müd, des Regens satt;
Als dieses Blatt war grün und neu,
Hatt' ich noch Eltern, lieb und treu.

O wie vergänglich ist ein Laub,
Des Frühlings Kind, des Herbstes Raub!
Doch hat dies Laub, das nieder bebt,
Mir so viel Liebes überlebt.

Reeds uit dit weinige kunnen wij eenigzins opmaken, welkes geestes kind deze dichter geweest is. Aan eene groote soberheid en keurigheid van uitdrukking, paart zich bij hem een fijn en diep gevoel. Het lief en leed des menschelijken levens is zijn thema, terwijl, wil men dit schoolsche woord hier dulden, zijne methode is, dat hij de smart idealiseert en in de blijdschap een weinig droefgeestigheid mengt.

Daarbij verdient opgemerkt, dat aan zijne persoonlijke uitboezemingen eene ongewone mate van objektiviteit eigen is. »De lyrische dichters van den huidigen dag", sprak hijzelf eenmaal in later jaren, »weten ons bijna niets anders te verhalen, dan dat hunne stemming heden dus en morgen zoo is." Bij hem is dit niet het geval. Zijne droefheid bij het verlies zijner ouders, zijn weemoed bij het scheiden van zijne bruid, zijne jubelende vreugde in het voorgevoel des wederziens — millioenen zijner medeschepselen hebben die gevoelens gekend, die toestanden doorleefd, en het geheim van 's dichters vermogen op hun gemoed ligt in de algemeenheid van het hem bijzonder eigene.

Met name het duitsche jongelingsbewustzijn is door hem in zijne eerste gedichten voortreffelijk uitgedrukt. De bloeijende lente, de vonkelende beker, het ongerept meisje: aan deze voorwerpen wil hij de manlijke jeugd hare vereering zien wijden. Doch het moet eene ridderlijke vereering zijn. Het leven behoort daarbij te worden opgevat als een kerkportaal, waar men nederknielt om nieuwe krachten te verzamelen:

Seht das holde Mädchen hier!
Sie entfaltet sich im Spiele:
Eine Welt erblüht in ihr
Zarter, himmlischer Gefühle.
Sie gedeiht im Sonnenschein,
Unsre Kraft in Sturm und Regen.
Heilig soll das Mädchen sein,
Denn wir reifen uns entgegen!

Darum geht in Tempel ein,
Edeln Ernst in euch zu saugen;
Stärkt an Frühling euch und Wein,

Sonnet euch an schönen Augen!
Jugend, Frühling, Festpokal,
Mädchen in der holden Blüthe,
Heilig sei'n sie allzumal
Unsrem ernsteren Gemüthe!

Gœthe schijnt aan deze en dergelijke liederen van Uhland weinig wonders gevonden te hebben. Uhlands daardoor gewonnen populariteit was hem, gelijk men weet, een raadsel. »Wo ich grosse Wirkungen sehe," zeide hij in Oktober 1823 tot Eckermann, »pflege ich auch grosse Ursachen vorauszusetzen, und bei der so sehr verbreiteten Popularität die Uhland geniesst, muss also wohl etwas Vorzügliches an ihm sein. Uebrigens hab' ich über seine Gedichte kaum ein Urtheil. Ich nahm den Band mit der besten Absicht zu Händen, allein ich stiess von vorne herein gleich auf so viele schwache und trübselige Gedichte, dass mir das Weiterlesen verleidet wurde." Dat Uhland, ook nadat hem dit ongunstig oordeel over zijne liederen (veel gunstiger dacht Gœthe over zijne balladen)sedert jaren bekend was; dat hij den duitschen dichtervorst daarom niet minder vereerde, bewijst het vierregelig versje, in Mei 1849 door hem op het titelblad van een exemplaar van Gœthe's gedichten geschreven en aan eene Frankforter vriendin vereerd:

In diesen kampfbewegten Maientagen
Hört doch die Nachtigall nicht auf zu schlagen,
Und mitten in dem tobenden Gedränge
Verhallen nicht unsterbliche Gesänge.

Doch er bestond voor hem eene gegronde reden, zich Gœthe's afkeurend votum niet sterk aan te trekken. Dat zwakheid en naargeestigheid de kenmerken waren van sommige zijner eerste gedichten, dit werd door hem zelf gevoeld en erkend. Tot zijne gelukkigste strofen welligt behoort die tweede van zijnen voorzang der uitgaaf van 1815, waar hij zijne eigen verzen de geestig ingekleede schuldbelijdenis op de lippen legt:

Anfangs sind wir fast zu kläglich,
Strömen endlos Thränen aus,
Leben dünkt uns zu alltäglich,
Sterben muss uns Mann und Maus.

Doch man will von Jugend sagen,
Die von Leben überschwillt:
Auch die Rebe weint, die blühende,
Draus der Wein, der purpurglühende,
In des reifen Herbstes Tagen,
Kraft und Freude gebend, quillt.

Bovendien zou Gœthe zelf, verbeeld ik mij, indien hij geweten had hetgeen eerst veel later door Friedrich Notter aan het licht gebragt is, dat sommige van de besten dier gedichtjes geschreven zijn door een naauwlijks achttienjarig jongeling, anders geoordeeld hebben, dan hij deed.

Tot regt verstand van het volgend stukje — *die Kapelle*, — is welligt geen andere wetenschap noodig, dan dat zich in de onmiddellijke nabijheid van Tübingen, op den top van een schilderachtigen heuvel, de spits van een kerkje verheft, de Wurmlinger kapel geheeten, middenpunt van eene begraafplaats. Welnu, uit Uhland's nagelaten papieren is gebleken, dat dit gedichtje, waardig te prijken in de verzameling van Gœthe's eigen lyrische poëzie, reeds vóór 1805 voltooid en in het net geschreven was [1]:

Droben stehet die Kapelle,
Schauet still in's Thal hinab,
Drunten singt bei Wies' und Quelle
Froh und hell der Hirtenknab'.

Traurig tönt das Glöcklein nieder,
Schauerlich der Leichenchor;
Stille sind die frohen Lieder,
Und der Knabe lauscht empor.

Droben bringt man sie zu Grabe,
Die sich freuten in dem Thal;
Hirtenknabe, Hirtenknabe!
Dir auch singt man dort einmal.

Weinige dagen na Uhlands dood werd door sommige noordduitsche dagbladen de fabel in omloop gebragt, dat Uhland,

[1] Uhland werd den 26sten April 1787 te Tübingen geboren.

die twee en veertig jaren lang zeer gelukkig gehuwd geweest is met eene beminlijke, hem in alle opzigten waardige vrouw, overeenkomstig de slotregels zijner vermaarde ballade *der Wirthin Töchterlein* [1]:

Dich liebt' ich immer, dich lieb' ich heut',
Und werde dich lieben in Ewigkeit,

gedurende zijn geheele leven trouw gebleven is aan eene hetzij door den dood of door andere omstandigheden onmogelijk gemaakte liefde zijner jeugd. De oorsprong dezer overigens vergefelijke dwaling moet gezocht worden in de vele zinspelingen op het vroeg sterven van een lieftalig speelkameraadje, waarvan de verzen zijner eerste periode overvloeijen. Voor de nadere toelichting van deze aangelegenheid, en van den invloed dien zij mag uitgeoefend hebben op de door Gœthe bejammerde »Trübseligkeit" des jongen dichters, moet ik den lezer verwijzen naar Notter's monografie: een ongetwijfeld minder wijsgeerig boek dan Vischer's zooeven vermelde studie, doch uit den aard der zaak rijker aan bijzonderheden en daardoor leerzamer. Doch wel mag ik hier, tot nader toelichting van Uhlands eerste dichterlijke periode een tweetal gedichtjes bij elkander stellen, die op het bedoelde hartsgeheim betrekking schijnen te hebben.

Ein Abend, luidt het eene; en hier vooral bewondert men het talent van den zanger, die, zonder narede of voorafspraak,

---

[1] Notter, de vrijmoedigheid van wiens kritiek, bij groote bewondering voor Uhland's dichterlijke gaven, lof verdient, maakt op twee regels dezer voor het overige bijna tooverachtig schoone ballade, de volgende juiste aanmerking: „Jedermann wird zugeben, dass Uebergänge von einer Schroffheit, wie

Mein Bier und Wein ist hell und klar,
Mein Töchterlein liegt auf der Todtenbahr,

so genau sie auch den gewöhnlichen Volksliedern abgelauscht sind, in letztern doch auf einer Mangelhaftigkeit der dichterischen Darstellung, auf einer gewissen Unbeholfenheit des Gemüthes beruhen, das, bei aller Tiefe, die Empfindungen noch nicht gehörig zu nuanciren vermag."

zonder kommentaar of aanteekening, een exceptionelen zielstoestand zoo uitnemend heeft weten te schilderen, zoo aanschouwelijk te doen opdagen voor den geest zijner lezers:

Als wäre nichts geschehen, wird es stille,
Die Glocken hallen aus, die Lieder enden.
Und leichter ward mir in der Thränen Fülle,
Seit Sie versenket war von frommen Händen.
Als noch im Hause lag die bleiche Hülle,
Da wusst' ich nicht, wohin nach ihr mich wenden;
Sie schien mir, heimathlos, mit Klaggeberde,
Zu schweben zwischen Himmel hin und Erde.

Die Abendsonne strahlt', ich sass im Kühlen
Und blickte tief in's lichte Grün der Matten;
Mir dünkte bald, zwei Kinder säh' ich spielen,
So blühend, wie einst wir geblühet hatten.
Da sank die Sonne, graue Schleier fielen,
Die Bilder fliehn, die Erde liegt im Schatten:
Ich blick' empor, und hoch im Aethers Auen
Ist Abendroth und all mein Glück zu schauen.

Men behoeft geen bepaalde schoonheidsleer toegedaan te zijn, om het aantrekkingsvermogen van zulke verzen te gevoelen. Hun poëtisch gehalte openbaart zich van zelf aan elk ontvankelijk gemoed, en om ze te waarderen wordt misschien niets anders vereischt, dan een aangeboren tegenzin in deklamatie en valsch vernuft. *En face* gezien is het menschelijk leven bijna zonder uitzondering vulgair: zelfs het lot van een jongeling, die zijne eerste liefde ter aarde helpt bestellen, kan ons niet roeren, tenzij het ons geschilderd worde *de profil*. Waarom anders laten zij ons koud, of werken zij alleen op onze zenuwen, de regtstreeksche uitboezemingen van berooide echtgenooten of troostelooze gelieven? Waarom lezen wij zonder aandoening, in doodberigten en rouwbrieven, dat het den Alwijze behaagd heeft, hem of haar van deze of gene zijde weg te nemen, en de nagelaten kinderen te jong zijn om den omvang dier verliezen te beseffen?...Doch ik vergeet dat Uhland ons wacht, en *Mein Gesang* van hem onze aandacht vraagt:

Ob ich die Freude nie empfunden?
Ob stets mein Lied so traurig klang?
O nein! ich lebte frohe Stunden,
Da war mein Leben Lustgesang.
Die milde Gegenwart der Süssen
Verklärte mir das Blumenjahr;
Was Morgenträume mir verhiessen,
Das machte stets der Abend wahr.

O könnten meiner Wonne zeugen
Des Himmels und der Bache Blau,
Die Haine mit den Blüthenzweigen,
Der Garten und die lichte Au!
Die haben Alles einst gesehen
Und haben Alles einst gehört.
Doch ach! sie müssen traurig stehen,
Auch ihre Zier ist nun zerstört.

Du aber zeuge, meine Traute,
Du Ferne mir, du Nahe doch!
Du denkst der kindlich frohen Laute,
Du denkst der sel'gen Blicke noch.
Wir hatten uns so ganz empfunden,
Wir suchten nicht das enge Wort,
Und floss der rasche Strom der Stunden
In freien Melodien fort.

Du schiedest hin, die Welt ward öde,
Ich stieg hinab in meine Brust;
Der Lieder sanfte Klagerede
Ist all mein Trost und meine Lust.
Was bleibt mir, als in Trauertönen
Zu singen die Vergangenheit?
Und als mich schmerzlich hinzusehnen
In neue goldne Liebeszeit?

Uhland's populariteit is hiermede voor een deel verklaard. Dichters toch zijn tolken van het algemeen gevoel; en zoo lang deze aarde zal blijven wentelen om hare as, zal ook de groote meerderheid der menschen, de vele ontgoochelingen van de eerste helft des levens in aanmerking genomen, zich van die smartelijke werkelijkheden zoeken te troosten door de eeredienst

van het ideale. Hetzij de jonggestorvene werkelijk de aanvallige speelnoote van onze kindsheid zij geweest, hetzij wij onder dat liefelijk beeld ik weet niet welk ander onherstelbaar verlies betreuren: ons geloof aan de trouw onzer medemenschen, aan de zegepraal van het goede hier beneden, aan de toekomst der onbaatzuchtigheid, — wij kunnen naar den inwendigen mensch niet zoo versteend en uitgedroogd zijn, of wij bewaren in ons gemoed, met de herinnering dier ineen gestorte tooverwereld, de vatbaarheid voor een nieuw geloof en eene nieuwe liefde. De dichter noemt die liefde zijn lied; die hem troost is zijne muze; het verlorene rijst voor hem uit het graf, met den stralenkrans der poëzie om het hoofd. Al brengt eene geheele natie in elke eeuw somtijds niet meer dan één zulk een zondagskind voort, de anderen begrijpen hem niettemin. Zij hebben hem lief, omdat hij in aller naam uitspreekt hetgeen zij te zamen gevoelen; zij bewonderen hem, omdat geen hunner in staat is hem na te volgen; zij genieten van hem, omdat hij hunne eigen ervaring, door de aanraking zijner kunst gereinigd en wedergeboren, hen nogmaals in den geest doet beleven.

Doch ik zou de herinnering aan het lied van dezen duitschen zanger te gebrekkig verlevendigd hebben, indien de beschrijving zijner jeugdige droefgeestigheid niet werd aangevuld met sommige trekken van humor.

Die zwo Jungfrauen vormen den overgang tot een anderen toon in Uhlands jongelingsverzen; een die het geestig en weldadig tegengif van zijne zwaarmoedigheid vertegenwoordigt. *Hans und Grete* zijn een sprekend specimen:

SIE.

Guckst du mir denn immer nach,
Wo du nur mich findest?
Nimm die Aeuglein doch in Acht!
Dass du nicht erblindest.

ER.

Gucktest du nicht stets herum,
Würdest mich nicht sehen;
Nimm dein Hälschen doch in Acht!
Wirst es noch verdrehen.

Lauf der Welt is een tweede voorbeeld van het beminlijk vernuft, dat somtijds speelt in deze verzen:

An jedem Abend geh' ich aus,
Hinauf den Wiesensteg.
Sie schaut aus ihrem Gartenhaus,
Es stehet hart am Weg.
Wir haben uns noch nie bestellt,
Es ist nur so der Lauf der Welt.

Ich weiss nicht, wie es so geschah,
Seit lange küss' ich sie.
Ich bitte nicht, sie sagt nicht: ja!
Doch sagt sie: nein! auch nie.
Wenn Lippe gern auf Lippe ruht,
Wir hindren's nicht, uns dünkt es gut.

Das Lüftchen mit der Rose spielt,
Es fragt nicht: hast mich lieb?
Das Röschen sich am Thaue kühlt,
Es sagt nicht lange: gieb!
Ich liebe sie, sie liebet mich,
Doch Keines sagt: ich liebe dich!

Evenwel is van al hetgeen Uhland in dit overigens slechts spaarzaam bij hem vertegenwoordigd genre geleverd heeft, het volgende zijn meesterstukje:

Entschluss.

Sie kommt in diese stillen Gründe,
Ich wag' es heut mit kühnem Muth.
Was soll ich beben vor dem Kinde,
Das Niemand was zu Leide thut?

Es grüssen Alle sie so gerne,
Ich geh' vorbei und wag' es nicht,
Und zu dem allerschönsten Sterne
Erheb' ich nie mein Angesicht.

Die Blumen, die nach ihr sich beugen,
Die Vögel mit dem Lustgesang,
Sie dürfen Liebe ihr bezeugen:
Warum ist mir allein so bang?

Dem Himmel hab' ich oft geklaget
In langen Nächten bitterlich,
Und habe nie vor ihr gewaget
Das Eine Wort: ich liebe dich!

Ich will mich lagern unterm Baume,
Da wandelt täglich sie vorbei;
Dann will ich reden als im Traume,
Wie sie mein süsses Leben sei.

Ich will — o wehe! welches Schrecken!
Sie kommt heran, sie wird mich sehn;
Ich will mich in den Busch verstecken,
Da seh' ich sie vorübergehn.

Bij den in dit gedichtje, en even zoo in *Hans und Grete* doorstralenden zin voor het duitsche volksleven, staan wij aan den ingang van een voornaam geheim van Uhland's eigenlijke kracht. In een opstel van Wilhelm Jordan over »Uhland als Sagenforscher", wordt van hem gezegd: »Die Männer, welche das deutsche Volk wieder zu sich selbst gebracht haben, heissen: Luther, Lessing, Schiller, Gœthe, Wilhelm und Jakob Grimm, und Ludwig Uhland." De schrijver denkt daarbij aan Uhland's germanistische studiën; aan zijne geleerde onderzoekingen omtrent meer dan één belangrijk punt der oudgermaansche mythologie; welligt ook aan zijne monografie over Walther von der Vogelweide, den midden-eeuwschen minnezanger. Doch dezelfde liefde voor het duitsche volksleven van den ouden tijd, die Uhland in 1810 naar Parijs en naar de keizerlijke bibliotheek aldaar met hare vele handschriften lokte; in 1829 hem tot het aanvaarden van een professoraat in de vaderlandsche letteren dreef (hij studeerde oorspronkelijk in de regten, doch toonde nooit bijzondere ingenomenheid met dat vak); hem zijn leven lang met voorbeeldige vlijt en stillen hartstogt zich deed wijden aan de studie der midden-eeuwsche oorkonden; dezelfde, eindelijk, die hem belang deed stellen in de politiek, in de staatkundige ontwikkeling van het groote duitsche vaderland, heeft hem reeds in zijne jeugd tot een aandachtig waarnemer van de gevoelens en zeden zijns volks gemaakt.

Had ik niet reeds een voorbeeld bijgebragt van zijne bewondering voor Gœthe, ik zou ten bewijze van den grooten eerbied waarmede de gedachte aan dezen hem vervulde, het gedichtje *Münstersage* kunnen inroepen. Van zijne liefde voor Schiller getuigde, nog in 1859, de bij gelegenheid van het Schillerfeest te Stuttgart door hem ingestelde feestdronk. Doch geen van deze twee groote dichters, zijne onmiddellijke voorgangers, heeft een beslissenden invloed op hem uitgeoefend. Van het oogenblik af dat zijne poëzie opgehouden heeft, uitsluitend subjektief te zijn, heeft hij de vereischte stof regtstreeks geput uit de diepten der oude nationale bron. Zichzelven is hij daarin ten voorganger, en niemands navolger geweest.

Het kan vreemd schijnen, dat hij bij zijne besliste sympathie voor het oud-germaansch tijdvak, zoo menige romance en ballade heeft ontleend aan het leven der midden-eeuwen; en even zoo, dat zijn christelijk-kerkelijke zin hem niet heeft verhinderd, gedurende meer dan eene halve eeuw al zijne aandacht te wijden aan de heidensche of voor-christelijke periode der geschiedenis van zijnen volkstam. Men doet opmerken, dat deze tegenstrijdigheid bij hem enkel op de buitenzijde van zijnen geest en van zijne werken ligt. Zijne ingenomenheid met het midden-eeuwsch ridderwezen, zegt men ons, had midden-eeuwsche veerkracht en midden-eeuwsche heldendaden tot voorwerp. Zijn demokratische aanleg was met die vereering minder onvereenigbaar, dan Heine meende. Van zijne christelijke gezindheid heeft hij in het sonnet *An den Unsichtbaren* een welsprekend en in het minst niet dubbelzinnig getuigenis afgelegd:

Du, den wir suchen auf so finstern Wegen,
Mit forschenden Gedanken nicht erfassen,
Du hast dein heilig Dunkel einst verlassen
Und tratest sichtbar deinem Volk entgegen.

Welch süsses Heil, dein Bild sich einzuprägen,
Die Worte deines Mundes aufzufassen!
O selig, die an deinem Mahle sassen,
O selig, der an deiner Brust gelegen!

Drum war es auch kein seltsames Gelüste,
Wenn Pilger ohne Zahl vom Lande stiessen,
Wenn Heere kämpften an der fernsten Küste:

Nur um an deinem Grabe noch zu beten
Und um in frommer Inbrunst noch zu küssen
Die heil'ge Erde, die dein Fuss betreten.

Doch, hoewel een naauwgezet sabbatvierder en avondmaalganger, Uhland was in den kerkelijken zin des woords geen christen. »Rede den Menschen in's Gewissen und predige die Unsterblichkeit", luidde eenmaal het kort begrip van zijne raadgevingen aan een student in de theologie; en toen men bij eene andere gelegenheid hem van een predikant verhaalde, die zich afkeurend uitgelaten had over een zangfeest in de open lucht, zeide hij: »Nun, so mag er auch die Blätter von den Bäumen reissen und Bibelsprüche daran hängen." Blijkens zijn *Auf eine Tänzerin*, was hij van kerkelijke vooroordeelen geheel vrij:

Wenn du den leichten Reigen führest,
Wenn du den Boden kaum berührest,
Hinschwebend in der Jugend Glanz;
In jedem Aug' ist dann zu lesen,
Du seiest nicht ein irdisch Wesen,
Du seiest Aether, Seele ganz.

Mir aber grauet: wenn nach oben
Du würdest plötzlich nun enthoben,
Wie wärest, Seele, du bereit? —
Wohlan! der sich auf Blumen schaukelt,
Der Schmetterling, der ewig gaukelt,
Ist Sinnbild der Unsterblichkeit.

Om kort te gaan, en gelijk hij het zoo duidelijk te verstaan heeft gegeven in zijne *Bitte:*

Ich bitt' euch, theure Sänger,
Die ihr so geistlich singt,
Führt diesen Ton nicht langer
So fromm er euch gelingt!
Will Einer merken lassen,
Das er mit Gott es hält,
So muss er keck erfassen
Die arge, böse Welt —

hem verdroot het historisch gewordene, het eigenlijk gezegde christendom. In de dagen zijner jeugd was de poëzie zijne godsdienst; en toen hij een man geworden was, bestond zijne wedergeboorte in eene verwisseling van muze.

Ja, Schicksal! ich verstehe dich:
Mein Glück ist nicht von dieser Welt,
Es blüht im Traum der Dichtung nur.
Du sendest mir der Schmerzen viel
Und giebst für jedes Leid ein Lied:

daarmede troostte zich de jongeling in hem. Toen naderhand de ernst der tijden hem tot een hooger leven ontwaken deed, wendde hij zich van Eros tot Themis, en noemde deze laatste zijne *Neue Muse:*

Als ich mich des Rechts beflissen
Gegen meines Herzens Drang,
Und mich halb nur losgerissen
Von dem lockenden Gesang:
Wohl dem Gotte mit der Binde
Ward noch manches Lied geweiht,
Keines jemals dir, o blinde
Göttin der Gerechtigkeit!

Andre Zeiten, andre Musen!
Und in dieser ernsten Zeit
Schüttert nichts mir so den Busen,
Weckt mich so zum Liederstreit,
Als wenn du, mit Schwert und Wage,
Themis! thronst in deiner Kraft,
Und die Völker rufst zur Klage,
Könige zur Rechenschaft.

Uit deze slotregels (de aanhef behelst eene zinspeling op 's dichters tegenzin in de studie van het regt) spreekt eene forschheid van toon, die bij Uhland tot de uitzonderingen en nogtans niet tot de zeldzaamheden behoort. Zijne dusgenaamde vaderlandsche zangen behelzen menige gespierde strofe:

Noch ist kein Fürst so hochgefürstet,
So auserwählt kein ird'scher Mann,
Dass, wenn die Welt nach Freiheit dürstet,
Er sie mit Freiheit tränken kann;

Dass er allein in seinen Händen
Den Reichthum alles Rechtes hält,
Um an die Völker auszuspenden
So viel, so menig ihm gefällt.

Het in deze verzen uitgedrukt denkbeeld is misschien een weinig ouderwetsch. In ónze dagen zou een dichter-patriot nuttiger kunnen toornen, dan juist tegen de autokratie en hare inbeelding. Doch de taal, waarin de verontwaardiging hier zich uitstort, is krachtig en, naar Uhlands gewoon diapason te oordeelen, merkwaardig. Veel krachtiger nog evenwel, ook om het ongemeene der gedachte, zijn deze twee strofen uit *Tell's Tod*, de ballade van den held die ongedeerd huiswaarts keerde uit den woedenden vrijheidsoorlog en, bij het redden van een zinkend knaapje, den dood vond in den stroom:

Wärst du noch jung gewesen,
Als du den Knaben fiengst,
Und wärst du dann genesen,
Wie du nun untergiengst,
Wir hätten draus geschlossen
Auf künft'ger Thaten Ruhm:
Doch schön ist *nach* dem grossen
Das schlichte Heldenthum.

Dir hat dein Ohr geklungen
Vom Lob, das man dir bot,
Doch is zu ihm gedrungen
Ein schwacher Ruf der Noth.
Der ist ein Held der Freien,
Der wann der Sieg ihn kränzt,
Noch glüht, sich dem zu weihen,
Was frommet und nicht glänzt.

Misschien ware het, ter wille van het groot aantal fraai gebouwde verzen die er in voorkomen, hier de plaats over Uhland's drama's te spreken. Doch ik zou het genoegen mijner lezers bederven, indien ik poogde na te volgen, hetgeen door Gustav Liebert met zooveel smaak en oordeel verrigt is. Prof. Vischer's studie over Uhland is eene voortreffelijke kompositie; Notter's biografie een volledig en scherpzinnig boek; doch niets

heeft mij zoozeer geboeid en bekoord, als de kleine herdrukte schets van dien jeugdigen en nog vóór Uhlånd-zelf ten grave gedaalden criticus. Men krijgt den onbekenden jongen doode, die aan eene zoo groote mate van scherpzinnigheid zoo veel liefde en bewondering paarde, al voortlezend bij toeneming lief. Liebert's kritiek van Uhland's drama's is een meesterstuk van doorzigt; zijne analyse van *Graf Eberhard der Rauschebart* (dezelfde *Greiner*, aan wiens geschiedenis Ary Scheffer het onderwerp van zijnen Vader en Zoon ontleende) een model van hulde.

Wij volgden in onze beschouwing het voorbeeld van den vlinder. Van de eene dichterlijke bloem snelden wij naar de andere, van den hof regts naar de gaarde links. Ten einde er echter in 's lezers geest ook ééne voorstelling van de eenheid in Uhlands talent ontsta, deel ik ten slotte uit de afdeeling »Balladen und Romanzen" een drietal stukjes mede, die mij toeschijnen een juisten maatstaf aan de hand te doen, niet van hetgeen deze dichter altijd en overal, maar van hetgeen hij geleverd heeft in de dagen zijner kracht en in uren van onvervalschte bezieling.

Der gute Kamerad is eene volksromance, een greep uit het soldatenleven, een tafereel van het slagveld. Goedsmoeds gaat de vriend ten strijde met den vriend; de trommel dreunt, de kogel snort, het noodlot viert zijne nukken. De een wordt genomen, de ander gelaten. In het gedrang van den vernielenden slag schiet er zelfs geen tijd over voor een handdruk, ten afscheid aan den zieltogende:

Ich hatt' einen Kameraden,
Einen bessern findst du nit.
Die Trommel schlug zum Streite,
Er ging an meiner Seite
In gleichem Schritt und Tritt.

Eine Kugel kam geflogen,
Gilt's mir oder gilt es dir?
Ihn hat er weggerissen,
Er liegt mir vor den Füssen,
Als wär's ein Stück von mir.

Will mir die Hand noch reichen,
Derweil ich eben lad'.
Kann dir die Hand nicht geben,
Bleib du im ew'gen Leben,
Mein guter Kamerad!

Bertran de Born, de in ketenen geklonken ridder van Autafort, is de type der poëzie; van haar die, ten spijt des vaders, het hart der zonen doet ontvlammen en het gemoed der dochters verteedert. Bertran de Born is Rouget de Lisle en André Chénier in één persoon, de dichter der *Marseillaise* en de dichter der *Jeune Captive*. Boeten zal hij, zegt de beroofde koning die zijn slot verwoestte, voor zijne zelfgenoegzaamheid; voor zijn overmoedig beweren omtrent de helft van zijnen geest; voor de onheilen, door zijnen hoogmoed gesticht. Doch weldra zwicht ook de koning zelf voor de taal van dien fieren zanger, en in den persoon van den eerlang ontboeiden Bertran viert de poëzie hare hoogste zegepraal:

Droben auf dem schroffen Steine
Raucht in Trümmern Autafort,
Und der Burgherr steht gefesselt
Vor des Königs Zelte dort:
„Kamst du, der mit Schwert und Liedern
Aufruhr trug von Ort zu Ort,
Der die Kinder aufgewiegelt
Gegen ihres Vaters Wort?

„Steht vor mir, der sich gerühmet
In vermessner Prahlerei:
Dass ihm nie mehr als die Hälfte
Seines Geistes nöthig sei?
Nun der halbe dich nicht rettet,
Ruf den ganzen doch herbei,
Dass er neu dein Schloss dir baue,
Deine Ketten brech' entzwei!"

„Wie du sagst, mein Herr und König!
Steht vor dir Bertran de Born,
Der mit einem Lied entflammte
Perigord und Ventadorn;

Der dem mächtigen Gebieter
Stets im Auge war ein Dorn;
Dem zu Liebe Königskinder
Trugen ihres Vaters Zorn.

„Deine Tochter sass im Saale,
Festlich, eines Herzogs Braut,
Und da sang vor ihr mein Bote,
Dem ein Lied ich anvertraut,
Sang, was einst ihr Stolz gewesen,
Ihres Dichters Sehnsuchtlaut,
Bis ihr leuchtend Brautgeschmeide
Ganz von Thränen war bethaut.

„Aus des Oelbaums Schlummerschatten
Fuhr dein bester Sohn empor,
Als mit zorn'ger Schlachtgesängen
Ich bestürmen liess sein Ohr.
Schnell war ihm das Ross gegürtet
Und ich trug das Banner vor,
Jenem Todespfeil entgegen,
Der ihn traf vor Montforts Thor.

„Blutend lag er mir im Arme;
Nicht der scharfe, kalte Stahl —
Dass er sterb' in deinem Fluche,
Das war seines Sterbens Qual.
Strecken wollt' er dir die Rechte
Ueber Meer, Gebirg und Thal,
Als er deine nicht erreichet,
Drückt' er meine noch einmal.

„Da, wie Autafort dort oben,
Ward gebrochen meine Kraft;
Nicht die ganze, nicht die halbe
Blieb mir, Saite nicht, noch Schaft.
Leicht hast du den Arm gebunden,
Seit der Geist mir liegt in Haft;
Nur zu einem Trauerliede
Hatt' er sich noch aufgerafft."

Und der König senkt die Stirne:
„Meinen Sohn hast du verführt,
Hast der Tochter Herz verzaubert,
Hast auch meines nun gerührt.

Nimm die Hand, du Freund des Todten!
Die, verzeihend, ihm gebührt.
Weg die Fesseln! Deines Geistes
Hab' ich einen Hauch verspürrt."

Die verlorene Kirche, het eerst verschenen in een jaarboekje voor 1813, toen de jonge dichter nog een afzonderlijken uitgever vinden moest en reeds tot driemalen toe het hoofd gestooten had, is symboliek. Het zijn de onder een aanschouwelijk beeld gebragte gewaarwordingen van een eenzaam wandelaar. Hij baant zich een weg door het woud; door het gebladerte schemert de top van een zonnigen heuvel; het geluid der vesperklok dringt tot hem door. Die toonen verkeeren hem in hemelsch harpgezang; het geboomte neemt den vorm aan van eene zuilengalerij; boven zijn hoofd welft zich het dak van eene kathedraal. Daarmede is de transfiguratie voltooid en de sage van het in het niet verzonken kerkgebouw geboren:

Man höret oft im fernen Wald
Von oben her ein dumpfes Läuten,
Doch Niemand weiss, von wann es hallt,
Und kaum die Sage kann es deuten.
Von der verlornen Kirche soll
Der Klang ertönen mit den Winden;
Einst war der Pfad von Wallern voll,
Nun weiss ihn keiner mehr zu finden.

Jüngst ging ich in dem Walde weit,
Wo kein betretner Steig sich dehnet,
Aus der Verderbniss dieser Zeit
Hatt' ich zu Gott mich hingesehnet.
Wo in der Wildniss Alles schwieg,
Vernam ich das Geläute wieder,
Je näher meine Sehnsucht stieg,
Je näher, voller klang es nieder.

Mein Geist war so in sich gekehrt,
Mein Sinn vom Klange hingenommen,
Dass mir es immer unerklärt,
Wie ich so hoch hinauf gekommen.

Mir schien es mehr denn hundert Jahr',
Dass ich so hingeträumet hätte:
Als über Nebeln, sonnenklar,
Sich öffnet' eine freie Stätte.

Der Himmel war so dunkelblau,
Die Sonne war so voll und glühend,
Und eines Münsters stolzer Bau
Stand in dem goldnen Lichte blühend.
Mir dünkten helle Wolken ihn,
Gleich Fittigen, emporzuheben,
Und seines Thurmes Spitze schien
Im sel'gen Himmel zu verschweben.

Der Glocke wonnevoller Klang
Ertönte schütternd in dem Thurme,
Doch zog nicht Menschenhand den Strang,
Sie ward bewegt von heil'gem Sturme.
Mir war's, derselbe Sturm und Strom
Hätt' an mein klopfend Herz geschlagen;
So trat ich in den hohen Dom
Mit schwankem Schritt und freud'gem Zagen.

Wie mir in jenen Hallen war,
Dass kann ich nicht mit Worten schildern.
Die Fenster glühten dunkelklar
Mit aller Märtrer frommen Bildern;
Dann sah ich, wundersam erhellt,
Das Bild zum Leben sich erweitern,
Ich sah hinaus in eine Welt
Von heil'gen Frauen, Gottesstreitern.

Ich kniete nieder am Altar,
Von Lieb' und Andacht ganz durchstrahlet.
Hoch oben an der Decke war
Des Himmels Glorie gemalet:
Doch als ich wieder sah empor,
Da war gesprengt der Kuppel Bogen,
Geöffnet war des Himmels Thor
Und jede Hülle weggezogen.

Was ich für Herrlichkeit geschaut
Mit still anbetendem Erstaunen,

Was ich gehört für sel'gen Laut,
Als Orgel mehr und als Posaunen:
Das steht nicht in der Worte Macht,
Doch wer darnach sich treulich sehnet,
Der nehme des Geläutes Acht,
Das in dem Walde dumpf ertönet!

Beproeven wij, na dit alles, ons een oordeel te vormen over Uhland als dichter, over den omvang en het gehalte van zijn talent, zoo komt ons uitnemend te stade hetgeen hij zelf eenmaal, naar aanleiding van de door hem uitgegeven gedichten van Hölderlin, omtrent dezen gezegd heeft: »Groote dichters stellen zich niet tevreden met de eigenlijk gezegde stof der poëzie; ook andere stoffen, die niet regtstreeks tot het gebied der dichtkunst behooren, ook de wijsbegeerte, de geschiedenis, de natuurwetenschappen, nemen zij in hunnen gezigtskring op. Daardoor boeijen en heerschen zij, gelijk het geval is met Schiller en Gœthe. Doch er zijn ook dichters, middelsoort-dichters zou ik ze wenschen te noemen, die elke aan de poëzie niet regtstreeks verwante stof onaangeroerd laten liggen, die daardoor minder rijk en veelzijdig zijn, doch bij wie daarentegen het waar en innigst wezen der poëzie meer onverdeeld voorhanden is dan bij de bedoelde dichters van den eersten rang. Hölderlin maakt op mij den indruk van zulk een tusschendichter."

Wij voegen er bij: een soortgelijken indruk maakt Uhland zijnerzijds op ons, en wat hij van de groote dichters zegt is onjuist. »Niet daardoor boeijen en heerschen dezen, dat zij, gelijk Uhland zich uitdrukt, stoffen die aan de poëzie vreemd zijn, wijsbegeerte, geschiedenis, natuurwetenschappen, binnen hunnen gezigteinder toelaten; maar dat zij het vermogen bezitten, de door hen uit wijsbegeerte, geschiedenis en natuurwetenschappen geputte stof in hunne poëzie op te nemen; met andere woorden, dat hun dichterlijk orgaan tevens is een universeel of wereld-orgaan. Uhlands dichtkunst was dit niet, doch zijne ziel was er voor geschapen; en instinktmatig streefde hij er naar, de dichterlijke pennen derwaarts uit te slaan. Gelijk Gœthe meer dan een van Byron's gedichten eene bedekte parlementaire redevoering noemde, even zoo zou menige rede-

voering van Uhland, uitgesproken in het Duitsche Parlement, omgekeerd kunnen bestempeld worden met den naam van dichterlijke, en in den redenaar eene aan haar evenredige dichtkracht zoekende kiem. Het manhaftige, zonder hetwelk geen grootsche scheppingen tot stand komen, lag meer in zijn gemoed dan in zijn dichtvermogen" [1].

Wel is waar heeft Uhland, door zijn gebrek aan zeggingskracht en door zijn betrekkelijk onvermogen tot improviseren, als parlementair redenaar nooit of bijna nooit een regtstreekschen invloed uitgeoefend; doch gelijk zijne houding in het Frankforter en daarna Stuttgarter parlement, van het begin tot het einde den man van karakter geopenbaard en in de oogen van geheel het vrijzinnig Duitschland hem als met een aureool gekroond heeft, zoo ontmoet men ook telkens in zijne politieke redevoeringen de onmiskenbare sporen van zijnen dichterlijken geest. »Wir wollen", riep hij eenmaal in naam der linkerzijde uit, toen er spraak was van het opdragen der keizerskroon aan Pruissen met voorbijgaan van Oostenrijk, »wir wollen, meine Herren, einen Dombau. Wenn unsere alten Meister ihre riesenhaften Münster aufführten, der Vollendung des kühnen Werkes ungewiss, so bauten sie den einen Thurm, und für den anderen legten sie den Sockel. Der Thurm Preussen ragt hoch auf, wahren wir die Stelle für den Thurm Oesterreich!" En ook van hem is dat vermaarde woord, in 1849 te Frankfort ge-

[1] Woorden van Friedrich Notter, die voorts de perken van Uhlands dichterlijk genie aldus aangeeft: „Den eigentlichen Heroen der Poesie kann Uhland auch wohl als Kunstdichter nicht beigezählt werden, denn der Erzeugnisse, durch welche an sich er auf diesen Namen ein allerdings gegründetes Anrecht hätte, ist eine zu geringe Zahl. Er hat ganz Vortreffliches, ja Einziges gegeben, aber dessen doch nur Weniges. Besonders fehlte ihm zu jenem Heroenthum die eigentlich welttiefe Grundlage des darstellenden Vermögens, durch welche sich die dichterische Gewalt über das Gemüth mächtiger kundgegeben haben und eine gewisse, sich leise fühlbar machende Eintönigkeit vermieden worden sein würde." Dit oordeel van den persoonlijken vriend en onpartijdigen vereerder zal ongetwijfeld door het nageslacht onderschreven worden.

sproken: »Glauben Sie, es wird kein Haupt über Deutschland leuchten, das nicht mit einem vollen Tropfen demokratischen Oeles gesalbet ist!"

Uhlands maatschappelijke positie, zijne levenswijze, zijne bezigheden, ook zijn uitwendig voorkomen, voegden beter bij zijn karakter als puriteinsch patriot en pleitbezorger der volksregten, dan bij zijn dichterlijk pontifikaat. Argelooze vreemdelingen, die hem in zijne laatste levensjaren op eene wandeling in de omstreken van Tübingen ontmoetten, liepen gevaar, hem in hunne onwetendheid voor een kostganger van het stedelijk oude-mannenhuis aan te zien; en het is hem meer dan eens in zijn leven overkomen, dat zelfs tijdgenooten, die tegelijk met hem te Tübingen gestudeerd, doch hem toen niet opgemerkt hadden, in later jaren, op het vernemen van zijnen naam aan badplaatsen of in logementen, eerst toeschoten, doch weldra pligtplegend achterwaarts traden en tot hem zeiden: »Neem mij niet kwalijk, mijnheer, ik dacht dat u de *dichter* Uhland waart."

Dit zijn onbezield uitzigt was ook oorzaak, dat een fransch officier, in wiens gezelschap hij in 1810 van Straatsburg naar Parijs reed, hem hield voor een eerzaam duitsch handwerksgezel, reizend voor zijn ambacht. Bij eene andere gelegenheid werd hij door een medereiziger en frenoloog, die zijnen schedel onderzocht had, tot het geslacht der horlogemakers gerekend. Toen hij eenmaal als grijsaard, niet ver van zijne woonplaats, met aandacht stond te kijken naar het bouwen van een papiermolen, vroeg hem een oud wurtembergsch vrouwtje, die zijne belangstelling niet anders wist te verklaren, of hij ook zelf papiermaker was? »Neen", zeide hij, want al zulke misvattingen waren voor hem eene bron van stil genoegen, »papier maken doe ik niet; ik maak het alleen zoek."

Doch gelijk ik reeds te kennen gaf, en voor zoover het mogelijk is te oordeelen naar portretten: uit zijn breed en hooggewelfd voorhoofd met de bloote slapen, zijn diepliggend lichtblaauw oog, den stroeven trek om zijnen mond, de smalle beenige onderkaak, de hooge en knokkige gestalte, sprak, veeleer dan de geestdrift van een harpenaar, de stalen vlijt van een geleerde en het koperen hart van een republikein.

Naast die van zijn ouden vriend en landsman, den mededichter Justinus Kerner gelegd, vormt de beeldtenis van Uhland daarmede een sprekend kontrast. Aan Kerner is alles fantastisch, alles wat men noemt geniaal; aan Uhland alles dor en gestreng. Van hem, verklaren zijne levensbeschrijvers, gold juist het tegenovergestelde van hetgeen eene talentvolle vrouw eenmaal van Schiller zeide: »Hij gelijkt iemand uit eene andere wereld."

Toch is deze zelfde Uhland, die er zoo in alle opzigten uitzag als een gewoon mensch, en wiens taciturniteit bovendien onder zijne vrienden tot een spreekwoord geworden was (Varnhagen, die hem van zijne jeugd af gekend heeft, noemt hem in zijne gedenkschriften »den hartnäckigen Schweiger"), niet slechts geweest de duitsche minstreel der 19de eeuw, de volksdichter naar het hart van jong en oud, in alle oorden van het groote duitsche vaderland, maar ook, als staatkundig persoon, een van de populairste typen des nieuweren germanendoms.

Doch eindigen wij met den dichter, niet met den man der politiek.

Uit zijne kinderjaren wordt ons verhaald, — hij was toen een knaap van tien of twaalf, — dat eenmaal zijn hart getroffen werd door een groot verdriet, en het zich tevens vatbaar toonde voor eene daaraan evenredige deernis met het lijden van anderen. Zijn vijf- of zesjarig nichtje, wier ouders in hetzelfde huis woonden als de zijnen, was ondeugend geweest; en men had haar aan het einde van een gang, tot hare straf opgesloten in zeker hok, dat 's winters tot stookplaats diende. Het arme kind was radeloos en schreeuwde moord. Dit sneed ons neefje door de ziel; weshalve hij naar boven liep, twee verdiepingen hoog, waar, in den schoorsteen van een zolderkamertje, denzelfden waarmede het stookhok beneden gemeenschap had, zich een luikje bevond. Elke andere gelegenheid missend om zich met zijne jeugdige vriendin in betrekking te stellen en haar te troosten van hare smart, bediende hij zich van dezen spreekhoren, en vertelde haar eene menigte fraaije geschiedenisjes; met het verblijdend gevolg, dat de tranen allengs ophielden te stroomen, de snikken wegstierven, en de zwarte gevangenis aan den voet van den schoorsteen, ten laatste ophield eene ijzingwekkende verblijfplaats te zijn.

Leest gij uit dit kinderlijk verhaal de schoone roeping van den dichter niet? Dichters zijn goede geniussen, die aan het gekweld menschdom uit de hooge vertrekken der poëzie van eene blijde en bloeijende wonderwereld verhalen. Zulk een vriendelijk trooster is voor Duitschland ook Uhland geweest, en door nog menig duitsch geslacht na dezen zal hij deswege herdacht en gezegend worden.

1863.

Met hetgeen op bladz. 55 over het ondichterlijke van sommige regtstreeksche uitboezemingen gezegd wordt, vergelijke men de woorden van Uhland zelf, aangehaald door Dr. Wolff in den *Gids* van Januarij 1878 bladz. 160: „Het komt mij menigmaal voor, dat veel van hetgeen „ik vroeger voor poëzie hield, in het geheel geen poëzie is. Een onder„werp te beschouwen en te beredeneren, eigen gevoel in woorden te „brengen, is mijns inziens de regte poëzie niet. Een dichter moet iets „maken, iets scheppen, iets nieuws te voorschijn brengen, niet enkel „over de zaken zijn gedachten laten gaan.”

SAINTE-BEUVE.

Nouveaux Lundis, par C. A. Sainte-Beuve. Tome 1er. Paris 1863. — Conversations de Gœthe, recueillies par Eckermann, avec une introduction par M. Sainte-Beuve. Paris 1863.

De heer Scherer zegt van Sainte-Beuve: »Il reproduit quelque chose de l'infinie variété, comme aussi de l'imperturbable sangfroid de la nature." En elders: »Il a quelque chose de l'indifférence, j'allais dire de l'immoralité de la nature elle-même." Dit laatste, naar men bespeurt, wordt er slechts schoorvoetend en in den vorm eener gissing bijgevoegd. Sainte-Beuve toch staat overigens bij Scherer zeer hoog, en de algemeene strekking van diens tweeledige studie over hem, in den bundel *Études critiques sur la littérature contemporaine*, is veel meer die eener openbare hulde, dan van eene boetpredikatie.

Al of niet gelijkvormig aan die van de ons omringende natuur, waarover nader, Sainte-Beuve's veelzijdigheid is inderdaad zoo ongemeen, dat het niet mogelijk is binnen de grenzen van eenige bladzijden den geheelen arbeid van dezen auteur te omvademen. Daarom laat ik niet slechts den historieschrijver in hem rusten, nevens den dichter, maar bepaal mij bovendien, in den kring van zijne kritieken, tot één deeltje der *Lundis*: het zestiende; tevens het eerste eener nieuwe

reeks. Wel is hij daarin, minder dan in de vijftien vorige, de ridder van de fransche letteren der 17de en der 18de eeuw, doch voor de kenschetsing van zijn persoon en zijn talent is de leiddraad voor ditmaal voldoende.

Welke mag de reden zijn, dat Sainte-Beuve ergens in deze *Nouveaux Lundis* met zoo groote ingenomenheid spreekt over Lodewijk den XIVde? Men zie zijne aankondiging der geschiedenis van Louvois, door Camille Rousset. Ongetwijfeld gehoorzaamt hij ook hier in de eerste plaats aan zijn gevoel van billijkheid. Want hij is de billijkheid in persoon, en zijne zorg in het afwegen van zijn oordeel over nog levende tijd- en ambtgenooten, is niet grooter, dan wanneer het personen geldt, wier daden en schriften reeds sedert geruimen tijd tot het verledene behooren. Beweert Camille Rousset, die in zijne beoordeeling van Lodewijk den XIVde overigens objektiever is en zich minder door republikeinschen hartstogt laat medeslepen dan bijvoorbeeld Michelet, beweert hij dat de koning onderhevig was aan *des éruptions de vanité;* laat hij hem eene enkele maal zichzelven vertoonen *dans un embarras qui touche au comique;* zijn er plaatsen, waar hij openlijk den draak met hem steekt, of waar hij volhoudt dat 's konings voorname bezigheid bestond in het onderteekenen der stukken die hem door zijne ministers voorgelegd werden en wier volle strekking hij niet altoos begreep, — dan komt Sainte-Beuve daar tegen op. Al geeft hij desnoods toe, dat Lodewijk niet te ervaren was in het lezen van drukwerk (handschriften met kapitale letters las de koning het vlotst), hij is het tevens met Gœthe eens dat deze vorst een geboren souverein was, de koninklijkste koning die ooit den hermelijnen mantel droeg of den gouden scepter zwaaide.

Wanneer Frederik de Groote, te Potsdam of te Sans-Souci, zat te praten aan een vrolijk souper, en het gesprek bijwijlen eene te gemeenzame, onvorstelijke wending nam, dan plag hij te zeggen: *Silence, messieurs! je crois que j'entends venir le roi!*

Lodewijk de XIVde, zegt Sainte-Beuve, behoefde aldus niet te spreken. Nooit hoorde hij den koning naderen, want hij was en bleef het altijd en overal.

Had Katharina van Rusland met Diderot of Grimm een deel van haren ochtend verbeuzeld, dan stond zij op en zeide, met zinspeling op de haar wachtende staatszaken: *Maintenant il faut songer au gagne-pain.*

Nimmer zou dit laatste woord, hoe aardig te pas gebragt, volgens Sainte-Beuve Lodewijk den XIV^de^ ontsnapt zijn. Zelfs niet al schertsend zou hij ooit, op dezen toon, gesproken hebben over hetgeen hij als den gewigtigsten en heiligsten zijner pligten beschouwde. »Een koning, ik bedoel iemand die in de »wieg gelegd werd om koning te zijn; iemand die zichzelven »vervaardigd gevoelt uit de stof, waaruit men koningen snijdt, »hetzij hij overigens steune op het oude denkbeeld van het god- »delijk regt, of zijne kracht ontleent aan het gevoel van eene »hooge zending, moet, gelijk Lodewijk XIV dit was, toegerust »zijn met een edel zelfvertrouwen."

Doch hoewel ik vast geloof, dat geheel deze opvatting van den persoon van Lodewijk bij Sainte-Beuve rust op onafhankelijke studie: zijne onpartijdige waardering van dien vorst maakt tevens op mij den indruk eener zijdelingsche apologie. Sainte-Beuve heeft zich in het nieuwere Frankrijk openlijk geschaard aan de zijde van Napoleon III; en bedrieg ik mij niet, dan is zijne hulde aan Lodewijk XIV een der vormen, waaronder hij het publiek rekenschap geeft van zijne ingenomenheid met het tweede keizerrijk.

Men kent uit het *Journal des Débats* den voortreffelijken Prevost-Paradol; en wie hem meer van nabij wil leeren kennen, leze het opstel over hem in de *Littérature Contemporaine* van Edmond Scherer. Men kent evenzeer Paradol's staatkundige gevoelens. Hij is de ideale orleanist, de bezielde pleitbezorger van den parlementairen regeringsvorm, de held der konstitutionele vrijheden, de geestigste onder de publicisten der antinapoleontische oppositie. In ons vaderland, waar het niet zoozeer hapert aan vrijheid, als aan lieden die haar weten te gebruiken, zou Prevost-Paradol misschien geen gelegenheid vinden, zijne krachten te ontwikkelen. Doch in Frankrijk heeft hij de handen vol. Er moet daar opgeroeid worden tegen den keizerlijken stroom; weerstand geboden aan de bureaukratie; gevochten om eene bete vrijheidsbrood.

Sainte-Beuve heeft voor dat streven van den talentvollen orleanist geen sympathie. De ijveraar in Paradol doet schade, volgens hem, aan den staatsman. Prevost-Paradol is een apostel der vrijheid, dit erkent hij; doch in de staatkunde komt geen apostelschap, geen *credo* te pas. Een staatkundig *credo* is als een *credo* in de medicijnen. Heb beginselen; doch zorg dat uwe beginselen vatbaar zijn, gewijzigd te worden door de praktijk. Hoe oud zijt gij? Men is op zijn twintigste jaar, zelfs op zijn dertigste, als een half ingelicht of niet meer dan half onbevooroordeeld gezworene, die bij zijne uitspraken te rade gaat met hartstogten en theorien. Heeft men daarentegen de vijftig achter den rug, dan gelijkt men evenzeer een gezworene; doch een vrij wel ontgoochelden, een slechts te goed ingelichten, en men laat zijne theorien van weleer zwichten voor de evidentie en voor het alvermogen der gebeurtenissen. Ware hij wijs, ware hij praktisch, kende hij waarlijk zijn land en zijnen tijd, dan zou de heer Prevost-Paradol, en de geheele pleïade van het jonge en talentvolle Frankrijk met hem, zich aansluiten bij het tweede keizerrijk. »Het is niet voor de oogen van Caesar thans, maar voor die »der verstokte en ongezeglijke Pompeïanen, dat men met den »dichter der oudheid het beeld behoorde te doen opdagen van »het schreijend vaderland. Doch wat behoef ik van Caesar te »gewagen? Mijn geduld is ten einde, en het verdriet mij, lan»ger voor den tegenstander op zijde te treden en te redeneren »als ploegde ik met een anders kalf. Laat men wel regt weder»varen aan de oorspronkelijkheid, aan het zuiver modern ka»rakter, van dit nieuwe keizerrijk, dat met de vrijheid geens»zins gebroken heeft, dat in het bezit is van den roem, en »dat reeds zijne schakels hecht in de doorluchtige keten der »traditie? Voor jonge schrandere hoofden, en (op mijne beurt »durf ik het zeggen) voor warm kloppende harten; voor de zul»ken, die, met terzijdestelling van bijkomstigheden, en met »opoffering van gereed gemaakte begrippen, den tijd waarin zij »leven, zouden weten te omvademen gelijk hij is, dien tijd zou»den weten aan te nemen en hem in al zijnen rijkdom zouden »weten te bestuderen, welk eene rol! Welk eene taak op het »gebied van staatkunde, van ekonomie, van volkswelvaart, de

»toekomst te doorgronden en voor te bereiden, gelijk die mogelijk »is en ten huidigen dage voor Frankrijk openligt, onder het »bestuur van een Hoofd dat *de magt van Lodewijk den XIVde* in »de hand heeft, en de demokratische beginselen der fransche »omwenteling van '89 met zich omdraagt in het hart! Want »die beginselen zijn de zijne, en met hen staat en valt zijn »geslacht."

Erger dan aan Gœthe, wien men te last legt dat hij, terwijl in 1813 het vaderlandsch kanon op het slagveld van Leipzig bulderde, zich onledig hield met de studie van het Chineesch, veel erger is Sainte-Beuve wedervaren. Men heeft hem een staatkundigen windwijzer genoemd, een politieken renegaat, een man zonder karakter; en zelfs hebben, om zijne napoleontische sympathien, de Parijsche studenten hem in de kollegie-kamer dubbelzinnig-versche eijeren naar het hoofd geworpen; of indien niet zulke eijeren, dan toch daarmede min of meer homogene appelen.

Doch zal ik het bekennen? mijne hoogachting voor lieden, jong of bedaagd, wier redenen in soortgelijke projektielen bestaan, daalt met den dag. Wie kan gelooven dat het regt of de waarheid aan de zijde der onbeschoftheid zouden te zoeken zijn? Zij zijn niet velen in getal, diegenen onder onze tijdgenooten, die, als Sainte-Beuve, in eene zoo breede rij van geschriften, waarin met zoo groote vrijmoedigheid gesproken wordt over zoo vele zaken en zoo vele personen, aan het publiek inzage hebben vergund in zoo vele schuilhoeken van hun hart. Een onbevooroordeeld regter kan omtrent hem, veel gemakkelijker dan omtrent de meesten, uitspraak doen. Ik voor mij houd het er voor, dat weinig karakters in onze dagen de vuurproef der publiciteit met zoo loffelijk gevolg hebben doorgestaan, als dat van Sainte-Beuve.

Had men zich te houden aan het platte spraakgebruik, en beteekende een man van karakter, iemand die zijn leven lang in het staatkundige getrouw blijft aan dezelfde meeningen, Guizot's voorbeeld zou ons leeren, dat het middel om van elke onstandvastigheid te dien aanzien genezen te worden, somtijds erger is dan de kwaal zelve. Karakterloosheid kan met reden te last worden gelegd aan hen, die niets vertegen-

woordigen; wier leven gelijkt naar het grasveld, waarop nu eens de zonnestralen spelemeijen, dan weder de schaduwen der zomerwolken henenglippen. Doch waar ter plaatse men Sainte-Beuve's werken opensla, overal vindt men denzelfden man terug, denzelfden geest. En nu gaat het toch inderdaad niet aan, tot iemand te zeggen: gij zijt een type, altijd en overal zijt gij uzelf, tot in uwe gebreken blijft gij u getrouw; doch hoewel wij genoodzaakt zijn te erkennen, dat gij tot hiertoe uwe goede hoedanigheden nooit verloochendet, is het nogtans jammer dat gij niet meer karakter hebt.

Hanc tuemur, zeiden onze vaderen; en zij zeiden wèl. Doch wanneer het getij verloopt, moet men de bakens verzetten. Een helm zou in den tegenwoordigen tijd onzen schedel beter beschermen, dan de frygische baret onzer oude munt. Zonder veerkracht is vrijheid een dood kapitaal. Wanneer zij zich niet bewust is van hetgeen er aan levenskracht sluimert in haren boezem, geen besef heeft van hetgeen zij zou kunnen vermogen, en evenwel niet vermag, kan eene natie, ook bij het genot der vrijzinnigste instellingen, langzaam uitteren en omkomen.

Frankrijk, het Frankrijk der Julijregering, zoo veel vrijer dan dat van het tweede keizerrijk, heeft aan die vrijheid niet veel eer beleefd. *Je vous dis, mon cher monsieur Guizot, que mes enfants n'auront pas de pain:* aan deze huisbakken bezorgdheid van hunnen vader hebben de Prins van Joinville en de Hertog van Aumale hunne ballingschap, heeft Frankrijk de herinnering der Februarij-revolutie van '48 te danken. De koning die van zijne ministers zeide: *Ils ont beau faire, ils ne m'empêcheront pas de mener mon fiacre*, geleek te zeer op een huurkoetsier, om met goed gevolg over het moderne Frankrijk te heerschen. De tijd zal moeten leeren, of Napoleon III er werkelijk in geslaagd is, de zonen van Bayard weder op te heffen uit hunne vernedering. Doch voorshands zal men wel willen toestemmen, dat Frankrijk zich onder zijn bestuur op verrassende wijze naar alle zijden ontwikkeld heeft.

»Hij zal mij antwoorden," zegt Sainte-Beuve, na te hebben aangetoond dat Prevost-Paradol en de zijnen, indien zij met hem het tweede keizerrijk omhelsden, niets verliezen en veel

winnen zouden, »hij zal mij antwoorden dat hier geen spraak »is van hetgeen voegt, maar van beginselen; van heilige en »belangelooze liefde voor de vrijheid; van menschelijke waar- »digheid. Ik weet dit standpunt te eerbiedigen, maar denk er »het mijne van. Opregte en warme overtuigingen, ik ontken »niet dat ze bestaan; doch tevens is het mij eene behoefte ze »te verklaren, en ik beweer, dat op den bodem dier overtui- »gingen altoos iets aangetroffen wordt, dat eindigt met zich te »schikken naar onze aangeboren gaven, naar onze roeping, en »naar onze wenschen. Is er een regeringstelsel, waaronder de »vermogens van onzen geest zich in alle rigtingen kunnen ont- »plooijen, een zooveel te meer waaronder die vermogens hoogtijd »mogen vieren, dan zijn wij ook geneigd, dat stelsel wettiger »te noemen dan andere; alleen wettig, misschien. Te vaak heb »ik het tot mijzelven gezegd, dan dat ik het regt niet hebben »zou het anderen toe te roepen: Zorgen wij dat ons oordeel niet »omgekocht worde door de schoonschijnendste gedaante der »eigenbaat: het profijt van onzen persoonlijken aanleg."

Dit is voorwaar geen onedele polemiek. Hare positieve keerzijde, want wie zich bewust is van hetgeen hij zelf gelooft en wil, bepaalt zich niet tot afweren en teregtwijzen, wordt ontwikkeld in eene aankondiging van de verspreide staatkundige geschriften van Benjamin Constant, bijeenverzameld en uitgegeven door den hoogleeraar Laboulaye. »De heer Laboulaye," luidt de karakteristiek van ook weder dezen orleanist en warmen parlementairen regeringsman, »is in den gunstigen zin »van het woord een man van de amerikaansche school. Hij is »in opregtheid overtuigd, dat vrijheid in alles, het stelsel van »laten gaan en begaan en doorgaan, eene nuttige en weldadige »zaak is; dat op het gebied van godsdienst, van onderwijs, van »drukpers, van handel en nijverheid, op allerlei terrein, de meest »volkomen vrijheid ten slotte de verblijdendste resultaten ople- »veren zou, en dat het kwade zou opgewogen worden door het »goede. Dit geldt, meent hij, te allen tijde en bij alle beschaaf- »de natien. Bij dit stelsel wordt uitgegaan van eene groote »mate van vertrouwen in de menschelijke natuur. Om enkel »van het godsdienstige te gewagen: de heer Laboulaye schijnt »er niet aan te twijfelen, of, indien aan alle kerkgenootschap-

»pen, aan alle sekten van vroeger of later dagteekening, onbe»perkte vrijheid van associatie en van propagande toegekend werd, »het evangelisch en edel spiritualistisch christendom van Chan»ning, van Vinet, van Tocqueville, zou ten laatste de overwin»ning behalen en zich vestigen. Desgelijks, naar evenredigheid, »met alle andere uitingen van het menschelijk streven. Het »goede zou overal bovendrijven, en niet slechts op den langen »weg, maar schier onmiddellijk. Dit stelsel is in allen deele de »tegenvoeter van dat van den Staat. Wij zijn oude bekenden, »dat stelsel en ik; zelfs in zijne uiterste konsequentien is het »voor mij geen vreemdeling. In de oogen van mannen als Dau»nou, als Tracy, was elke regering een *kwaad;* derhalve, opdat »aan de zamenleving zoo min mogelijk schade berokkend wierd, »moest het regerend element herleid tot een minimum, moest »het beginsel van decentralisatie en van magtsverdeeling zoo »ver mogelijk en zoo vaak mogelijk doorgedreven, moesten »er tegen het regerend personeel alom slagboomen en hinder»palen opgerigt. Ik beoordeel niet; ik doe alleen verslag. Kwame »diskussie hier te pas, er zou met de stukken behooren aange»toond te worden, dat de mensch niet zulk een bij uitnemendheid »redelijk wezen is, de maatschappij niet zulk eene natuurlijke »zaak, zulk een eenvoudig zamenstel, waarin noodwendig alles »van zelf gaat; dat die maatschappij een veel kunstmatiger »gewrocht is, dan sommige goedgeloovige publicisten ge»reedelijk aannemen, en hetgeen met zoo groote moeite in »elkander gezet en tot stand gebragt werd, vast ook niet zoo »gemakkelijk te onderhouden is; in dier voege dat men, om »alle dingen ten beste te doen keeren en ten wenschelijkste te »doen uitkomen, slechts aan alle leden eener natie de vrijheid »zou behoeven te laten, alles te zeggen en alles te doen wat »zij voor het beste houden. In één woord, en zonder in het »minst te kort te doen aan welke der voorhanden staatsinstel»lingen van onderscheiden aard het zij, ik geloof aan het bestaan »van regeringsmannen, van regeringsgeniën. Te midden van de »rijke verscheidenheid der menschelijke roepingen en der men»schelijke gaven, staat déze gaaf in mijne schatting boven aan."

Over vijfentwintig jaren, — wanneer de gebeurtenissen antwoord zullen gegeven hebben op sommige thans nog onopge-

loste en onoplosbare vragen, — zal er bij het beoordeelen van Sainte-Beuve's persoon niet zoo uitvoerig behoeven gesproken te worden over hetgeen hier door mij aangeroerd werd. Waarschijnlijk zal de tijd-zelf hem dan voor goed hetzij wederlegd, hetzij geregtvaardigd hebben. Doch uit zijne staatkundige meeningen leert men Sainte-Beuve nog slechts voor een gering deel en van ter zijde kennen. Gelijk reeds voor jaren uit zijne geschiedenis van Port-Royal en daarna ook uit zijne monografie over Chateaubriand gebleken is, behoort inzonderheid de kritiek en waardering van het godsdienstig leven tot hetgeen, waardoor hij zich van alle andere wereldsche of onkerkelijke fransche critici van zijnen tijd en uit zijne school kenmerkend onderscheidt.

Zoek ik daaromtrent naar een en ander in de *Nouveaux Lundis*, dan treft mij in de eerste plaats, in eene aankondiging van het leven van Merlin van Thionville, den Conventioneel geworden seminarist uit de dagen der fransche omwenteling van '89, eene bladzijde over de kloosters.

Dat de hier aan deze instellingen gebragte hulde elders door den schrijver aanmerkelijk beperkt wordt, er om kort te gaan een »maar" bij zijne ingenomenheid is, dit spreekt van zelf. Naar den geest behoort hij zoo min tot het roomsch-katholieke, als tot eenig ander kerkgenootschap. Men ontmoet bij hem volzinnen die aldus aanvangen: *Pour le philosophe et l'observateur qui ne donne dans le surnaturel qu'à son corps défendant* enz. Verweet men hem, dat hij lager staat dan het kerkelijk dogme, hij zou antwoorden: »Ik sta er buiten." Meende men hem te kunnen vleijen met te zeggen, dat hij boven alle kerkgeloof verheven is: »Toch niet," zou zijn antwoord luiden, »maar ik ben er los van." Is hij dan onverschillig? Ongetwijfeld; doch het is, hoe tegenstrijdig de benamingen klinken, eene onverschillige belangstelling, of zoo men wil, eene belangstellende onverschilligheid. »Ik ben," leest men in zijn stukje over Merlin, »ik »ben in het minst geen stelselmatig tegenstander van de kloos»ters of van het monniksleven in het algemeen. Zelf heb ik »indertijd gelegenheid gevonden, menigen schoonen trek uit dat »leven met aandacht te bestuderen en der bewondering van an»deren aan te bevelen. Geboren in het Oosten en groot gewor-

»den in het christelijk Europa, heeft het monniksleven langen »tijd stand gehouden en heerschappij gevoerd; het heeft zijn »bloeitijd gehad, zijn gouden eeuw, zijn engelen-tijdvak, zijn »strijdenden of heldentijd. Kinderlijk gestemde en belangwekkende »getuigen hebben ons verhaald van zijne wonderdaden; achtens- »waardige geleerden hebben zich onledig gehouden met het bij- »eenverzamelen van zijne gedenkteekenen; de wijsgeerige ge- »schiedschrijver behoort kennis te nemen van de groote dingen, »die het tot stand gebragt heeft, en ligt tevens onder verplig- »ting, het organisme er van te ontleden en zijne ware betee- »kenis vast te stellen."

Merlin, gelijk ik zeide, werd in zijne jeugd opgeleid voor priester; en niet onwaarschijnlijk was dit eene der redenen, waarom hij naderhand, als lid der Wetgevende Vergadering, de felste en geweldigste maatregelen tegen het wederspannig gedeelte der geestelijkheid voorstelde en doordreef. »Hij was »deïst," zegt Sainte-Beuve, en ook deze plaats dunkt mij ka- rakteristiek, »hij was deïst; doch de God zijner aanbidding »troonde zeer ver van hier. In stede van met Rousseau en Ro- »bespierre te spreken van *het Opperwezen*, bezigde hij bij voor- »keur de omschrijvende uitdrukking: *de Schepper der vaste ster-* »*ren*, en verbande aldus zijnen God tot achter de planeten. Een »verklaard vijand van alle kerkgebruiken en alle godsdienstige »symbolen, zou hij de sporen van een hatelijk verleden tot het »laatste toe hebben willen uitwisschen. Had het aan hem ge- »staan, hij zou schoon schip gemaakt hebben van Frankrijks »bodem. Van geen enkel dier gedenkteekenen, welke door de »geschiedenis en de kunst, bij ontstentenis van het geloof, in »wezen gehouden en vereerd worden, zou hij een steen op den »anderen gelaten hebben. Te dezen aanzien was hij een man »der Zwarte Bende."

Geheel anders weder dan dat over het deïsme van Merlin, luidt Sainte-Beuve's oordeel over het deïsme van Béranger, geheel anders zijne meening over de piëteit van Mevr. Swetchine, over het katholicisme van Louis Veuillot, over het pantheïsme van Lamennais, en ook, in het voorbijgaan, over het mystisch rationalisme van Ernest Renan[1].

[1] Hij noemt Renan: „Un esprit fin, délicat, élevé, un peu dédaigneux,

Met Mevr. Swetchine, de weleer te Parijs gevestigde moskovitische, *qui mit une grande importance à quitter, après examen, la communion grecque, que nous appelons schismatique et qu'ils appellent là-bas orthodoxe, pour se faire catholique romaine*, kan hij het op de meeste punten in het geheel niet vinden; doch zijne beschrijving van haar salon, zijne vergelijking van het hare met het salon van Mevr. Récamier, zijne kritiek van hare bijzondere soort van vroomheid, volgens hem vermengd met eene niet geringe mate van gemaaktheid, is een monument van religieuse intelligentie.

Dat de vereerders van Mevr. Swetchine en van hare nagedachtenis, dit opstel met verontwaardiging gelezen hebben, ligt in den aard der zaak; zoo zijn ook vele protestanten indertijd geërgerd door het bekende werk van hunne vrijmoedige geloofsgenoote, Mevr. de Gasparin. Doch Sainte-Beuve, dit weten wij, stelt er zijne eer niet in, zelf godsdienstig, maar een naauwkeurig waarnemer van de verschijnselen des godsdienstigen levens bij anderen te zijn.

Schenkt hij eene enkele maal zijne instemming, het geschiedt wanneer zijne godsdienstige verwachtingen van den algemeensten aard, voorgedragen worden met de grootst mogelijke soberheid. Aldus, wanneer Mevr. Swetchine in haar opstel *Berusting* over de uitzigten van den ouderdom schrijft. Hare afzonderlijke verhandeling over dit onderwerp vindt hij gezocht; doch van die andere bladzijde, waar zij vol gevoel is en geheel natuurlijk blijft, zegt hij: »Dans ces termes adoucis, je »cesse de contredire, et je m'efforcerais plutôt de m'associer »aux affectueuses espérances de l'auteur."

Evenzoo ten aanzien van Béranger, wiens nagelaten brieven hem de stof geleverd hebben voor een opstel, waaruit men den franschen liedjeszanger van eene somtijds verrassend nieuwe en steeds belangwekkende zijde leert kennen. Heeft hij uit een dier brieven eene plaats aangehaald, waar de innigheid en warmte van Bérangers voorzienigheidsgeloof (ik weet er geen

---

„une intelligence aristocratique, et qui a gardé des abords du sanctuaire „et du commerce des Prophètes l'habitude du respect et une sorte de „démarche religieuse jusque dans la suprême philosophie."

beter woord voor) den lezer te gemoet straalt, hij laat er op volgen: »Il est là tout entier, par ce côté qui dépasse Horace, »et qui nous le montre dans l'exercice de sa philosophie mo-»dérée et moyenne légèrement *christianisée*." En elders, na het mededeelen van eene nieuwe uitstorting van Bérangers natuurlijke godsdienst: »Ne soyez pas de cette religion-là, je le con-»çois; trouvez que c'est trop peu, je le comprends également; »mais ne dites pas, en lisant de telles pages, que ce n'est ni »sincère ni senti, et que vous n'y voyez que patelinage."

Gelijk over de godsdienstige ader in het hart van de meest uiteenloopende menschen, zoo oordeelt hij ook over godsdienstige boeken; over Chateaubriand en Benjamin Constant aan den eenen, over *le Génie du Christianisme* en *les Considérations sur la religion* aan den anderen kant.

»Eene onmiskenbare overhelling tot scepticisme," zegt hij, »vormde bij Constant zoowel als bij Chateaubriand de bedding »of grondslag van den geest. Beiden zijn aangevangen met te »gelooven *à rien du tout*. Op dezen weeken bodem rustte bij hen »het gansche gebouw; en men bemerkt dit somtijds, want er »zijn oogenblikken dat alles bij hen waggelt. Chateaubriand »was een scepticus met eene magtige verbeeldingskracht en met »een hoog gevoel van eer; Benjamin Constant een verlicht scep-»ticus, met een hoog gevoel van de magt der openbare mee-»ning en met verwonderlijk veel geest: te veel geest, gelijk de »ander eene te sterke verbeelding had. De vrouwen nemen in »beider openbaar leven eene te groote en te zeer in het oog loo-»pende plaats in; doch terwijl de gloed van Chateaubriand de »voorwerpen zijner hulde verteerde, is Benjamin Constant in den »strijd der liefde de medegesleepte en aan den leiband loopende »partij. Constant had hartstogten en was onderhevig aan zins-»verbijsteringen (Mevr. de Staël, Mevr. Récamier, Mevr. de Krü-»dener); bij Chateaubriand speelde veeleer de geprikkelde eigen-»liefde de hoofdrol. Beiden zijn geblaseerd, en de daemon der »verveling, waardoor zij als bezeten worden, geeft beiden een »klein geschrift in de pen, hun meesterstuk. Doch de een, »kunstenaar bij uitnemendheid, weet zijne verveling te bezielen »met heilig vuur, en aldus ontstaat *René;* de ander sluit zich »in den kring van zijne verveling en van zijne droefgeestigheid

»op, en laat ze overal doorschemeren: alsdus ontstaat *Adolphe*, »een werk dat in de schatting van de mannen der zielkunde »wel niet voor het andere behoeft onder te doen, maar waar- »voor het groote publiek koel blijft en om welks schedel geen »aureool blinkt. Beiden wijden hunne aandacht aan de gods- »dienst, met het oogmerk haar op te beuren uit hare vernede- »ring en haar weder in eer en tot aanzien te brengen. Chateau- »briand kiest haar tot het onderwerp van het schitterendste »onder zijne geschriften, het boek dat met zijne zonnestralen »de spitsen van het bronzen koorhek en de schoren van het »altaar voor den tijd van eene halve eeuw op nieuw vergulden »zou. Benjamin Constant polijst en arbeidt in zijne verloren »oogenblikken, tusschen een bezoek in het speelhuis en eene »parlementaire redevoering, aan een welligt godsdienstiger en »wijsgeeriger boek dan het hoofdwerk van Chateaubriand. Doch »zijn kruid heeft te lang in het magazijn gelegen; het is voch- »tig geworden; zijn boek is geen vuurwerk, geen verrassende »illuminatie, zooals *le Génie du Christianisme*".

Misschien zou men Sainte-Beuve's godsdienst best van al kunnen karakteriseren door hem te noemen een aanhanger van die sekte der Hypsistariers, waarvan Gœthe in een van zijne brieven aan Sulpice Boisserée verhaalt. Zijne piëteit lost zich op in eene bij uitnemendheid buigzame sympathie en bewondering voor al het hoogste (*τὸ ὕψιςον*). Uit het oogpunt der geloofsleer maakt dit scheiding tusschen hem en al degenen, die eene positieve godsdienst niet ontberen kunnen. Zijn latitudinarisme is van eene zoo bijzondere soort, het gaat zamen met een zoo geopend oog voor het goede, ook in het stugste kerkgeloof, dat men het vruchteloos zou trachten te rangschikken onder de kategorie van welke historische belijdenis het zij. Deze zoon en kleinzoon van Montaigne en Voltaire is tevens een vereerder van Arnauld en een halve broeder van Pascal. Op de aannemelijkste gronden zou men kunnen betoogen, dat die hebbelijkheid noodwendig schaden moet aan zijnen ernst; doch ten spot van onze theorien over de zamenstelling der menschelijke natuur, blijkt zijn zedelijk orgaan hoegenaamd geen schade te lijden bij zijne »libertijnsche" gevoelens in het godsdienstige. Is hij een meester in het beoordeelen van de

verschijnselen des religieusen, hij is het vooral niet minder wat die des zedelijken levens betreft. Zijn blik dringt door tot in de afgelegenste schuilhoeken van het menschelijk hart. Zijne wetenschap van de listen onzer natuur is verwonderlijk. Hij is in het minst geen Mefistofeles, en aan zijne oordeelvellingen over het menschdom van beiderlei geslacht is alle boosaardigheid vreemd. Hij is alleen van meening, dat de ijdelheid eene voorname rol speelt in de daden der menschen; evenzoo de zelfzucht en de zucht tot zelfbehoud.

Sprekend over La Bruyère's hoofdstuk *du Souverain ou de la République*, doet hij opmerken dat het standbeeld, of voor het minst de buste, van Lodewijk XIV zich daar aan het slot schijnbaar ongezocht en onwillekeurig voor het oog van den lezer vertoont: »Un livre composé sous Louis XIV ne serait pas com»plet en effet, et j'ajouterai, ne serait pas assuré contre le ton»nerre, s'il n'y avait au milieu une image du roi. La Bru»yère n'a manqué ni à la précaution ni à la règle."

Dezelfde La Bruyère, dien men twintig malen lezen kan zonder ooit bij hem van dit voorzigtig overleg iets te vermoeden, schreef ook een beroemd hoofdstuk *des Esprits forts*, welk opstel gaandeweegs klimt van het bijzondere tot het algemeene, en ten slotte den vorm aanneemt eener hoog ernstige bestrijding en wederlegging van het godsdienstig ongeloof.

Sainte-Beuve trekt de opregtheid van La Bruyère's godsdienstzin in het geheel niet in twijfel; doch, zegt hij, »quoi »qu'on pense du fond des idées, on ne se trompera point en »observant que cette pointe finale vers le Ciel était, après l'éloge »du roi, un second paratonnerre."

Breng dit in verband met de omstandigheid dat La Bruyère, als huisonderwijzer van den kleinzoon van Condé, eene ondergeschikte betrekking vervulde in eene prinselijke woning; dat hij zich door het schrijven en uitgeven van zijne *Caractères* vele vijanden maakte; dat hij, om zich zijne stoutigheden te doen vergeven, vele en magtige beschermers noodig had, en gij begrijpt het nut van dien tweederlei bliksemafleider: hulde aan den koning, hulde aan de kerk. Het is waar, dat La Bruyère bij zoodanige beschouwing ophoudt, de stereotype moralist te zijn, waarvoor men hem steeds heeft aangezien; doch

hetgeen wij aan illusien verliezen wordt vergoed door de vermeerdering onzer positieve kennis aan de menschelijke natuur.

Van Benjamin Constant hoorden wij Sainte-Beuve zeggen, dat hij zijn boek over de godsdienst geschreven heeft in zijne verloren oogenblikken, »tusschen een bezoek in het speelhuis en eene parlementaire redevoering"; wij hoorden hem er bijvoegen, dat de invloed van sommige aanzienlijke vrouwen op Constant's gedragingen in het staatkundige, grooter was dan met de onafhankelijkheid van een in waarheid manlijk karakter kan overeengebragt worden. Dit werpt eene blaam op Constant's nagedachtenis. Doch behalve dat tot staving van een en ander sommige feiten worden bijgebragt, zoo tastbaar dat het vermoeden van kwaadwillige aantijging van zelf vervalt, bekomt men van den beoordeelaar de uitmuntende opmerking: »Un personnage politique n'est pas exempt de passions assurément; »il peut les avoir toutes et rester un grand homme d'État. »Mais si une de ses passions, telle que la faiblesse pour les »femmes, agit essentiellement sur sa conduite publique, il res»semble à un général qui modifierait son plan de campagne »par égard pour sa belle; il aime quelque chose de plus que »son métier; il n'est pas respectable, il n'est pas grand. Géné»raux d'armée ou chefs de parti, tous les Antoine qui chan»gent de manœuvre au milieu de l'action pour suivre la ga»lère d'une Cléopâtre, se font mépriser."

Dit is niet slechts fraai gezegd, maar ook diep gevoeld. En meen niet, dat Sainte-Beuve alleen incisief of welsprekend is, wanneer hij afkeurt en veroordeelt. Het is niemand anders dan hijzelf, ja, die geneigd zou zijn tot verklaring van het ongezonde in de vroomheid van Mevr. Swetchine zijne toevlugt te nemen tot de hypothese *à la* Henri Beyle: »Ce que c'est »pourtant que d'avoir de l'âme et des entrailles, et de n'avoir »ni amant, ni enfant!" Doch hij is het ook zelf, die in zijne beoordeeling der monografie over Louvois, vol bewondering stilstaat voor het karakter van Vauban: »A côté de Louvois, »non loin de lui, on a une consolation sans mélange. Entre »tant de personnages qui, vus de près et saisis en pleine action, »tantôt y gagnent et tantôt y perdent, et dont quelques-uns »n'accroissent pas leur réputation, ou même la déshonorent, il

»en est un du moins qui, en chaque rencontre, ne fait que »gagner à être de plus en plus connu et mis en lumière, et »qui mérite plus encore que Turenne peut-être, qu'on dise de lui qu'il fait honneur à la nature humaine : c'est Vauban. Quel »honnête homme! quelle probe et antique figure! quelle prud'ho- »mie morale, jointe à une habileté sans pareille dans son art!" En wanneer hij een van Vaubans brieven aan Louvois zal aanhalen, waarin de generaal er op aandringt dat zijn gedrag door den minister tot in de geringste bijzonderheden en met de meeste gestrengheid onderzocht worde: »Cette lettre du 15 »décembre 1671 est à encadrer dans un cadre d'or; elle est à »mettre à côté de telle page de L'Hôpital, de telle allocution »de Gerson, de telle réponse de ces vieux et grands parlementaires »Achille de Harlay ou de La Vacquerie ; c'est l'éloquence du cœur »toute pure et toute crue, et qui n'y va pas par quatre chemins."

Evenwel is warmte in het prijzen of gispen, niet de meest kenmerkende van Sainte-Beuve's zedelijke eigenschappen. Ook zijne ondeugendheid is dit niet, maar zijne in waarheid koninklijke billijkheid; en van alle opstellen in den bundel is het aan de beoordeeling van Louis Veuillot gewijde tweetal, daarvan het sprekendst bewijs.

Terwijl ik voor eene merkwaardige bladzijde uit een dier opstellen de aandacht vraag, wensch ik den lezer tevens in de gelegenheid te stellen, zich een oordeel te vormen over de manier van Sainte-Beuve, vergeleken bij die van Scherer. Laatstgenoemde spreekt nu en dan in zijne *Études critiques* over dezelfde personen als Sainte-Beuve in zijne *Nouveaux Lundis:* Guizot, Prevost-Paradol, Mevr. Swetchine. Ook over Veuillot spreekt hij, naar aanleiding van diens *Parfum de Rome*, en het is op het slot van dit opstel dat ik het oog heb.

Nadat Scherer van Veuillot gezegd heeft: »L'auteur est un »homme d'esprit, de beaucoup d'esprit, mais qui a l'esprit po- »lisson"; en ook: »Il tient un peu de Voltaire et beaucoup de »M. About, et il n'en veut tant à l'un et à l'autre que par »jalousie de métier"; en weder: »Quelques débraillées que soient »nos mœurs littéraires, il était réservé à un champion de »l'Église de montrer jusqu'où peut descendre le cynisme de la »plume"; en nogmaals: »Nous arrivons maintenant au procédé

»fondamental de M. Veuillot. Ce procédé, c'est l'injure. L'injure »est son moyen favori. Il y recourt tout d'abord et instincti»vement, comme le gamin de Paris à la boue des ruisseaux", vraagt en zegt hij ten slotte, na ook nog mededeeling gedaan te hebben van het ongeëvenaard anathema, door Veuillot den italiaanschen priester Passaglia, den medestander van Cavour, den bestrijder van het wereldlijk gezag, naar het hoofd geworpen: »Avez-vous entendu ces cris sauvages? Avez-vous »vu ce frénétique? Sa main s'étend pour déchirer, l'écume lui »vient à la bouche, la rage le serre à la gorge. Le sang n'est »pas assez pour lui, il veut des tortures, la mort du corps ne »suffit pas pour assouvir sa vengeance, il lui faut celle de l'âme. »Notre civilisation, avec tous ses vices, a-t-elle jamais rien »produit d'aussi affreux que cet écrivain, dans le cœur duquel »la religion est devenue comme un ulcère, et a rongé l'un après »l'autre tous les traits sacrés de l'humanité? Mais non, il n'est »pas question de religion. Ce nom auguste serait ici un blasphème. »La foi qui s'exhale en de pareils anathèmes, c'est la foi sans »la moralité, ou, si l'on veut, la moralité sans la vertu, sans »la bonté, sans la pudeur. La dévotion de notre écrivain peut »être sincère, mais elle a quelque chose de forcené. Elle tient »du maniaque et du baladin. Il semble en lisant M. Veuillot, »qu'on assiste à un carnaval sacrilège. Le char descend couvert »de masques avinés. Le »fort-en-gueule" injurie les passants »d'une voix rauque. Place! Place à l'insulteur! Voici les satur»nales du catholicisme!"

Niet waar? deze ontboezeming is zeer welsprekend, en de getrouwe uitdrukking van hetgeen de meeste protestanten en niet stelselmatig ultramontaansche katholieken bij zich voelen opkomen onder het lezen van menige bladzijde van Veuillot. Bij sommige uitingen van beurtelings zacht en verheven menschelijk gevoel, paart deze schrijver, aan eene schier ongeloofelijke hoeveelheid natuurlijk talent, eene volstrekt fabelachtige mate van insolentie. Zijn vloekpsalm aan het adres van Passaglia tintelt daarbij van dweepzucht, en knarst van haat. Men heeft inderdaad moeite zich voor te stellen, dat iets dergelijks is kunnen geschreven worden in de tweede helft der 19de eeuw, door een fenix der fransche journalistiek, tevens

ridderlijk kampvechter voor de eer van onze heilige Moeder de Kerk [1]. Wil Louis Veuillot, naar de zegswijze zijner landslieden, genomen worden *au sérieux* (en het is immers geen beleediging, dat men hem dit doet?), dan pleegt men ook geen onregt door hem te houden aan zijn woord.

Doch Sainte-Beuve oordeelt niettemin geheel anders over Veuillot dan Scherer, en spreekt over hem op een geheel anderen toon. Vooreerst keurt hij het schertsend af, dat sommige publicisten, gelijk Hippolyte Rigault plag te doen, zulk een grooten afkeer zeiden te koesteren voor een schrijver, wiens aanvallen hun stof verschaften tot eene onafzienbare reeks dagbladartikelen. Volgens hem is voor een dagbladschrijver, die somtijds vermoeid is van het aanhoudend voortbrengen, en niet altijd overvloed van nieuwe onderwerpen heeft, zulk een tegenstander goud waard: »Règle générale: une bonne petite »polémique bien nourrie, qui s'éternise et qu'on a sa vie du-

---

[1] Deze zegenbede luidt als volgt: „Voici le vrai infâme, près de qui „les autres semblent innocents; voici le monstre plus redoutable que le „fou, pire que le païen et le renégat. — C'est le prêtre ennemi de l'Église; „c'est le parricide, c'est Judas, encore couvert de la robe des apôtres, la „bouche encore pleine du mystère divin. — Infâme, nous ne te mépri- „serons pas, toi; quelle que soit la misère de ton esprit, le crime est „dans ton cœur, et ce crime est trop grand. Sois maudit pour le crime „de ton cœur! — Sois maudit du peuple que tu scandalises, sois maudit „des prêtres consternés! Que la femme qui t'a enfanté maudisse ses „entrailles; que l'évêque qui t'a sacré maudisse sa main; sois maudit „dans les cieux! — Sois maudit, prêtre sacrilège, profanateur de l'autel, „parricide abominable, violateur des serments les plus saints. Tout ce „que tu trahis tu le trahis dix fois. C'est de toi qu'il a été dit: „Mieux „vaudrait pour lui qu'il ne fût pas né!" — Si tu ne te repens, que Dieu „compte tes pas dans la voie du mal, et qu'il n'en oublie aucun; qu'il „accumule sur toi la charge et l'infection des péchés que tu fais com- „mettre et de ceux que tu auras remis! — Que toutes les bénédictions „que tu as reçues et que tu renies se retournent contre toi; qu'elles „tombent sur toi, et qu'elles t'écrasent comme un sacrement de Satan! — „Que les onctions sacrées te brûlent; qu'elles brûlent tes mains tendues „aux présents de l'impie; qu'elles brûlent ton front, où devait rayonner „la lumière de l'Evangile et qui a conçu de scélérates pensées! — Que „ton aube souillée devienne un cilice de flammes, et que Dieu te refuse „une larme pour en tempérer l'ardeur; que ton étole soit à ton cou „comme la meule au cou de Babylone jetée dans l'étang de souffre!"

»rant, comme cela repose et dispense de chercher! En bonne »et sage tactique, on ne doit jamais tuer l'adversaire ni le haïr »à mort, car on en vit. Les condottieri d'Italie, au 15e siècle, »passaient leur vie à ferrailler les uns contre les autres sur »maint petit champ de bataille et ne s'exterminaient pas; peu »de mal et beaucoup de bruit. Quand Fréron mourut, Voltaire »s'écria: »Fréron est mort, qu'allons-nous faire? Sur qui vais-je »dauber?" Et voilà pourquoi, même en ayant l'air d'être fort »animé contre lui, Rigault ne devait pas en vouloir bien fort »à M. Veuillot: c'était pour lui une source inépuisable de con»tradictions, une occasion de succès coup sur coup dans son »monde qui ne lisait ni ne goûtait l'*Univers;* c'était une suite »d'ovations qui finissaient par valoir le grand triomphe."

Ik verzet er mij niet tegen dat men dit kortswijl noeme, en het niet hooger aansla dan het verdient. Doch er straalt eene welwillendheid, eene algemeene menschenliefde, eene afwezigheid van haatdragendheid in door, die haar beminlijke en ik durf zeggen hare beschamende zijde heeft.

Ook hetgeen volgt verdient opmerking: »Je n'ai pas à entrer »dans le fond de la question, et je crois que je suis tout rallié »à la plupart des conclusions de Rigault; mais, dans ce duel »prolongé, M. Veuillot, l'homme au crayon moqueur, a très»bien saisi (n'en déplaise à ceux *qui ne voient qu'un côté*) la phy»sionomie, la pétulance, le pétillement, le geste et toute la »mimique de l'adversaire." Indien Sainte-Beuve een hartstogt heeft, het is: *ne pas voir qu'un côté.* Het is door deze eigenschap dat hij hen aantrekt, die met hem eenes geestes kinderen zijn; en tevens is dit de plaats, waar zijne tegenstanders hem het gemakkelijkst en met het meeste voordeel voor henzelven treffen kunnen.

Doch wanneer ik Sainte-Beuve de billijkheid zelve noem en daarbij wijs op zijn oordeel over Veuillot, dan denk ik niet zoozeer aan dit of dat vereerend epitheton, den tegenstander geschonken, maar aan den ernst en de bezadigdheid, waarmede hij hem bestrijdt. Veuillots eerzucht vindt bij Sainte-Beuve de hoogste bevrediging. Sainte-Beuve haalt eene reeks opstellen van hem aan, geschreven in '54 en '55, tijdens en naar aanleiding van den Krim-oorlog, en zegt er van: »Ce

»sont des chefs-d'œuvre. Qui pourrait les lire sans les admirer? »L'auteur y apparaît éloquent, enthousiaste, religieux à la fois »et bon Français. Je ne sais pas, en verité, de plus noble prose »ni dont la presse doive être plus fière. Ce sont là des pages »d'histoire."

Spreekt Veuillot met ingenomenheid over *Gil Blas* als roman, doch met de bijvoeging: »*Gil Blas* est un mauvais livre, plein de misanthropie, avec du venin contre la Religion", Sainte-Beuve zegt van dit oordeel: »Pauvre *Gil Blas*, miroir et tableau »fidèle de la vie humaine, il est bien innocent d'une intention »si scélérate. Ce sont de ces choses qui me causent une vraie »douleur quand je les lis chez M. Veuillot, et que je les ren»contre à côte de tant de jugements fermes, sagaces, bien »frappés: tel est dans ce même chapitre le jugement sur Hugo »et sur Musset en six lignes qui disent tout."

Veuillot heeft Saint-Simon gelezen; en hoewel het zou kunnen schijnen dat hij voor dezen uitnemenden en hartstogtelijken karakterteekenaar sympathie gevoelen moest, veracht hij hem niettemin. Waarom? omdat de hertog de Saint-Simon volgens hem een gluipert was; een schrijver, die zijnen haat en verontwaardiging vijftig jaren lang zorgvuldig bewaarde in eene lade zijner schrijftafel, en er eerst mede voor den dag kwam, toen hij zelf niet meer onder de levenden behoorde. Sainte-Beuve prijst in Veuillot die minachting voor Saint-Simon: »M. Veuillot, qui a eu le courage plébéien d'être un »Saint-Simon en plein vent et à pleine poitrine, à la barbe de »l'ennemi, a droit de dire son fait au duc et pair. Cette page »restera."

Ongetwijfeld is dit alles zeer vleijend voor de eigenliefde van den beoordeelde. Ook strekt het den beoordeelaar tot eer, dat hij de gave toont te bezitten, zich telkens te verplaatsen in den toestand en de gedachten van den schrijver, dien hij behandelt. Doch indien bezadigde zamenspreking, indien kalm gemeenschappelijk overleg, de grootste hulde is die men bewijzen kan aan iemand, met wien men niet eenstemmig denkt en die u van zijnen kant de grievendste beleedigingen naar het hoofd pleegt te werpen, dan zijn de zoo even bijgebragte lofspraken nog de ware maat van Sainte-Beuve's onpartijdigheid

niet. Die maat, zij wordt eerst aangegeven door de volgende bladzijden, welke geen nadere toelichting behoeven dan welligt deze, dat in het voorafgaande spraak geweest is van een hard woord van Veuillot over de gehuwde protestantsche geestelijkheid in den Elzas:

»C'est ici que ma querelle sérieuse avec lui commence, et »qu'avant de louer l'écrivain, l'excellent prosateur, et d'admirer »le peintre vigoureux de la realité, j'ai besoin absolument de »m'expliquer sur le fond des choses, de marquer mes réserves; »car tout ce qui n'est pas croyant et convaincu à sa manière, »gallicans, protestans, à plus forte raison déistes, naturalistes »ou *panthéistes*, comme on dit, tout y passe; il les crible d'épigrammes flétrissantes (car il a la touche flétrissante), il les traite même, en ses heures d'indignation, comme des espèces de malfaiteurs publics. Quand il s'y met, c'est tout un carnage.

»Je ne fais pas ici de théologie, je ne fais que de la littérature; mais enfin M. Veuillot nous croit-il donc si frivoles, parce que nous ne prêchons pas? Il parle de vérité; mais est-ce qu'il se figure que parce que nous sommes polis et que nous nous exprimons sur certains grands sujets d'un air de doute et de défiance pour nos propres opinions, nous ne croyons pas aussi à la vérité?

»Au reste gardons-nous bien des professions de foi; restons dans notre rôle d'observateur qui veut être exact: je vais seulement faire deux ou trois suppositions qui n'en sont pas, mais qui sont des cas en effet existants. — Quoi? parce qu'un homme de bon esprit, méditant sur les faits naturels, sur les lois qui les régissent, sur les origines mystérieuses et les transformations qui s'y opèrent, ne peut arriver à concevoir l'idée de Création proprement dite, et qu'il accepte plus volontiers l'idée d'une succession continue, avant comme après, pendant un temps infini, — cet homme qui, en raison de cette conception qui lui paraît la plus probable, ne peut avoir les mêmes idées que vous sur la genèse et l'origine du monde; — vous qui n'avez nulle idée des sciences proprement dites, ni de leurs méthodes, ni de leurs résultats, ni de leur progrès continuel et croissant, vous l'insulterez pour ce fait seul, — lui qui est d'ailleurs un savant de mérite, un honnête homme, un sage!

»Ou bien encore: — C'est un autre homme, un philosophe cette fois plutôt qu'un naturaliste, c'est un homme qui a médité plus abstraitement sur les causes et les effets, sur les lois de l'esprit humain. Cet homme admet bien, comme vous, l'idée générale de Création, et même il ne saurait concevoir l'idée contraire, celle d'une succession continue à l'infini; mais après cette idée de Création il s'arrête, il ne peut concevoir ni admettre que l'Intelligence et la Puissance infinie se soit, à un certain jour, incorporée, incarnée dans une forme humaine; il respecte, d'ailleurs, au plus haut degré, à titre de sage et de modèle moral sublime, Celui que vous saluez d'un nom plus divin; — et cet homme, parce qu'il ne peut absolument (à moins de se faire hypocrite) admettre votre idée à vous, avec toutes ses conséquences, vous l'insulterez!

»Quoi encore? — Cet autre homme, lui, est chrétien; il admet la divinité, une inspiration d'en haut dans la vie, dans les actes et les paroles du Christ: mais il se permet de rechercher quels ont été au vrai ces actes et ces paroles: il étudie les témoignages écrits, les textes; il les compare, il les critique, et il arrive par là à une foi chrétienne, mais non catholique comme la vôtre: homme pur d'ailleurs, de mœurs sévères, de paroles exemplaires: et cet homme-là, parce qu'il ne peut en conscience arriver à penser comme vous sur un certain arrangement, une certaine ordonnance, magnifique d'ailleurs et grandiose, qui s'est dessinée surtout depuis le 5e siècle, vous l'insulterez, vous l'appellerez à première vue *blafard en redingote marron!*

»Mais je vais plus loin et je ne suis pas au bout: — Cet homme, — un autre homme encore, — est arrivé à admettre, à comprendre, à croire non-seulement la Création, non-seulement l'idée d'une Puissance et d'une Intelligence pure, distincte du monde, non-seulement l'incarnation de cette Intelligence ici-bas dans un homme divin, dans l'Homme-Dieu; mais il admet encore la tradition telle qu'elle s'est établie depuis le Calvaire jusqu'aux derniers des Apôtres, jusqu'aux Pères et aux pontifes qui ont succédé; il tient, sans en rien lâcher, tout le gros de la chaîne; il est catholique enfin, mais il l'est comme l'étaient beaucoup de nos pères, avec certaines réserves

de bon sens et de nationalité, en distinguant la politique et le temporel du spirituel, en ne passant pas à tout propos les monts pour aller à Rome prendre un mot d'ordre qui n'en peut venir, selon lui, que sous de certaines conditions régulières, moyennant de certaines garanties; et ce catholique, qui n'est pas du tout un janséniste, qui n'est pas même nécessairement un gallican, qui se contente de ne pas donner dans des nouveautés hasardées, dans des congrégations de formation toute récente, dans des résurrections d'ordres qui lui paraissent compromettantes; — ce catholique-là, parce qu'il ne l'est pas exactement comme vous et à votre mode, vous l'insulterez encore!

»C'est trop, et votre confesseur (je ne me permettrais jamais de m'immiscer dans ces choses, si vous n'étiez tout le premier à nous en parler), — votre confesseur lui-même vous l'a dit: »Vous êtes trop vif, trop aisément irrité." Mais ce serait à vous de vous le dire. Autrement vous vous exposez à ce qu'on vous accuse, comme on l'a fait, d'être encore moins un cœur et un esprit qui se soucie de la vérité, qu'un tempérament qui se satisfait, un talent puissant et à jeun qui cherche sa pâture. Le Quirinal et le Vatican semblent alors n'être pour vous, en effet, que des positions plus commodes, du haut desquelles vous canonnez et balayez à plaisir le pauvre monde [1]."

Mijne lezers hebben sedert geruimen tijd bespeurd, dat het vak der letterkundige kritiek, onder Sainte-Beuve's handen, nadat Villemain hem met eenige schroomvalligheid voorgegaan was, eene aanmerkelijke uitgebreidheid bekomen heeft.

De eigenlijk gezegde wetenschappen worden door hem niet aangeroerd, en van sommigen daaronder, gelijk de wijsbegeerte en de godgeleerdheid, valt het geheele technische gedeelte buiten zijnen kring. De wetenschap der vaderlandsche geschiedenis maakt eene uitzondering op den regel. Deze omvat hij, inzon-

---

[1] Bij de bovenstaande diskussie behoort dit portret: „Il y a deux Veuillot: celui qui est debout, grave, triste, imposant d'attitude, d'un beau front, parlant d'or sur les grands sujets, prêchant aux autres le respect qu'il a lui-même si peu, prompt à en remontrer aux gouvernements sur le principe de l'autorité, et, quand il se fâche, le faisant au nom d'une autorité supérieure, et, pour ainsi dire, exerçant les justices de Dieu. Je ne nie point la part des sentiments sérieux,

derheid wat de drie laatste eeuwen betreft, in hare geheele uitgebreidheid en in al hare takken. Zijne eruditie dienaangaande is verwonderlijk, en daarbij wordt de naauwkeurigheid van zijne kennis door een ieder geroemd. Met name door de oordeelkundige studie dier Mémoires, waaraan de fransche litteratuur zoo rijk is, heeft hij een schat van feiten bijeenverzameld, en het schijnt hem niet de geringste moeite te kosten, in dit magazijn zijnen weg te vinden. De grondstof van zijn gekeuvel over geschiedkundige onderwerpen is eene benediktijnsche geleerdheid.

Voor het overige spreekt hij in het gemeen ruim zooveel over menschen als over boeken. Zelden isoleert hij de werken van een schrijver, of schrijfster, en nooit doet hij dit, wanneer het overledenen geldt. Schrijfsters zijn in zijn oog vrouwen, hoog of laag geplaatst; schrijvers zijn dichters, redenaars, wijsgeeren, staatslieden, officieren, in een woord, konkrete wezens. Wanneer ik de galerij van zijne portretten op drie honderd nummers schat, blijf ik beneden de werkelijkheid; en onder al deze auteurs is er niet een, of hij heeft er in een of ander opzigt iets definitiefs over gezegd.

Hijzelf pleegt te beweren, dat hij het gelukkigst is in het treffen en schilderen van talenten van den tweeden rang. Doch dit is laster. Het aantal zijner opstellen over zulke talenten is alleen daarom zoo groot, omdat de talenten van den eersten rang zoo zeldzaam zijn, en ook, omdat bij het licht van zijne studie, die van den eersten somtijds blijken tot den tweeden te behooren.

---

qui sont d'accord en lui avec cet air-là. — Et il y a l'autre Veuillot, celui que s'amuse, qui, assis dans la tribune des journalistes ou étendu dans son fauteuil, lorgnant et lardant son monde, se tord de rire, a le *rictus* des servantes de Molière, exerce les justices du bon sens ou les avanies de sa passion, et mord à belles dents à même du prochain. — Je pourrais ajouter, si ce n'était ici une digression, qu'il y en a un troisième, celui qu'on rencontre par hasard dans le monde, doux, poli, non tranchant, modeste dans son langage, d'un coup d'œil et d'un ton de voix affectueux, presque caressant; il est impossible de l'avoir rencontré quelquefois et d'avoir causé avec lui sans avoir reconnu dans cet ogre tant détesté, et qui a tout fait pour l'être, l'homme doué de bien des qualités civiles et sociales."

Van eene vrijmoedigheid als de zijne, in het beoordeelen van tijd- en ambtgenooten, kan men zich in onze zooveel kleiner en daardoor ligtgeraakter nederlandsche wereld geen voorstelling maken. Dienaangaande is hij onverbeterlijk; want hij stelt er eene eer in, met toenemende duidelijkheid aan het publiek zijne meening te zeggen over schrijvers en geschriften. »Chaque fois," spreekt hij in de voorrede voor het eerste deeltje zijner nieuwe reeks, »chaque fois que je rentre dans cette veine »de critique toute pratique, je tâche d'y introduire une propor»tion plus grande de vérité et d'apporter dans l'expression plus »de franchise. Cela ne se fait pas sans quelque cri et quelque »révolte de la part des intéressés; mais le public équitable vous »en sait gré, et, si vous faites honnêtement et bien, son estime »vous en récompense." Te eerder breng ik eenige voorbeelden bij van hetgeen hij hiermede bedoelt, omdat daardoor tevens de meer bepaald litterarische zijde van zijne kritiek aan het licht komt.

Eerst over sommige levenden, naar aanleiding van een doode. Hippolyte Rigault, de jonggestorvene, die zoo veel gaf en zoo veel meer nog beloofde, was hoogleeraar, en was dit met hart en ziel. Sainte-Beuve ziet in hem den man der professorenwereld bij uitnemendheid, den volmaakten type van het akademisch personeel. Nu ligt het in den aard der zaak, dat men in Frankrijk geen professor wezen kan, of men is genoodzaakt zeker aantal komplimenten te maken aan de Universiteit; en daardoor gebeurde het somtijds, dat Rigault, die gaarne kritiseerde, doch wiens handen een weinig gebonden waren, voor zijnen lust bevrediging zocht en vond in het beoordeelen van een niet-akademisch auteur. Zelfs gaf hij eenmaal, een jaar lang bijna, kollege enkel over de drama's van Victor Hugo, en stelde daarvan al de fouten in het vrolijkst licht.

Sainte-Beuve nu verschoont deze zwakheid met te zeggen: »Ne l'oublions pas, il avait tant de gens à admirer et á louer »d'office, qu'on ne saurait s'étonner s'il se divertit tout d'un »coup et semble à la fête quand il peut s'en donner sur un »adversaire. Énumérons un peu: il avait à louer tout ce qui »était de la Sorbonne ancienne et nouvelle, tout ce qui était »de l'Université, tout ce qui était du *Journal des Débats*, pres-

»que tout ce qui était de l'Académie: et remarquez qu'en gé-»néral ce ne sont pas gens à prendre du galon à demi quand »ils en prennent; il faut les louanger bel et bien, et largement, »sur toutes les coutures. Rigault, en abordant la critique, avait »à respecter tout ce monde, tous ceux que, de près ou de »loin, il saluait ses maîtres. Quel soulagement aussi quand il »avait affaire à qui ne l'était pas!"

Zou men aan dezen toon niet zeggen, dat Sainte-Beuve zelf nooit met het hooger onderwijs in Frankrijk iets te maken gehad heeft? Doch niet slechts zijne mede-professoren, ook en vooral de leden der Fransche Akademie, zijne mede-onsterfelijken, worden door hem ter spraak gebragt en gewogen met eene openhartigheid, als waarmede men anders slechts over dooden of over gewone stervelingen spreekt.

Zoo zal hij zich niet ontzien den dichter Laprade, dien hij overigens tegen een eenzijdig en miskennend oordeel van Alfred de Musset op zijne wijze verdedigt, de volgende regels te wijden: »Les beaux vers abondent, mais la composition est ab-»sente, ou elle se dessine vaguement et ne se grave pas. Le »poëte sent la nature, il aime à la chercher sur les sommets »et s'applique à la rendre ou plutôt à l'interpréter. Il célèbre »en particulier le chêne avec une sorte de prédilection; ce qui »a fait dire qu'il était le poëte du chêne, qu'il avait le senti-»ment de cet arbre. »Est-ce que cet homme autrefois a été »chêne?" dirait Pythagore. Le fait est que M. de Laprade adres-»sait au chêne sous lequel il était assis des déclarations de sym-»pathie, de fraternité; il se faisait chêne par la pensée, comme »Maurice de Guérin s'était fait centaure; il se plaisait à se »sentir végéter en idée; il disait à son arbre:

„Pour ta sérénité, je t'aime entre nos frères.

»Qu'il me soit permis de remarquer qu'il y a un peu de parti »pris dans cette manière de sentir. Cette poésie, qui essayait »de spiritualiser la nature, avait son excès tout comme celle »qui s' acharnait à la copier crûment et à la décalquer à l'em-»porte-pièce. Augustin Thierry, qui se faisait beaucoup lire, »un jour qu'il entendait ces Stances au chêne, arrêta son lec-»teur au vers que je viens de citer, et fit observer, en souri-

»ant de son fin sourire d'aveugle, qu'il n'y avait pas de raison »pour qu'on ne dît pas à une citrouille:

„Pour ta rotondité, je t'aime entre nos sœurs.

»La parodie indique bien le défaut. Le poëte décompose trop »les sentiments et en pousse un à l'excès comme d'autres qui, »dans l'école de la couleur, abusent d'un ton et vont aussitôt »à l'extrémité de la gamme. M. de Laprade, avec ses dons de »poëte noble et qui ne veut rien proférer que de digne de Phé- »bus, n'est jamais parvenu à passionner sa poésie, à l'humaniser »suffisamment; il y a mêlé, je le sais, dans des dédicaces et »des épilogues, de purs et touchants sentiments de famille; »mais chez lui le cœur ne fait pas foyer, les sens sont froids, »le crime d'amour est trop absent. Aussi je m'explique qu'un »poëte qui n'habitait pas volontiers les sommets humides et »blanchâtres, un poëte des choses du sang et de la vie, Alfred »de Musset, un jour que l'on discutait à l'Académie sur les »mérites d'un des recueils de M. de Laprade, se soit penché à »mon oreille, et m'ait dit avec impatience: »Est-ce que vous »trouvez que c'est un poëte, ça?" Oui, aurais-je pu lui répon- »dre, c'est un poëte, bien qu'il vous ressemble si peu, ô char- »mant terrible Enfant du siècle! il est poëte, quoiqu'il n'ait »pas la sainte fureur, ni cet aiguillon de désir et d'ennui, qui »a été notre fureur à nous, le besoin inassouvi de sentir; bien »qu'il n'ait pas eu la rage de courir tout d'abord à toutes les »fleurs et de mordre à tous les fruits, — il l'est, bien qu'il »ne fouille pas avec acharnement dans son propre cœur pour y »aiguiser la vie, et qu'il ne s'ouvre pas les flancs (comme on »l'a dit du pélican), pour y nourrir de son sang ses petits, les »enfants de ses rêves; — il l'est, bien qu'il n'ait jamais été »emporté a corps perdu sur le cheval de Mazeppa, et qu'il n'ait »jamais crié, au moment où le coursier sans frein changeait de »route: »J'irai peut-être trop loin dans ce sens-là comme dans »l'autre, mais n'importe, j'irai toujours." — Il l'est, poëte, »bien qu'il n'ait jamais su passer comme vous, en un instant, »ô Chantre aimable de *Rolla* et de *Namouna*, de la passion »délirante à l'ironie moqueuse et légère; il est, dis-je, poëte à »sa manière, parce qu'il est élevé, recueilli, ami de la solitude

»et de la nature, parce qu'il écoute l'écho des bois, la voix »des monts *agitateurs de feuilles*, et qu'il l'interprète avec dignité, »avec largeur et harmonie, bien qu'à la façon des oracles. Cela »ne fait pas sans doute un poëte très-varié, très-émouvant, »très-divertissant, mais c'est encore, et sous une de ses plus »nobles formes, un poëte."

Thans over een medelid der Akademie, die het nog niet was, toen het volgende over hem geschreven werd, den heer Albert de Broglie.

In Januarij 1862 moest onder meer andere ook een nieuw lid gekozen worden in de plaats van Lacordaire, en Sainte-Beuve zou niet ongaarne gezien hebben, dat deze openstaande zetel ingenomen ware door den prediker Gratry; doch hij begreep, dat indien de prins de Broglie, die dan ook benoemd is, zich op den voorgrond stelde, alle andere kandidaturen zouden moeten wijken voor de zijne. Vandaar schreef hij, weinige dagen vóór de verkiezing: »Puisqu'il s'agit non-seulement »d'un prêtre, mais d'un religieux à remplacer au sein de l'Aca- »démie (le Père Lacordaire), il était tout simple que quelques »personnes pensassent au Père Gratry, oratorien. M. Gratry a »déjà été distingué par l'Académie dans le concours Montyon, »pour un livre de théologie morale où il se trouve bien du »talent, bien des observations ingénieuses, et aussi bien des »théories hasardées. Sa prétention est de refaire *la Somme* de »Saint Thomas en la remettant au niveau de la science de 19e »siècle. C'est, à quelques égards, le Michelet de l'Église. Mais, »en définitive, il est éloquent, quoique d'une autre manière »que ne l'était M. Lacordaire, et là où son imagination et son »trop de science l'égarent, il n'est pas beaucoup plus déraison- »nable que lui. — Après le premier nom vaguement jeté, on »en était à se demander, qui encore?... Plus d'une ambition »légitime ou spécieuse se reveillait; M. Poujoulat pouvait se »croire appelé, M. de Carné pouvait espérer d'être élu, lorsqu'un »nouveau nom, positivement déclaré, est venu les décourager »tous et mettre comme à néant toutes les autres conjectures et »candidatures:

„Le Soleil est levé; retirez-vous, Étoiles!

»Du moment que M. le prince Albert de Broglie se présente, »il semble qu'il ne puisse échouer: M. le duc de Broglie, son »père, fait déjà partie de l'Académie. Ce sera la seconde fois »que de nos jours on y verra le père et le fils à côté l'un de »l'autre. Le vieux comte de Ségur eut la satisfaction de voir »nommer son fils, le général Philippe de Ségur, hautement »désigné au choix de tous par l'éclatant et national succès de »son beau livre de *l'Histoire de la grande Armée*. M. Albert de »Broglie a-t-il pour lui une pareille clameur publique? Je ne »crois pas qu'il y prétende. Ses titres sont sérieux, rangés, »estimables; il y aurait lieu de les examiner de près. A-t-il »daigné se demander pourtant ce que ces mêmes titres seraient »comptés à un homme tout à fait nouveau et uniquement fils »de ses œuvres? Il a pour lui trois générations qui le portent. »On faisait des académiciens dans le salon de Mme Necker, il »y a plus de quatre-vingts ans. Ce jeune homme est né dans »la pourpre; lui aussi, il s'est donné la peine de naître. Il a »reçu un esprit distingué, délicat, tout fait, un esprit hérédi- »taire. Qu'y a-t-il ajouté pour son propre compte? Où est sa »marque à lui, son cachet? A-t-il l'originalité? a-t-il la hardiesse? »A-t-il gagné ou perdu, comparé à ce qu'étaient ses ancêtres »littéraires? Nous les rend-il, mais vivants, mais rajeunis, et »non pas seulement assagis, attiédis, intimidés et comme morti- »fiés en ses écrits et en sa personne? Je pose à la hâte ces »questions que demain il paraîtrait inconvenant à nous de soule- »ver. Sans doute, dans sa conscience scrupuleuse, M. Albert de »Broglie aura jugé qu'il se devait à un Éloge public du Père »Lacordaire, et il se dévoue."

Het zegt weinig, dat deze bladzijde in het vak der gemoedelijke satire hare wedergade niet heeft. Het papier is geduldig, en velen zullen in staat zijn, op de veilige studeerkamer, in gevijlde woorden, aan hunne tegenstanders iets onaangenaams te zeggen. Meer daarentegen wordt er vereischt om, terwijl men aldus anderen de maat neemt, te ontkomen aan het gevaar van zelf te ligt bevonden te worden. Één onbetamelijke uitdrukking kan alles bederven. Het geringste blijk van onkunde kan den aanvaller vogelvrij doen verklaren. Doch de man die ons bezig houdt is zeker van zijne zaak; en wanneer

hij van uwe geschriften zegt: *il y aurait lieu de les examiner de près*, kunt gij verzekerd zijn, dat er bij eene eventuële beoordeeling zijnerzijds niet veel van te regt komen zou.

Opmerkelijk is het, als bijdrage tot de kennis van den persoon zoowel, als van zijn land en van zijnen tijd, dat Sainte-Beuve het als eene soort van zending beschouwt, aangaande sommigen onder zijne medemenschen zijn hart aldus uit te storten voor het publiek. »Cela ne se fait pas sans quelque cri et quelque révolte de la part des intéressés", zegt hij; doch het hooge woord moet er nogtans uit.

Natuurlijk schaadt het in dit bijzonder geval aan zijne rondborstigheid niet, dat prins de Broglie almede een kweekeling is uit de deftige school van Royer Collard, een doktrinair. Hij siddert bij de gedachte, dat deze rigting in den boezem der Fransche Akademie zal voortgaan, schier bij uitsluiting vertegenwoordigd te worden: „Être menacé de ne plus sortir »d'une même nuance et bientôt d'une même famille; être destiné, »si l'on vit encore vingt ans, à voir se vérifier ce mot de M. »Dupin: *Dans vingt ans vous aurez encore à l'Académie un dis-* »*cours doctrinaire*, et cela quand tout change et marche autour »de nous, — je n'y tiens plus, et je ne suis pas le seul, plus »d'un de mes confrères est comme moi; c'est étouffant à la »longue, c'est suffocant."

Doch ook in het gemeen is hij van oordeel, dat gelijk het niet betamen zou een prediker te verbieden, onbewimpeld aan zijne gemeenteleden de waarheid te zeggen, men zoo ook aan hem de vrijheid behoort te laten, in gematigde en gekuischte bewoordingen zijne denkwijze bloot te leggen. *Cet homme d'une candeur effrayante:* deze beschrijving van Lamennais, ergens door hem opgeteekend uit den mond van den abt Frayssinous, is ook op hemzelf van toepassing. Men doet hem onregt, meent hij, indien men hem beschuldigt van vrijpostigheid, van onbescheidenheid, van hatelijkheid. Hij doet wel en ziet niet om: dit is, in zijne eigen oogen, de ware sleutel tot het geheim van zijne kritische werkzaamheid.

Zich van zijne ingetogenheid bewust, laat hij zich de onbelemmerde uitoefening van zijn ambt dan ook niet betwisten. Verwijt gij hem, dat hij te ver gegaan is, hij wreekt zich door

de eene of andere mededeeling, waaruit blijkt, dat hij het regt zou gehad hebben, nog verder te gaan. Zijne opstellen over Mevr. Swetchine, berigt hij in eene noot aan het slot, hebben een stortvloed booze woorden over hem doen uitgieten; naamlooze en onderteekende, in handschrift en in druk. »Doch »wat zou men gezegd hebben," vraagt hij, »indien ik een on»beperkt gebruik had gemaakt van de vrijheid, die een bio»graaf en beoordeelaar zich veroorloven mag? indien ik deze »en gene bijzonderheid had ingevlochten, mij bekend uit eene »andere, doch even geloofwaardige bron, als het getuigenis »van den uitgever van Mevr. Swetchine's nagelaten brieven »en geschriften?" En daarop verhaalt hij de volgende anekdote, die vast niet voor de ruimte van Mevr. Swetchine's godsdienstigheid pleit: »Le vieux mari de Mme Swetchine était, du moins »dans ses dernières années, nul et comme stupide. Il avait une »montre de Breguet à laquelle il tenait beaucoup et qu'il s'amu»sait à faire sonner. Mme Swetchine n'eut pas de cesse qu'elle »ne l'eût amené à se priver de cette montre, par esprit de »mortification. Le pauvre bonhomme ne savait plus que faire »et la cherchait toujours machinalement."

Herhaaldelijk stelde ik in deze bladzijden, naast dien van Sainte-Beuve, den naam van Gœthe. Voor een deel geschiedde dit met het oog op de inleiding, door hem geplaatst voor de fransche vertaling van Eckermann's *Gespräche mit Gœthe*, door Emile Délerot. Tot hiertoe had men zich in Frankrijk vergenoegd, zegt hij, ook deze gesprekken bij uittreksels te vertalen en dusgenaamd het publiek alleen Gœthe's *gedachten* te geven: »als ware het publiek een kranke of pas herstelde, te »zwak van maag voor het volle genot van den feestelijken maal»tijd, en die zich daarom met een paar pasteitjes vergenoegt »of bij het heengaan eenige chocolaadjes in den zak steekt." De heer Délerot heeft gezorgd voor eene volledige en oordeelkundige overzetting, op menige plaats toegelicht met aanhalingen uit Gœthe's brieven, aangevuld met van elders bijgebragte oordeelvellingen van Gœthe over fransche schrijvers en fransche litteratuur, en besloten met een welingerigt register. Frankrijk, dat in het bezit is van eene door Ad. Régnier bezorgde en ook in Duitschland geroemde vertaling van al de

werken van Schiller, en uit de zwitsersche hand van den heer Porchat eene vertaling van al de werken van Gœthe ontving, kan nu, met Eckermann's gesprekken voor zich, aan het studeren gaan in de zoo lang verwaarloosde duitsche letterkunde.

Doch ook afgezien van de nog toegenomen bewondering, waarmede Sainte-Beuve laatstelijk over Gœthe sprak — toegenomen in vergelijking van hetgeen hij vroeger schreef, in zijn stukje *Gœthe et Bettina*, — is er reden, hem in één adem met Gœthe te noemen. Er bestaat tusschen beider geestesrigting eene onmiskenbare verwantschap. Met Gœthe behoort Sainte-Beuve tot de klasse dier onaandoenlijke naturen, wier voorname levensfunktie gelegen is in het opsporen en indrinken van het schoone. Sprekend van Diderot, dien ook Gœthe zoo hoog stelde, heeft Sainte-Beuve reeds voor jaren ergens gezegd, dat Diderot in Frankrijk het aanzijn gegeven heeft aan de kritiek der bewondering; en te dezen aanzien is Sainte-Beuve zelf een volgeling van Diderot. Met zijne onbegrensde vrijmoedigheid in het afkeuren, gaat een onbedriegelijk instinkt gepaard, waardoor hij het schoone overal opmerkt; en door niemand wordt over echte dichters en kunstenaars, in soberder taal, met warmer geestdrift gesproken, dan door hem. Wil men een godsdienstig mensch mogen heeten, dan is men gehouden in de dingen des geloofs nadrukkelijker partij te kiezen dan Sainte-Beuve. Streeft men naar de eerekroon der onverbiddelijk strenge zedelijkheid, dan behoort men minder verdraagzaam te zijn dan hij voor *le crime d'amour* en daarmede verwante feilen. Daarentegen is het bij hem, gelijk bij Gœthe, dat men ter schole behoort te gaan, voor de vorming van den smaak; voor het ontwikkelen van dat zielsvermogen, hetwelk de bron is van sommigen onzer reinste genietingen en waarvan men met meer regt zeggen kan, dat het ons gegeven is tot een vertrooster, dan de oude Hebreën dit zeiden van den door Noach geplanten wijnstok. En niet-alleen in zijne onverstoorbare schoonheidsliefde, ook in zijne levensbeschouwing, in zijne opvatting van vreugde en smart, in zijne manier om daarover te spreken, doet Sainte-Beuve telkens aan Gœthe denken. Beter weet ik dit niet te

doen, dan door het uitschrijven van eene laatste bladzijde. Het is de bloem, door Sainte-Beuve gestrooid op het graf van Hippolyte Rigault:

»Sa mort si brusque, précédée et accompagnée de circon- »stances particulièrement touchantes, excita un sentiment de »regret universel. Ceux même qui, tout en lui accordant beau- »coup, mesuraient leur suffrage, ne furent pas des derniers »à sentir quelle perte c'était pour la littérature que celle de »ce talent jeune, déjà maître en bien des parties, et qui, sur »le reste, était en travail, en effort constant et en progrès. »Ma première pensée, à cette nouvelle si peu prévue, fut de »me rappeler le vers du poëte: *Vive pius, moriere tamen!*... »Soyez un homme pur, moral, régulier, adonné dès vos jeu- »nes ans à tous les justes devoirs, à toutes les bonnes et loua- »bles habitudes, à tous les nobles exercices qui entretiennent »et qui préservent la santé de l'esprit, et vous êtes frappé »dans la force de votre jeunesse; vous l'êtes comme ne l'est »pas toujours celui qui s'est livré à tous les excès, qui a usé »et abusé de tout! Ironie du sort! Néant de la vie! Vanité »de la modération elle-même et de la sagesse!"

Als beoefenaar der wetenschappen, inzonderheid als beeldend kunstenaar, de opmerking is schier overbodig, bezat Gœthe krachten, en beschikte hij over gaven, waaromtrent in den tegenwoordigen tijd niemand met hem vergeleken worden kan. Al ziet men hem het een en ander af, opzien blijft het gevoel waarmede zijn aanblik ons vervult. Sainte-Beuve zelf zegt in den aanhef van zijne inleiding tot Gœthe's gesprekken: »Je »rougis de penser qu'en tête d'un livre où parle un si grand »homme, on croie utile de placer une autre parole que la sien- »ne." Doch wie aldus over Gœthe spreekt, is waardig naar hem genoemd te worden.

1863.

GEORGE ELIOT.

Romola, by George Eliot. 3 vol. London, 1863. — Daniel Deronda, by George Eliot. 8 vol. Blackwood, Edinburgh and London, 1876.

I

In Oktober 1496 was Romola Bardo, de dochter van den blinden Florentijnschen filoloog en antiquarius, nog eerst drie en een half jaar gehuwd geweest.

Gelijk van den dag harer geboorte, woonde zij ook toen in de Via de' Bardi, in hetzelfde huis waaruit zij in het voorjaar van '93 als de achttienjarige bruid van Tito Melema, aan diens arm naar de kerk van het Heilige Kruis gewandeld was.

»Zoo schoon, zoo goed, en nog zoo jong van jaren", waarom zag zij thans zoo bleek, zoo droefgeestig, zoo uitgevast bijna? Opgevoed in de blijmoedige levensbeschouwing der grieksche oudheid; van nature allerminst geneigd tot het kerkelijk ascetisme der midden-eeuwen, waarom verrigtte zij thans den arbeid eener pleegzuster van beroep? Waarom droeg zij dat eigenaardig stemmig gewaad, half rouw-, half boetekleed, waaraan men destijds in de kerken en op de straten de volgelingen van Savonarola herkende, den dweepzieken Prior van San Marco?

Ziehier wat er voorgevallen was, drie maanden na den dood haars vaders, vijf vierendeeljaars na haar huwlijk met Tito.

Het was in het avonduur van denzelfden dag, waarop de koning van Frankrijk door de dwaasheid der Florentijnen was ingehaald als een tweede Charlemagne. De geheele stad vierde feest; ook dat gedeelte der bevolking, hetwelk met den jongsten loop der zaken niet zeer ingenomen was. Romola zelve, die stil te huis was gebleven om den rouw, had zich aangetrokken gevoeld door het gejoel in de straten en het opwekkend klokgelui. In eene blijmoedige stemming wachtte zij Tito, en hij kwam vroeger dan zij gedacht had. Zelfs overviel hij haar min of meer, en vond haar, in stede van in de opkamer, met het vrolijk geschilderd behangsel, in de bibliotheek. Dit speet haar; want zij wist dat hij de boekenkamer kil en somber noemde, en zij had zich voorgenomen, hem daar niet weder te ontvangen. Bovendien was het vuur bijna uitgegaan, en er brandde in het vertrek niet meer dan één klein lampje, waarbij zij zich onledig hield met handwerk. Daar trad hij eensklaps binnen.

— »Beste Tito," en dit zeggende snelde zij hem te gemoet en wilde hem de muts van het hoofd nemen, »ik wist niet dat ge reeds zoo vroeg zoudt komen."

— »Ben ik dan niet welkom?" vroeg hij, met het glanzigste zijner lachjes op de lippen, terwijl hij den arm om haar middel sloeg, doch plaagziek achterwaarts deinsde met het hoofd.

— »Maar Tito!" was haar eenig antwoord. En er beefde in die twee woorden een toon van liefkozend verwijt. Daarop kuste hij haar minzaam, en streek haar als naar gewoonte vriendelijk met de hand over het hoofd. Romola trilde van blijdschap. Al hetgeen dien dag gebeurd was, had haar voor deze blijken zijner terugkeerende teederheid nog gevoeliger gemaakt, dan zij anders geweest zou zijn. — Het zal weder zijn als van ouds, dacht zij; misschien worden wij weder even gelukkig, als in het begin; hij is weder geheel dezelfde.

Tito spande inderdaad al zijne krachten in, om geheel dezelfde te zijn; zijn hart klopte van angst.

— »Had ik geweten dat ge zoo spoedig komen zoudt", ging

Romola voort, terwijl zij hem thans zijnen mantel hielp afdoen, »dan zou ik een klein gastmaal hebben aangerigt, ter eere van het vrolijk gelui. Het was mijn plan niet, u hier in de boekenkamer af te wachten."

— »Om het even, lief kind," antwoordde hij op onbezorgden toon. »Bekommer u niet om het vuur. Kom liever bij mij zitten."

Voor Tito's stoel stond een hoog voetbankje, Romola's gewone zitplaats wanneer zij iets te verhandelen hadden. Zij leunde met haren arm op zijne knie, even als zij bij haren vader plag te doen, en zag naar hem op terwijl hij sprak.

— »Het is heden voor het eerst in mijn leven dat ik met genoegen geluisterd heb naar het beijeren der klokken," begon zij. »Hoe zwaarder zij dreunden, en hoe doover zij mij maakten, des te verrukkelijker aandoeningen ondervond ik. Ik verbeeldde mij, een Bacchante te zijn, medegesleept door een hoogere zinsverbijstering. Ziet al het volk op de straten er van avond niet vrolijk uit?"

— »Een zuurvrome soort van vrolijkheid," antwoordde Tito, en haalde de schouders op. »Waarlijk, wie te Florence blijft, heeft weinig reden vrolijk te zijn. Mijns inziens zou er grond tot verstandiger blijdschap bestaan voor hen, die Florence den rug mogten toekeeren."

Zonder door iets te verraden dat hij voorbedachtelijk aldus sprak, had hij aan het gesprek de wending gegeven, die hij verlangde. Hij had op geen zijner woorden een bijzonderen klemtoon gelegd, doch zag niettemin juist donker genoeg om Romola met eenige ontsteltenis te doen vragen:

— »Waarom dat, Tito? Zijn er nieuwe onlusten ophanden?"

— »Nieuwe behoeft niet, beste. Er bestaan in de stad reeds drie verschillende partijen, die maar de gelegenheid afwachten elkander den oorlog aan te doen. En indien de aanhang van Savonarola, gelijk zich laat aanzien, sterk genoeg is om de twee andere ten onder te brengen, zal het leven hier even genoegelijk worden als een begrafenis. Het plan om een grooten Volksraad op te rigten, is reeds bekookt; en indien het doorgaat, zullen voortaan de luidruchtigste psalmzingers de meeste kans hebben, voor openbare betrekkingen in aanmerking te komen.

Bovendien zal de stadskas zoo uitgeput raken door het afdoen van de zware subsidien voor den koning van Frankrijk en door de kosten der onderneming tegen Pisa, dat ook al zaten de Huilebalken niet aan het roer, het er hier somber genoeg zou gaan uitzien. Eerlang zal Florence een onovertroffen plaats voor lieden zijn, die zich des avonds vermaken met in kelders te kruipen en zich het vleesch te kastijden. In alle andere opzigten is aan de uitgewekenen het beste deel beschoren. Wat mij betreft, ik heb mijzelven ernstig afgevraagd, of wij niet verstandig zouden handelen, beste Romola, Florence te verlaten."

Zij schrikte. — »Maar Tito, hoe zouden wij Florence kunnen verlaten? Daar mag ik niet aan denken. Nu nog niet althans, en nog in geen langen tijd. Dat weet ge wel."

Haar wang was koud geworden, zij begon te beven, en het spreken kostte haar moeite. Tito wilde weten, wat er omging in haar gemoed.

— »Uw eigen verbeelding alleen doet u zulke kasteelen bouwen, liefste. De afzondering waarin ge leeft is oorzaak, dat ge overdreven waarde hecht aan een beperkt aantal zaken. Reeds voor ons huwlijk heb ik u gezegd, dat ik elders zou wenschen te leven dan in Florence. Kendet ge een grooter aantal menschen en steden, ge zoudt de juistheid toegeven van hetgeen ik u meermalen zeide, dat er in den geest der Florentijnsche zamenleving iets is, wat aan de scherpte der Florentijnsche voorjaarswinden herinnert. Ik houd van menschen met een rustiger en gezelliger levensbeschouwing. Ook voor mijn Romola zou het goed zijn, eens in een nieuwe omgeving te verkeeren. Had ik mijn zin, ik dompelde haar voor een poos in de zoete wateren der vergetelheid."

Hij boog zich, kuste haar op het voorhoofd, en streelde haar op nieuw de glanzige lokken. Doch indien zij een gipsen masker geweest ware, hadden zijne liefkozingen haar niet koeler kunnen laten. Haar ontroerde te zeer het gevoel van den afstand, die hunne harten scheidde, dan dat zij de aanraking zijner lippen zou hebben opgemerkt.

— »De reden, Tito, dat ik te Florence wensch te blijven, is niet, dat ik mij geen aangenamer omgeving denken kan

dan hier. Zij is, dat op mij — op ons — de verpligting rust, den wensch mijns vaders na te komen. Mijn peetvader is oud, reeds in de zeventig; aan Bernardo del Nero kunnen wij de zorg daarvoor niet overlaten.''

— »Juist die bijgeloovigheden van u, lieve Romola, die als een mist om uw geest hangen, zijn een zeer voorname reden, waarom ik wenschen zou, dat wij op tweehonderd mijlen afstands van Florence zaten. In weerwil van uzelve ben ik verpligt, over u te waken. Wanneer die lieve oogen, waaruit zoo groote teederheid straalt, niet ook naar evenredigheid scherp zien, moet ik in hunne plaats scherpzigtigheid oefenen. Ik moet mijn vrouw beschermen tegen het gevaar, haar leven te verdroomen met teleurstelling op teleurstelling.''

Romola zweeg en verroerde zich niet. Zij begreep, waar Tito op doelde: hij wilde haar overreden, de boekerij te bewaren te geven aan de bestuurders van een of ander klooster, of op deze of gene wijze zich te ontslaan van eene verpligting en van een band, die haar aan Florence bonden; en zij was vast besloten, ten aanzien van hetgeen zij verschuldigd was aan de nagedachtenis haars vaders, haar eigen oordeel tot geen prijs gevangen te geven aan het zijne.

In haar gemoed was zij bij voorbaat bereid, elk leed, dat uit haren tegenstand voor haar zou kunnen voortvloeijen, onverschrokken te dragen. Doch vooralsnog openbaarde zich hare vastberadenheid niet door teekenen of woorden; daartoe was het gevoel der kloof tusschen Tito en haar nog te versch en te pijnlijk.

Voor hem daarentegen was haar zwijgen eene aangename verrassing. Hij had op hartstogtelijke woorden gerekend en, — gelijk het met niet-hartstogtelijke en eenzijdig naar het verstand ontwikkelde menschen pleegt te gaan, — zijn horizont was te eng, dan dat hij zich geen hersenschimmen zou gemaakt hebben omtrent zijne eigen overredingskracht. Hijzelf vond zijn gedrag niet schandelijk, en zijne verbeelding-alleen kon hem niet doen inzien, in welk licht het zich aan Romola vertoonen zou. Hij ging voort op denzelfden toon van vriendelijke wederlegging:

— »Ge weet, liefste, en uw eigen verstand heeft u honderd-

maal gezegd, dat het denkbeeld een verzameling boeken en oudheden bijeen te houden en daaraan voor altijd een bijzonderen naam te verbinden, geen denkbeeld was, waardoor met genoegzame zekerheid nut gesticht, maar veeleer een, waarvan het oogmerk op allerhande wijzen verijdeld kon worden. Wat is er geworden van de verzameling der Medici, door Lorenzo met zoo veel moeite en zoo groote kosten bijeengebragt? Ik voor mij vind zelfs iets verkeerds in dat vieren van den lust tot opeenstapelen en bij elkander houden. Welke redelijke grond kan er bestaan, blijde te zijn dat Florence, meer dan welke andere stad ge wilt, zich verheugen mag in het bezit van de vruchten van geleerd onderzoek en van een geoefenden smaak? Ik kan in uw naauwgezetheid wat het eerbiedigen van de wenschen der dooden betreft, zeer wel komen; doch het verstand bakent deze gevoelens zekere grenzen af, en teregt. Een aantal menschenlevens zouden anders voortdurend door deze kleingeestige hulde nutteloos verteerd worden. Niemand zal het in het hoofd krijgen, nacht en dag lofliederen te zingen ter eere van een hardhoorig godendom. Ge hebt aan uw vader, zoo lang hij leefde, uw leven geschonken; waarom zoudt ge thans nog meer van uzelve eischen?"

—»Omdat," fluisterde Romola zeer verstaanbaar, »omdat hij zich verliet op onze trouw. Hij verliet zich op mij, hij verliet zich op u, Tito. Ik verwachtte niet, dat zijn wensch u dierbaar, maar wel dat hij u heilig wezen zou. Mij is hij dierbaar en heilig te zamen."

— »Voorzeker, melieve, zou uw vaders wensch mij heilig zijn, indien zijn geluk of zijn voorspoed er mede gemoeid was; doch dit is het geval niet. Zoo wij aan het vagevuur geloofden, zou ik er even sterk op staan als gij, dat er missen gelezen werden voor de rust van uw vaders ziel. Indien ik overtuigd was dat het hem deren kon, te zien dat zijn boeken anders gebruikt en elders bewaard worden, dan hijzelf gaarne zou gewenscht hebben, ik zou de eerste zijn, in uw angstvalligheid te deelen. Doch wij behooren met behulp van een weinig nadenken onszelven los te maken uit die spinrag-boeijen, waarin de menschen zich gelieven te klinken: niet bespeurend,

dat de zwaarte hunner ketenen alleen in hun eigen verbeelding bestaat. Gij, beste Romola, die de dingen zoo snel en zoo goed begrijpt, gij zult onderscheid weten te maken tusschen deze hersengewrochten, en hetgeen wezenlijk goed en dienstig is. Zeg zelve, melieve, welk grooter nut ter wereld kunnen deze boeken en deze oudheden stichten, indien zij te Florence blijven opgestapeld onder uw vaders naam, dan indien zij werden verdeeld of naar elders overgebragt? Is niet veeleer het verspreiden van zulke voorwerpen van waarde, doordat zij aldus in handen komen van personen die ze op den regten prijs weten te schatten, een onfeilbaar middel om ze aan hun ware bestemming des te beter te doen beantwoorden? Daar is iets bekrompens en onvrijzinnigs in dien naijver der Italiaansche steden onderling. Het verlies van Konstantinopel is winst geweest voor de geheele beschaafde wereld."

Romola verkeerde nog te zeer onder den pijnlijken indruk van het nieuwe licht waarin Tito zich aan haar vertoonde, dan dat zij reeds nu met nadruk lucht zou hebben kunnen geven aan haar voornemen tot wederstand bieden. Onder het voortvloeijen van den stroom zijner gladde taal gevoelde zij in haar hart een begin van minachting zwellen; en dit strekte slechts om de bewustheid van hare hopeloos verwoeste liefde, de liefde voor den Tito wien zij hare hand geschonken en dien zij vertrouwd had, des te levendiger te doen ontwaken. Er was in hare eigen natuur eene vatbaarheid voor breede en diepe gewaarwordingen, die haar rillend deed terugdeinzen voor eene onverbeterlijk oppervlakkige belangstelling, welke zich liet voorstaan op de ruimte harer sympathien, en geen hart toonde te hebben voor hetgeen zich in hare onmiddellijke nabijheid bevond. Zij sprak dan ook nog steeds op den toon van iemand, die geen vrijheid gevoelt al zijne aandoeningen den teugel te vieren. Het eenig onderscheid was, dat nu haar arm niet langer rustte op zijne knie. Met de handen zaamgevouwen en nederhangend zat zij aan zijne voeten, koud en bewegingloos als een stilstaand water.

— »Ge spreekt van dingen die nuttig, die wezenlijk goed zijn, Tito! Behoort daar volgens u de trouw niet toe? of het dankbaar en liefdevol in gedachtenis houden van hen, die ons

eenmaal dierbaar waren? Behoort daar niet toe, dat wij onze stilzwijgende beloften gestand doen, waarop door anderen gebouwd wordt, omdat zij gelooven in onze liefde en onze eerlijkheid? Behoort daar niet toe, dat wie met eere geleefd heeft, ook met eere wordt herdacht? Of is het goed en nuttig, dat wij ons hart meedogenloos sluiten voor de wenschen en de stille hoop van hen, die zich weleer op ons verlaten hebben? Waarin mag wel de voortreffelijkheid gelegen zijn van lieden met zulke zielen? Misschien in de kunst fraaije woorden te kiezen, of zichzelven een gemakkelijk bed te spreiden, en te sterven met hun eigen ik tot boezemvriend!"

Onder het spreken was hare stem allengs geklommen, en in de laatste woorden trilde iets dat naar toorn of bitterheid zweemde. Zij hield een oogenblik stil; doch hij bespeurde aan het beven van hare lippen, dat zij nog meer wilde zeggen; en hij achtte het wijzer, haar te laten uitspreken:

— »Moest de bevolking van steden of landen uit zulke wezens bestaan, dan kwamen goed en nuttig te laat. Doch ik denk op dit oogenblik niet aan andere Italiaansche steden. Ik denk niet aan de beschaafde wereld in het gemeen. Ik denk aan mijn vader, aan mijn liefde voor hem, aan den rouw over zijn verlies, aan de regten die hij op ons heeft. Van al het andere zou ik afstand willen doen, Tito, — voor goed zou ik willen scheiden van Florence, — ik leefde immers voor niets of niemand dan voor hem en voor u? Doch afstand van dien eenen pligt doe ik niet. Wat raken mij uw redeneringen? Het was *zijn* zielsverlangen, en daarom is het ook het mijne."

Hij begon in te zien, dat hij haar niet zou kunnen overreden. Er moest een andere weg ingeslagen worden. Hij moest haar doen gevoelen, dat haar tegenstand te laat kwam. Zoo zou er voor het minst een einde komen aan verderen strijd; en indien hijzelf haar dezen avond niet zeide, hoe het met de zaak stond, zou er toch morgen iets anders op moeten gevonden worden. Dit onvermijdelijke schraagde zijnen moed; en de ondervinding, die hij tot heden zoo vaak had opgedaan van hare teederheid en onverhoopte berusting, sterkte hem in het geloof, dat zij zich ten laatste schikken zou in hetgeen hij goedgevonden had te doen.

— »Het doet mij leed u op dien toon te hooren spreken, beste Romola," zei hij met kalmte, »want uw blind volhouden brengt mij in de noodzakelijkheid u te grieven. Daar ik evenwel uw tegenstand half en half voorzag, en er een snel besluit moest genomen worden, heb ik dien hinderpaal bij voorbaat vermeden en heb gehandeld zonder u vooraf te raadplegen. Door de verpligting zelve, die op hem rust, te waken voor de belangen van zijn vrouw, wordt de man somtijds tot zulk eigenmagtig handelen gedwongen — zelfs al is zijn vrouw iemand als gij, beste Romola."

Met ademlooze weetgierigheid sloeg zij de oogen naar hem op.

— »Ik bedoel," ging hij voort, in antwoord op dien blik, »ik bedoel, dat ik schikkingen gemaakt heb voor de overdragt, beiden van de boeken en de oudheden. Zij zullen in voortreffelijke handen komen. De boeken zijn aangekocht voor rekening van den Hertog van Milaan, de brons- en marmer-werken zullen vervoerd worden naar Frankrijk. Beide verzamelingen zullen op deze wijze de bescherming genieten van een magtig Vorst, in plaats van te blijven in een stad wier einde welligt nabij is."

Nog voor hij had uitgesproken, was Romola opgestoven van haren zetel. Met de handen zaamgeklemd voor haren schoot, en met voor het eerst in haar leven iets woests in hare minachting en in haren toorn, stond zij voor hem en zag op hem neder.

— »Hebt ge ze *verkocht?*" vroeg zij, als kon zij hare ooren niet gelooven.

— »Werkelijk heb ik dat gedaan," antwoordde Tito met iets kwijnends in zijn stem. Het was een onaangenaam tooneel — reeds nu gevoelde hij zich bij de keel gegrepen door hetgeen volgen zou.

— »Valschaard!" zeide zij, op bijna heeschen toon en terwijl hare oogen op hem gevestigd bleven.

Zij zweeg eene poos, en Tito bleef zitten in dezelfde houding als daareven; want hij gevoelde, dat geen gemoedelijkheid thans baten kon. Plotseling keerde zij zich van hem af en zeide gejaagd: »Het zal niet gebeuren — ik ga mijn peetvader waarschuwen!"

Tito snelde naar de deur, draaide die af, en nam er den sleutel uit. Nu of nooit moest hij zijne meerderheid toonen, en zich doen gelden als man. Doch toornig was hij niet. Hij gevoelde alleen, dat het tegenwoordig oogenblik bij uitnemendheid onaangenaam was, en hij, wanneer het einde zou gekomen zijn, Romola gaarne voor eene poos zou overlaten aan haar zelve. Doch vooraf moest zij tot lijdelijkheid gebragt worden.

— »Tracht een weinig tot bedaren te komen, Romola," zeide hij; en dit zeggende plaatste hij zich, als ware hij zich volkomen meester, in postuur tegen het voetstuk van een borstbeeld, een ongenaakbaar Romein voorstellend uit den ouden tijd. Doch inwendig was hij geenszins op zijn gemak. Zijn hart klopte min of meer, en hij was onder den invloed van eene dier vreezen, waartegen malienkolders niet plegen te baten. Romola's toorn en minachting had hij opgesloten, ja; doch hij was genoodzaakt geweest, ook zichzelven op te sluiten, en hij behoorde niet tot hen, wien tegenspraak het bloed warm maakt — zijne olijfkleurige wang werd al bleeker en bleeker.

Toen zij hem dien stand aannemen, en hem den sleutel zag bergen in zijne tas, had Romola gezwegen. Hare oogen, steeds op Tito gerigt, schoten vuur; haar ligchaam schudde, van het hoofd tot de voeten; er scheen zich van haar geheele persoon eene kracht te hebben meester gemaakt, die naar een uitweg zocht en daad begeerde te worden. Was eenige oogenblikken te voren de felste van hare aandoeningen een gevoel van weedom geweest over hare ontgoocheling, thans werd die pijn verdoofd door de heftigheid harer verontwaardiging. Dat de man, dien zij verachtte, terwijl hij in den vollen dos van zijn hatelijk schoon postvatte onder gindschen buste, dat die man haar echtgenoot was, dit deerde haar thans niet. Verachting nam op dit oogenblik de volle ruimte in van haar hart. De ziedende fierheid van het oude bloed der Bardi was voor het eerst in haar ontwaakt.

— »Leer voor het minst de dingen zien gelijk ze zijn," sprak Tito, »en neem uw toevlugt niet tot kinderachtige daden, die bovendien verkeerd zouden kunnen uitkomen. Naar uw pleegvader te gaan, zou niet baten. Heer Bernardo kan

hetgeen ik deed niet ongedaan maken. Ga toch zitten. Waart ge bij uzelve, ge zoudt de laatste zijn aan derden te gaan verhalen hetgeen voorvalt in onze binnenkamer."

Tito wist, dat deze snaar bij Romola niet zonder goed gevolg kon aangeroerd worden. Doch zij ging niet zitten. Om uit eigen beweging van houding te veranderen, zou zij zich minder onbewust hebben moeten zijn van de plaats, waar zich haar ligchaam bevond.

— »Waarom kan het gedane niet ongedaan worden gemaakt?" vroeg zij, na een oogenblik stilte. »Alles is nog bijeen."

— »Daarom niet," was het antwoord, »omdat de verkoop aangegaan is bij schriftelijke verbindtenis. De koopers hebben Florence reeds weder verlaten, en de wissels, ten bedrage van den koopprijs, bevinden zich in mijn handen."

— »Had mijn vader geweten dat ge een woordbreker waart," zeide Romola — want in de eerste plaats was het haar eene onwederstaanbare behoefte, in beleedigende klanken lucht te geven aan het gevoel, dat bovendreef in hare ziel — »hij zou zorg gedragen hebben, dat ge over de boekerij niet beschikken kondt. Doch hij is overvallen door den dood, en toen ge uw kans schoon zaagt, zijn oor niet meer hooren en zijn hand zich niet meer tegen u opheffen kon, hebt ge hem bestolen!"

Zij zweeg een oogenblik, en vroeg toen met verdubbeling van hartstogt, denkend aan Bernardo del Nero en aan het geld, dat deze haren vader op de vermoedelijke opbrengst der bibliotheek had voorgeschoten: — »Hebt ge ook nog iemand anders bestolen? Een levende? Is dat de reden, dat ge ter sluiks een malienkolder draagt?"

Dezelfde magt, die somtijds den uitzinnigen ruiter drijft, de sporen te slaan in de lendenen van zijn paard, had ook Romola tot spreken gedreven. Aanvankelijk gevoelde Tito zich zeer klein; de schande, dacht hij, zou ten slotte bedenkelijker zijn dan hij zich had voorgesteld. Doch weldra haalde hij weder adem. Uit den mond zijner eigen vrouw klonk hem eene stem in de ooren, die op wedervergelding doelde. Tegen die vrouw kwam alles in hem op: zijn wederstandsvermogen en zijn afkeer. Haar ten minste, dit zeide hem zijne schranderheid, haar zou hij weten te breidelen.

— »Het zou tot niets dienen," sprak hij koel, »de taal van den waanzin te wederleggen, Romola. Uw eigenaardige liefde voor uw vader maakt u op dit oogenblik waanzinnig. Elk verstandig mensch, die zich de moeite geven wil, de zaak uit het ware oogpunt en op een behoorlijken afstand te bezien, zal erkennen, dat ik de wijste partij gekozen heb. Ware hij niet onder den invloed van uw overdreven gevoelens, dan zou ook, daarvan houd ik mij overtuigd, Bernardo del Nero dit erkennen."

— »Dat zou hij niet," antwoordde Romola. »Hij koestert de hoop, dat de wensch mijns vaders nog bij zijn leven vervuld zal mogen worden. Niet langer geleden dan gisteren spraken wij er over. Ik blijf op zijn bijstand rekenen. Hoe heeten zij, de lieden aan wie ge mijn vaders eigendom verkocht hebt?"

— »De eenige reden, die mij zou kunnen nopen u hun namen te verzwijgen, is dat ge er weinig aan hebben zult ze te kennen. Graaf San Severino en de hofmaarschalk Beaucaire vergezellen op dit oogenblik den koning naar Sienna."

— »Men zou hun iemand achterna kunnen zenden, en mogelijk zullen zij te bewegen zijn, afstand te doen van den koop," zei Romola haastig; — want de bezorgdheid had langzamerhand in haar de overhand gekregen op den toorn.

— »Zij zullen daar niet toe te bewegen zijn," antwoordde Tito, op een toon van koele vastberadenheid.

— »Waarom niet?"

— »Omdat ik het niet verkies."

— »Maar indien men u het geld uitkeert? Het geld zullen wij u uitkeeren," ging Romola voort.

Het zou niet mogelijk zijn geweest, met bitterder woorden uit te drukken, hoe volkomen zij zich van Tito vervreemd gevoelde. Doch het voorstel klonk uit haren mond meer als eene pleitrede, dan als een bloedig verwijt. Tito begon zich krachtiger te gevoelen. Hij zag, dat de eerste opwelling van woede voorbij was.

— »Neen, beste Romola. Bedenk toch, hoe onpraktisch uw voorstel is. Ge zoudt in een kalm oogenblik uw peetvader niet wenschen te overreden, behalve hetgeen reeds door hem voorgeschoten werd, nog daarenboven drieduizend florijnen weg te

werpen. Uw fierheid en uw fijngevoeligheid zouden zulk een aanzoek beneden zich achten."

De moed ontzonk haar, en bevend klemde zij zich vast aan het buffet aan hare zijde. Hij ging voort met spreken, en zijn helder stemgeluid maakte op haar den indruk van een killen waterstraal, zijpelend langs gloeijende wangen.

— »Wat meer is, ik verkies niet dat Heer Bernardo het geld verstrekken zal; zelfs al ware het denkbeeld van deze schikking niet de dolzinnigheid zelve. Voor gij van deze zaak één woord rept, bedenk, bid ik u, welke de gevolgen zijn zullen. Wat zult ge er bij winnen, indien ge mij in 's Heeren Bernardo's schatting benadeelt? mij dwarsboomt? uw man zoekt voor te stellen in het hatelijk licht, waarin hij door uw eigen hartstogtelijkheid geplaatst wordt? Gedane zaken hebben geen keer. De boekerij is verkocht, en ge zijt mijn vrouw."

Elk zijner woorden was op het effekt berekend; want het dreigend gevaar had zijne verstandelijke vermogens in de hoogste mate gescherpt. Hij wist, dat Romola de verreikende beteekenis van zijne taal eerlang vatten zou. Hij wachtte, en sloeg haar zwijgend gade.

Zij had de oogen van hem afgewend en staarde op den grond. Toen zij na eenige minuten zwijgens weder het woord tot hem rigtte, was hare stem geheel veranderd.

— »Ik heb één verzoek te doen," zeide zij op koelen en kalmen toon.

— »Elk verzoek dat u en mij niet benadeelt, Romola, is u toegestaan."

— »Geef mij het deel van het geld, dat aan mijn pleegvader toekomt, en laat ik hem mogen afbetalen."

— »Eerst moet ik van u een bepaalde verzekering ontvangen hebben omtrent de houding, die ge te mijnen opzigte denkt aan te nemen."

— »Gelooft ge aan verzekeringen, Tito?" vroeg zij, met een zweem van weder bovendrijvende bitterheid.

— »Uit uw mond, ja."

— »Ik zal u niet benadeelen. Alles zal een geheim blijven. Ik zal niets zeggen, dat hem of u zou kunnen grieven. Ge hebt gelijk: gedane zaken hebben geen keer."

— »Dan zal ik morgen ochtend aan uw verzoek voldoen."

— »Nog dezen avond, indien het mogelijk is," vroeg Romola. »Wij behoeven er dan niet weder over te spreken."

— »De mogelijkheid bestaat," antwoordde hij. — En hij trad naar de kleine lamp, waar Romola bij had zitten arbeiden. Zij zette zich neder, en staarde voor zich uit, van hem af. Hij kwam naar haar toe, boog zich tot haar over, en gaf haar een strook papier in de hand.

— »Het spreekt van zelf, dat ge een ander papier in de plaats bekomen zult, beste Romola." — Dit zeide hij op vriendelijken toon; want nu hij zeker was van zijne zaak, zag hij het voorgevallene schier over het hoofd, en was zelfs bereid eene poging te doen om haar te verzoenen.

— »Ongetwijfeld," antwoordde zij, het papier aannemend zonder naar hem op te zien. »Ik weet wat ge bedoelt."

— »En wanneer ge tijd zult hebben gehad, over de zaak na te denken, beste Romola, zult ge mij mijn handelwijze ten goede houden; daar ben ik zeker van." — Dit zeggende roerde hij vlugtig met zijne lippen de oppervlakte van haar voorhoofd aan; doch zij scheen het niet te bemerken en was er zich blijkbaar niet bewust van.

Doch wel hoorde zij hem de deur ontsluiten, en de kamer verlaten. Zij boog het hoofd, en luisterde. Daar ging de straatdeur open en viel weder toe. Een gevoel van plotseling bekomen vrijheid overstelpte haar. IJlings rees zij op, ging naar haar vaders armstoel, waarop zij het door Piero di Cosimo geschilderd portret van den blinden grijsaard (Tito had het zelfs niet aangezien) voorloopig nedergezet had, knielde voor de beeldtenis van hem, die haar het meest op aarde had liefgehad, en barstte uit in tranen...

In het hoofdstuk: *Pourquoi l'éclectisme a-t-il réussi?*, deel uitmakend van zijne studie over de fransche wijsgeeren der 19de eeuw, beweert de heer Taine, in eene vlaag van ingenomenheid met den gang der moderne wetenschappen en met haar terugkeeren tot de methode van waarneming en analyse, dat Henri Beyle de grootste psycholoog geweest is van deze en van de laatstvoorgaande eeuwen.

Al beweer ik niet, dat Beyle minstens de helft van dien roem aan George Eliot behoort af te staan, ik heb, — ook zonder dat ik voortga, Tito Melema op zijne duistere wegen te vergezellen, — uit het werk der engelsche romancière genoeg medegedeeld om te mogen zeggen, dat ook *Romola* een dokument van hare roeping is.

»Si vous n'avez pas ces visions," roept Taine den magteloozen historieschrijver toe, »si vous n'êtes pas obsédé par les »tout-puissants fantômes des morts que vous voulez rendre à la »lumière, si les personnages ressuscités n'habitent pas votre »esprit, avides d'en sortir et de rentrer dans la vie, n'essayez »pas d'être peintre." Niet slechts bezit George Eliot die gave (haar, die minder nog een bezitten, dan wel eene soort van bezeten-zijn is, en zonder welke ook in de bellettrie enkel doodgeboren kinderen ter wereld komen), maar de psychologie is bovendien hare specialiteit, en mij is geen hedendaagsch romanschrijver bekend, die haar te dien aanzien overtreft.

Met opzet gewaag ik van ziel-, niet van zedekunde. Het is onmogelijk, dat eene getrouwe reproduktie van hetgeen omgaat in het gemoed, ook van zeer slechte menschen, een onzedelijken indruk zou te weeg brengen. Doch terwijl niets gemakkelijker is voor een romanschrijver, dan tevens moralist te zijn, vereischt dat, waarin George Eliot uitmunt, de hoogste inspanning van al de beste krachten van den geest. Voor mijzelven onderscheid ik tusschen de verschillende proeven van haar talent. *Silas Marner* wenschte ik nog in haren lessenaar, en ik bejammer het, dat zij zich den tijd niet gegund heeft, deze voortreffelijke schets naar behooren uit te werken. *The Mill on the Floss* is kennelijk eene schrijfoefening uit vroeger periode; en ik verbeeld mij dat het weinig moeite kosten zou, de bladzijden aan te wijzen, die naderhand, toen de drift der uitgevers haar rust noch vrede liet, door de schrijfster ingevoegd zijn. Haar *Adam Bede* daarentegen is in één woord een onsterfelijk boek. Tot het nemen van dien magtigen sprong heeft zij zich voorbereid door het schrijven der *Scenes of Clerical Life*, op één na haar meesterstuk. Reeds in deze drie novellen toont zij haar voldragen oordeel, al den rijkdom harer verrassende menschenkennis, de volle schoonheid van haar bewonderens-

waardigen stijl. Elke bladzijde is volmaakt geschreven. Die wederwaardigheden van Amos Barton echter, die hartsgeheimen van Maynard Gilfil, dat testament van Edgar Tryan, zijn nog niet meer dan pogingen en proefnemingen van een grooten geest. Eerst in den breeden bouw van *Adam Bede* heeft George Eliot gelegenheid gevonden, al hare krachten te ontplooijen; en hetgeen Gibbon gezegd heeft van *Tom Jones*, dat Fieldings naam nog leven zal nadat de gevel der Habsburgen en de muren van het Escuriaal tot puin zullen vergaan zijn (de graven van Denbigh noemden zich bloedverwanten van het geslacht der aartshertogen van Oostenrijk, en Fielding sproot uit een zijtak van dat grafelijk huis), is vooral niet minder van toepassing op deze rijpste vrucht van de romantiek der 19de eeuw. Twee zondaressen, George Eliot en George Sand, zijn uitverkoren, om de regtvaardigen van ons geslacht den weg te wijzen naar het koningrijk der kunst.

Intusschen is ook *Romola*, ofschoon een historische roman, even goed als *Adam Bede* eene psychologische studie. Tito Melema, in wiens karakter wij een blik sloegen, is een manlijke Hetty Sorrel, min Hetty's gebrek aan wereldkennis. Ook van dezen bevalligen jongen Griek zou Mistress Poyser gezegd hebben, en met het volste regt, dat hij op eene rijpe kers geleek: zacht van koon, hard van pit. Hij is de type dier sensualiteit, welke eigenlijk niets anders is dan een grondtoon der menschelijke natuur. In zijn streven naar het veroveren van eene aangename en winstgevende, voor zijne eerzucht vleijende maatschappelijke positie; in zijn vlieden van al hetgeen zijne rust zou kunnen verstoren of hem smartelijk zou kunnen aandoen, zien wij, zonder dat hij zich tot hiertoe in het oog der wereld aan één enkele misdaad schuldig maakte, hem langzamerhand alle gevoelens uitschudden, die het manlijk karakter tot sieraad verstrekken. Romola is eene vrouwelijke Silas Marner: eene edele ziel, gekneusd van harte; of wilt gij liever, zij is Janet Dempster, met instede van een aan den drank verslaafden prokureur, een fashionabelen booswicht tot echtgenoot. Zij is Milly Barton, zonder kinderen, en met een slechts al te helderen blik in de grove gebreken van haar mans karakter. Zij is Tina Gilfil, zonder ponjaard,

even hartstogtelijk, doch met meer verstand; eerst even blind voor Tito, als Tina voor Anthony was, en daarna aan haren Eros-Apollo voor het leven vastgeklonken. Zij is Maggie, doch eene welopgevoede Maggie, met gekamde haren en gekamde zinnen, en uit wie, onder Savonarola's invloed, eene tweede Dinah Morris groeit. Zij is in één woord een vrouwelijk vrouwenhart, vervuld met eene groote behoefte aan liefde en, als in antwoord op hare droomen en voorgevoelens, de zelfzucht helaas tot haren bruidegom bekomend. Een teeder gemoed, dat zich kwetst aan de doornen der vulgariteit. Eene reine van harte, die haren trouwring gestoken heeft aan den vinger der gemeenheid. Eene grootmoedige, die zich niet los kan rukken uit de armen van een kleingeestig wereldling. Romola vertegenwoordigt dien anderen grondtoon der menschlijke natuur, welken wij ons heimwee naar het hoogere noemen; datgene, waarvan de bevrediging vruchteloos gezocht wordt langs den weg van het natuurleven.

Ook waar de schrijfster over staatkunde handelt (en haar historisch personeel brengt haar daartoe in de noodzakelijkheid), blijft zij zoo algemeen, dat men alleen door den klank der eigennamen van personen en plaatsen, herinnerd wordt aan een bepaald tijdvak uit de geschiedenis van een bepaald volk. Doch vooral op godsdienstig terrein gevoelt men zich hier te huis. Indien Savonarola niet Savonarola, maar Spurgeon of Lacordaire heette, zou men het zich telkens ontgeven, dat het tooneel te Florence speelt, bijna vierhonderd jaren geleden. George Eliot heeft Roscoe gelezen, daar is geen twijfel aan. Roscoe's einde is haar begin. Doch niet aan Roscoe, maar aan hare eigen vorming, dankt zij hare opvatting van den Prior. Eenerzijds is haar oordeel over hem volkomen onafhankelijk en onbeneveld. Wanneer zij den jeugdigen Machiavelli in den barbierswinkel van den met litteratuur gebarbouilleerden Nello tot het gezelschap zeggen laat: »The »Frate's game is an impossible one. If a prophet is to keep »his power, he must be a prophet like Mahomet, with an »army at his back, that when the people's faith is fainting it »may be frightened into life again," dan zegt zij ongetwijfeld, met Machiavelli's woorden, een deel van hare eigen meening

aangaande den profeet van Florence. Doch dit deel is het geheel niet. Zij ziet ja den smet op Savonarola's karakter, en doorschouwt het geheim van zijne zwakheid: »No man ever »struggled to retain power over a mixed multitude without »suffering vitiation: his standard must be their lower needs, »and not his own best insight." Doch zij voegt er bij: »It was »the fashion of old, when an ox was led out for sacrifice, to »chalk the dark spots, and give the offering a false show of »unblemished whiteness. Let us fling away the chalk, and bold»ly say, — the victim was spotted, but it was not therefore »in vain that his mighty heart was laid on the altar of men's »highest hopes." En het is door deze grootmoedige opvatting van Savonarola's karakter, dat zij hem verwinnaar doet zijn in den strijd met Romola, wanneer deze het voornemen heeft gevormd, en reeds voor een deel heeft uitgevoerd, Tito in stilte te verlaten en naar Venetie te vlugten. Het door Savonarola aan het natuurkind Romola verkondigd christendom is tegelijker tijd het eenige, dat zij mist, en het eenige, waarvoor zij sympathie gevoelen kan. »See, then, my child," voegt hij haar toe, wijzend op het crucifix om haren hals, dat zij alleen heeft omgehangen ten einde hare vermomming volkomener en hare vlugt gemakkelijker te maken, »see then, how you »are below the life of the believer who worships that image of »the Supreme Offering, and feels the glow of a common life »with the lost multitude for whom that offering was made, »and beholds the history of the world as the history of a great »redemption of which he is himself a fellow-worker, in his own »place and among his own people!" Eene andere dogmatiek dan deze zuiver ethische wordt Romola niet verkondigd. Voorts is het juist Savonarola, de fantastische monnik, die het in zuivere menschelijkheid van de in het humanisme grootgebragte Romola wint. Hij verwijt haar, en met onbetwistbaar regt, dat zij niet nationaal is; dat er geen hart in haren boezem klopt voor de lijdende kinderen van haar eigen vaderland; dat hare aristokratisch-litterarische vorming haar ongevoelig heeft gemaakt voor de schare van hare medeschepselen: »You have lived with »those who sit on a hill aloof, and look down on the life of »their fellow-men." Hij brengt haar onder het oog, dat hare

vlugt niets anders is dan het ontvlieden eener smart, uit vrees voor het volbrengen van een pligt: »You will go forth; and »what will you find, my daughter? Sorrow without duty — »bitter herbs, and no bread with them.'' Uit de diepte-zelve van hare droefheid weet hij voor haar de bron eener nieuwe eeredienst te doen ontspringen: »My beloved daughter, sorrow »has come to teach you a new worship: the sign of it hangs »before you.'' Vandaar dat Romola, die haar leven lang het bestaan van iederen priester zonder onderscheid vereenzelvigd had met onnatuur, met bekrompenheid van geest en engte van hart, zich door Savonarola overmeesterd gevoelde. Reeds zijn blik-alleen boeide haar. Er sprak belangstelling uit, er sprak deernis uit, doch »apart from any personal feeling.'' Niet haar persoon, hare menschelijkheid was er het voorwerp van; en nooit tot hiertoe had zij iemand ontmoet, in wiens oog haar rang als medeschepsel, zonder meer, eene voldoende aanbeveling geweest was om levendige sympathie te verdienen: »It was »the first time she had encountered a gaze in which simple »human fellowship expressed itself as a strongly felt bond.'' Zeer juist laat de schrijfster er op volgen: »Such a glance is »half the vocation of the priest or spiritual guide of man.'' En niet minder juist is hare verklaring van Romola's blijvende onderwerping aan een man, dien zij niet van naderbij kon leeren kennen zonder ook zijne feilen op te merken: »It is not »force of intellect which causes ready repulsion from the aber- »rations and eccentricities of greatness, any more than it is »force of vision that causes the eye to explore the warts on a »face bright with human expression; it is simply the negation »of high sensibilities.''

Men bespeurt, dat *Romola* eene nieuwe bijdrage tot waardering van *la question religieuse*, en derhalve ook uit dit oogpunt gezien eene voortzetting van de *Scenes of Clerical Life* en van *Adam Bede* is. Wanneer de geest zich heeft beziggehouden met de studie van een of ander gewigtig probleem der eeuw, en hij voor zoo ver de tijdgenooten betreft gekomen is tot eene voor hemzelf bevredigende oplossing, pleegt hij den blik naar vorige eeuwen te wenden en in den loop der geschiedenis van het verledene naar een toestand en een tijdstip

te zoeken, toen onder andere vormen hetzelfde vraagstuk aanhangig was en eene soortgelijke oplossing beproefd werd. Want ofschoon de geschiedenis van de lotgevallen des menschdoms niet eenvoudig bestaat uit een zich telkens herhalend terugkeeren van altoos dezelfde verschijnselen, — de groote wijzer van het uurwerk beschrijft wel onophoudelijk denzelfden cirkel, zegt men, doch intusschen gaat de kleine langzaam vooruit, — zoo is het nogtans duidelijk, dat er in onze tegenwoordige eeuw, ook op het gebied der godsdienst, niets geleden en voor niets gestreden wordt, dat niet tevens bij meer dan één gelegenheid deel heeft uitgemaakt van het lijden en den strijd der voorgeslachten.

Langs dien weg, moeten wij onderstellen, is George Eliot er toe gekomen, na hare studien over het religieuse leven der negentiende eeuw, ons met één wijden achterwaartschen sprong te verplaatsen in het hart van den renaissance-tijd. De uitgeleefde antithese van katholicisme en protestantisme, het tijdperk der reformatie, kon een gemoed als het hare niet bekoren. George Eliot deugt niet voor de kontrovers. Zij kan voor de no-popery van voor driehonderd jaren zoomin iets gevoelen, als voor de popery. Daarentegen ligt het regtstreeks in de rigting van haren geest en van hare ontwikkeling, met terzijdestelling van het verschil der christelijke kerkgenootschappen onderling, het ideale christendom op te vatten als eene magt, en de renaissance of het herleefd heidendom als eene andere magt daar tegenover; — te gevoelen, dat de vijandschap van deze twee even groot is, als die van het tweevoudig nageslacht der vrouw en der slang, waarvan op de eerste bladzijde van Genesis gesproken wordt; — beider ontmoeting zich niet anders te kunnen denken, dan onder den vorm van twee legermagten, die met gevelde bajonet op elkander aanrukken, of van twee lokomotieven, die in de duisternis van een tunnel in volle vaart op elkander instuiven; — in te zien, dat het humanisme onbekwaam is, sommige van de diepste en edelste behoeften van het modern zelfbewustzijn te bevredigen; alleen het geëssentieerd christendom dit vermag; en om die reden de antithese van christendom en renaissance in den grond der zaak de antithese is en blijft van natuurleven en wedergeboorte, van zelfzucht en toewijding, van genieten en geven.

Sedert den aanvang der nieuwere geschiedenis tot op heden, staan deze twee rigtingen voortdurend onder de wapenen en houden elkander in het oog; de strijd is nog altijd niet bijgelegd. Doch in sommige landen zijn in sommige tijden zijne beginselen duidelijker aan het licht gekomen dan elders en later; en ongetwijfeld is dit de reden, dat George Eliot's blik zich gekeerd heeft naar het Italie van de laatste jaren der 15de eeuw. Ook moet men niet meenen, dat het voortduren .van de worsteling der beginselen een teeken is, dat de strijd nog in het leven van geen enkel bijzonder persoon geleid heeft tot verzoening en vrede. Er worden integendeel vele individuen aangetroffen, en Romola Bardo is daarvan de type, die langs den weg van smartelijke lotgevallen en bittere gemoedservaringen, tot de verborgenheid dier hoogere eenheid doorgedrongen zijn. Dit is, indien men het zoo noemen wil, de les van dezen roman. Dit is de beteekenis van Romola's opvoeding onder de oogen van een weldenkend en hoogstbeschaafd, maar eenzijdig humanistisch ontwikkeld en daarbij hartstogtelijk anti-klerikaal vader: in het gezelschap van een broeder, die door de magt der reaktie en door eigen dieper zielsbehoeften, in de zelfkastijdingen van het monniksleven eenen vrede zoeken ging, waarnaar hij vruchteloos had omgezien in de vaderlijke bibliotheek. De beteekenis voorts van Romola's verbindtenis met Tito, die al de gebreken van haren vader en niet één zijner deugden bezat. De beteekenis van hare kennismaking met Savonarola, die wel in vele opzigten haren broeder Dino geleek, doch in onderscheiding van dezen een persoon was en, wat meer zegt, een groot man. De beteekenis vooral van dat kistje, waarvan aan het einde des eersten boeks gesproken wordt, en dat het geheim bevat van het geheele drama; dat fraai geschilderd kistje, waarin bij monde van Tito de renaissance Romola gebood, het teeken des christendoms weg te sluiten, en waarvan het glimlagchend heidendom — doch vruchteloos! — den kleinen sleutel met zich medenam naar huis.

En Tessa? vragen mijne lezers. Ik antwoord: En Baldassarre Calvo? Werkelijk toch moet ik mij bepalen tot de mededeeling, dat deze twee karakters tot George Eliots geluk-

kigste konceptien behooren. Met Romola zijn Baldassarre en Tessa de voorname slagtoffers van Tito's onbloedige wreedheid. Doch dit is ook het eenige, wat zij met elkander gemeen hebben. In de schildering van Tessa is de schrijfster de dichteres der uitwendige schoonheid; in die van Baldassarre is zij het van de zielesmart. Iets bevalligers, iets aanminnigers, een donziger vrouwenbeeldje, dan dit onschuldig keuvelend en liefhebbend kind van de Florentijnsche markt, zal men vruchteloos zoeken. Bezwaarlijker nog zal men een toestand vinden, zoo aandoenlijk, als van den geteisterden en zwaarbeproefden Baldassarre, wanneer hij aan het feestmaal van Rucellai, ten einde Tito van eerloosheid te overtuigen, eene poging aanwendt de beschuldigende plaats uit Homerus terug te vinden, en hij onder het staren in het boek zich plotseling en op nieuw beroofd gevoelt van de gave des geheugens.

De engelsche roman der 19de eeuw, en het aandeel der engelsche vrouwen daarin, behoort tot de opmerkelijke gebeurtenissen van onzen tijd. In vergelijking daarmede zijn de gaven en de populariteit van Dickens en Thackeray, van Bulwer en Kingsley, hoe zeldzaam ook en hoe eenig in hunne soort, nogtans een normaal verschijnsel. In elke eeuw en in alle landen pleegt het manlijk genie, hoogstens in gezelschap van een klein getal uitstekende vrouwen, aan de spits der litteratuur te staan. Doch dat jonge dames van vierentwintig jaren eene keurbende van schrijfsters vormen, wier boeken in een oogwenk tijds over twee werelddeelen verspreid, in tienduizenden van huisgezinnen gelezen worden — dit is om met Captain Cuttle van te zeggen: »Take a note of it."

Met eenigen schroom beken ik, dat mij het orgaan ontbreekt, noodig tot waardering van romans als die van Miss Mulock, Miss Yonge, en sommigen harer zusters. Aangaande Miss Yonge, die twee romans in het jaar plag te schrijven en 1000 pond sterling voor het stuk ontving, vind ik ergens aangeteekend, dat de gave om het woord te rigten tot de beschaafde jeugd, met waardigheid tot haar te spreken over de heiligste onderwerpen, haar gemoed en hare eeuwige belangen rakende, en dit te doen in zulk een vorm, dat zij met gretigheid luistert naar wijzen raad en ijverig is in het opvatten van goede voor-

nemens, — dat die gave een talent onderstelt, hetwelk geen vrouw bezitten kan, of zij moet gerekend worden te behooren tot de zeer uitnemenden van haar geslacht: »A high endow»ment, seldom to be found in any but *very superior women.*"

Deze opmerking is juist; doch niemand zal loochenen, dat men eene voortreffelijke vrouw en eene vaardige schrijfster kan zijn, zonder hooge eischen te stellen aan de kunst. Uit dezelfde bron verneem ik, aangaande Miss Mulock, dat hare romans vooral in den smaak der mannen vallen, en dit te opmerkelijker is, omdat al hare mannenkarakters een vrouwelijken stempel dragen: »Her men all love like women." Mijn zegsman voegt er bij: »But when *such* a woman is the author, would »we have them love like men?"

Dit is zeer hoffelijk; doch men moest geen kwestie van karakter maken, van hetgeen alleen eene kwestie is van talent. Ik houd Miss Mulock voor eene allerliefste vrouw, en indien Jong Holland het Kanaal overstak, om naar deze zachte Britsche hand te dingen, zou men, indien hij slaagde, geen enkele poging willen aanwenden, de geboden te doen schutten. Wie was niet gaarne de John Halifax, die zulk een prijs verwierf, met den titel van »Gèntleman" en het gekapitaliseerd honorarium van een tiental veelgelezen romans daarenboven?

Doch zoolang de aarde zal blijven draaijen om hare as, zoolang zal de kunst ook eischen, dat de liefde van een man worde voorgesteld als de liefde van een man. De voorkeur daarom aan Lady Tautphœus, wier beijersche naam niet verhindert dat *Cyrilla* en *The Initials* de prettigste engelsche boeken zijn, die men voor tijdverdrijf lezen kan; de voorkeur aan Charlotte Brontë, wier *Jane Eyre*, wier *Shirley*, wier *Villette* een trio van kroonen vormen, waar menig Paus haar om benijden mag; de voorkeur bovenal aan George Eliot. Hier worden u onder den naam van gebraad, geen meelspijzen voorgezet. Hier smaakt de vonkelende wijn niet naar suiker-water, met een scheut fleur-d'orange er in. Hamilton, Rochester, Arthur Donnithorne, ziedaar minnaars van vleesch en bloed. Vrouwelijken hartstogt? zoek dien bij Hildegarde, bij Lucy Snow, bij Romola. Deze figuren prenten zich onuitwischbaar in uw gemoed; zij maken zich meester van uwe verbeelding; zij vervolgen u, zij spoken

in uw brein. Nog geen jaar geleden ben ik niet zonder blaker naar bed durven gaan, omdat ik tot in het holle van den nacht had zitten lezen in *Jane Eyre*. Nieuw bewijs van hetgeen ik zeide, dat een aantal engelsche vrouwen van den tegenwoordigen tijd, hare mededingsters aan gene zijde van den Oceaan niet eenmaal medegerekend, op onze Europesche zamenleving een verwonderlijken invloed uitoefenen.

1863.

II

George Eliot's romans zijn niet van de soort, welke men ontluistert door er den korten inhoud van mede te deelen. Hunne konceptie onderscheidt zich in den regel door zekere grootschheid; hunne deelen sluiten krachtig ineen. Doordat echter de handeling zich steeds tegelijk met de karakters ontwikkelt, ontmoet men er geen eigenlijk gezegde intrige, die, van te voren verklapt, het boek zijne aantrekkingskracht doet verliezen voor hen die het nog lezen moeten. Integendeel, de lektuur van deze romans eischt zekere mate van inspanning. Het genot, dat zij bestemd zijn ons te geven, wordt niet verminderd maar verhoogd, wanneer een ander, die met den loop van het verhaal reeds kennis heeft gemaakt, op onze beurt ons inlicht en voorbereidt.

Zonder iemands genoegen te bederven kan ik uitbrengen, dat *Daniel Deronda* voor een deel bestaat uit engelsche zedeschetsen van den nieuweren tijd (het jaar 1863 of daaromtrent), voor een ander deel uit eene verheerlijking van het modernregtzinnig jodendom. Deze twee stroomen vloeijen, naarmate het verhaal vordert, meer en meer ineen. Men ziet er op nieuw uit, dat *la question religieuse*, zooals de Franschen zeggen, de schrijfster bij voortduring *préoccupeert*.

In hare *Scenes of clerical life* gaf zij grepen uit het leven der anglikaansche geestelijkheid. In *Adam Bede* liet zij regt wedervaren aan het methodisme. In *Romola* schilderde zij de

bekoring, en tegelijk het onbevredigende, van een levendig roomsch-katholiek geloof. Die studien over verschillende vormen van het christendom, worden thans in *Daniel Deronda* door eene studie over het jodendom aangevuld. Voor het overige komen de hoofd-incidenten van het verhaal op het volgende neder:

Bij het opgaan van het gordijn worden wij verplaatst aan de speelbank te Leubronn, eene duitsche badinrigting. De held van het boek slaat er eene jonge landgenoote gade, Gwendolen Harleth, die, gechaperonneerd door eene fashoniable duitsche dame van leeftijd, ijverig deelneemt aan het hazardspel.

Gwendolen is eene bekoorlijke schoone; maar Daniel kan het niet met zich zelven eens worden, of het ongemeene, dat uit het doen en laten van dit meisje spreekt, iets goeds of iets verkeerds is. Hij aarzelt in zijn oordeel over haar, maar gevoelt zich door haar aangetrokken. Zijnerzijds heeft hij, in weerwil zijner jeugd, een voorkomen van zedelijke meerderheid over zich, hetwelk Gwendolen imponeert, en voor haar het genoegen van het spel bederft. Aanvankelijk had zij gewonnen: sedert zij Daniels blik op zich voelt rusten, doet zij niets dan verliezen.

's Avonds ontvangt Gwendolen een brief van hare moeder, in Engeland, waaruit zij ziet dat door het faillissement van een bankier, het nederig fortuin der familie geheel verwoest is. Zij wil aanstonds naar huis, hare moeder gaan troosten; maar goede raad is duur, want zij heeft al haar geld verspeeld. Den volgenden ochtend vroeg verkoopt zij in het geheim een juweelen snoer aan een jood, die er haar reisgeld voor verstrekt. Nog dien eigen dag verlaat zij Leubronn; doch, eer zij gaat, wordt haar een pakje ter hand gesteld.

Het bevat haar eigen halssnoer, vergezeld van een haastig met potlood geschreven briefje: »Een vreemdeling, vinder »van Miss Harleth's snoer, zendt het haar terug, in de hoop »dat zij zich niet andermaal zal blootstellen aan het gevaar, »het te verliezen." — Gwendolen begrijpt, dat het pakje van Daniel Deronda komt, doch vertrekt niettemin.

Gwendolen's moeder is voor de tweede maal weduwe. Uit haar laatste huwlijk, met kapitein Davilow, heeft zij vier meis-

jes. Gwendolen is het eenige kind uit een vroegeren echt, en een bedorve n kind. Bedorven door haar moeder, die haar boven de jongere zusters voortrekt; bedorven door haar oom, den predikant Gascoigne, die wereldsche berekeningen bouwt op eene schitterende verbindtenis, door Gwendolen te sluiten.

In het jaar vóór Gwendolen's reisje naar Duitschland, is er werkelijk spraak geweest van zoo iets. Oom Gascoigne had bewerkt, dat zij lid werd van eene landelijke heeren- en dames-boogschuttersclub, en bij gelegenheid van een concours van dat gezelschap, had zij zeer de aandacht getrokken van Mr. Mallinger Grandcourt, den neef en vermoedelijken erfgenaam van Sir Hugo Mallinger, eigenaar van een naburig kasteel en tevens pleegvader van Daniel Deronda.

Een huwlijk met Grandcourt was in de oogen van Gwendolen's moeder en Gwendolen's oom de hoogste prijs, dien het meisje uit de loterij des levens trekken kon. Reeds had Gwendolen een weinig gekoketteerd met haar neef, Rex Gascoigne; doch haar hart had nog nimmer gesproken. Het sprak ook niet luide ten gunste van Grandcourt, al gold hij in den omtrek voor den gentleman bij uitnemendheid. Niettemin zou zij hem hare hand gegeven hebben, zoo er niet iets zeer onaangenaams tusschenbeide gekomen was.

Op geheimzinnige wijze werd Gwendolen onderrigt, dat Grandcourt indertijd (want hij was zoo heel jong niet meer) de vrouw van een kolonel geschaakt, en geruimen tijd met haar geleefd had. Bij die vrouw, Lydia Glasher, had hij kinderen, waaronder een zoon. De kolonel was sedert overleden, en het zou Grandcourt's pligt zijn geweest, Lydia te trouwen. Doch hij wilde niets meer van haar weten, en liet haar over aan haar lot en aan hare oneer. Dit verhaal — door Lydia zelve aan Gwendolen gedaan, buiten weten van Grandcourt — bragt verandering in Gwendolen's denkwijze. Zij bezigde een voorwendsel, en brak met hem.

Gwendolen Harleth had van geluk mogen spreken, indien zij, eenmaal vrij ten opzigte van Grandcourt, de vrouw van Daniel Deronda geworden was, en, in plaats van den neef, den pleegzoon tot man had bekomen. Doch dat ging niet.

Daniel was, na te Cambridge gestudeerd te hebben, zich te

Londen gaan nederzetten en leidde daar een ingetogen en afgezonderd leven. Zijne doorgaande stemming was weemoedig. Hij verbeeldde zich, dat er een smet op zijne geboorte rustte, en hij de onechte zoon van zijn weldoener, Sir Hugo Mallinger, was. Hij kon die vernederende gedachte niet van zich afzetten.

Eens op een avond, dat hij somber en eenzaam zich met roeijen op de Theems vermaakte, redde hij het leven van een jong meisje, dat zich uit wanhoop verdrinken wilde. Die ontmoeting gaf aan zijn bestaan een nieuwe wending.

Mirah Lapidoth, — zoo heet het meisje, nog bijna een kind, — wordt door hem toevertrouwd aan de zorgen van een beminlijk Londensch gezin: de moeder en de zusters van Hans Meyrick, wien Daniel in zijn studententijd, bij gelegenheid van een vergelijkend examen, eene edelmoedige dienst bewezen heeft.

Mirah is een jodinnetje, de dochter van een verloopen komediant, die haar te Praag heeft willen verkoopen aan een man van aanzien. Vol afschuw is zij weggeloopen en naar Engeland gevlugt, haar geboorteland.

In den schoot der familie Meyrick komt zij weder bij, en ontluikt er als eene bloem. Uit de tooneel-poëzie, waarmede zij door haar vaders bedrijf kennis heeft gemaakt, heeft zij zich eene reine, verheven levensbeschouwing zamengesteld, en op Daniel Deronda, die haar beschermer blijft, zulk een diepen indruk gemaakt, dat wanneer Daniel kort daarna met Gwendolen in aanraking komt, en door haar bekoord wordt, zijn hart, zonder dat hij het zelf weet, eigenlijk reeds half aan de joodsche Mirah behoort.

Anders liep het met de verhouding tusschen Gwendolen en Grandcourt. Toen de moeder van het meisje al haar fortuin verloren had, en er voor de dochter geen andere toekomst scheen over te blijven dan zich of aan het tooneel te wijden, of aan het onderwijs, — twee vakken, waarvoor Gwendolen in de dagen van haren voorspoed aanleg heette te hebben, ofschoon zij voor het een zoomin deugde als voor het ander, — waagde Grandcourt een stout stuk en vroeg Gwendolen formeel ten huwlijk. Doch het geluk duurde niet lang.

Op den trouwdag zelven bragt Lady Glasher, de verlaten minnares, Gwendolen een doodelijken slag toe, door eene mededeeling omtrent zekere juweelen, een geschenk van den bruidegom aan de bruid.

Gwendolen heeft eene schitterende maatschappelijke positie bekomen, maar haar levensgeluk is verwoest. Zij leert in haren echtgenoot een koelbloedigen tiran kennen. Zonder de vriendschap, die Daniel Deronda haar blijft toedragen, zou zij zich zelve geheel en al ontzonken zijn.

Grandcourt intusschen wantrouwt Daniel. Hij kan het denkbeeld niet verdragen, dat Daniel bij Gwendolen de rol van Mentor speelt. Hij verdenkt zijn jonge vrouw, méér voor Daniel te gevoelen dan betaamt; en ten einde haar van hem te vervreemden, deelt hij haar mede, dat Daniel het hof maakt aan een jodinnetje,

Op die wijze komt Gwendolen in kennis met Mirah Lapidoth. Zij vermoedt teregt, dat Daniel met Mirah dweept, maar vergist zich wanneer zij meent, dat Mirah op een huwlijk met Daniel spekuleert. Mirah is zulk eene vurige jodin, dat zij voor geen prijs de hand van een christen zou aannemen. Haar hart behoort aan haar volk en aan haar teruggevonden broeder Mordecaï, die van eene herstelling der joden als natie droomt.

Gwendolen kan dus gerust zijn. Te midden van haar ongeluk blijft zij eene onbewuste liefde voor Deronda koesteren. Daniel bezwijkt niet voor de verzoeking, te zeer naar de bekentenissen van Gwendolen's rampspoed te luisteren. De gedachte aan de edele Mirah houdt hem staande.

Onder de weinige vermaken, waarin de geblaseerde Grandcourt nog behagen schept, behoort het ondernemen van zeetogtjes. Hij bezit een keurig yacht en dwingt zijne vrouw, daarmede in zijn gezelschap eene reis langs de kusten van Italie te doen. Dit is het geschiktste middel, meent hij, om den geest van tegenkanting, die bij het voormalig bedorven kind nog nu en dan ontwaakt, te onderdrukken, en tevens haar te genezen van de min of meer sentimentele stemming, waarin de omgang met Daniel Deronda haar gebragt heeft.

Gwendolen moet gehoorzamen; de reis wordt ondernomen;

en wanneer het echtpaar te Genua aan wal stapt, is de eerste persoon dien zij in hun hôtel ontmoeten, Deronda zelf.

Grandcourt, die aan eene afspraak gelooft, wil Gwendolen de gelegenheid benemen, zich met Daniel te onderhouden; hij huurt een klein zeilvaartuig, plaatst Gwendolen aan het roer, en kiest, ondanks eene ongunstige verandering in het weder, het ruime sop.

Er steekt een storm op, de boot slaat om, Grandcourt verdrinkt, Gwendolen wordt zieltogend aan wal gebragt. Als zij weder bijkomt, verscheurt het naberouw hare ziel. Wel heeft zij het onmogelijke gedaan, om Grandcourt te redden, maar te midden van het gevaar is de schuldige wensch in haar opgerezen dat hij mogt omkomen. Bij het uitstorten van haar gemoed voor Daniel Deronda beschuldigt zij zich zelve, de moordenares van haar man te zijn.

De reden intusschen, dat Daniel zich te Genua bevond, was vreemd aan zijne verhouding tot Gwendolen. Hij, die zijn leven lang zich den onechten zoon van Sir Hugo Mallinger gewaand had, was inderdaad het wettige kind uit den eersten echt eener vermaarde joodsche cantatrice, die, na den dood van haar joodschen man, Daniels vader, het tooneel verlaten, de hand van een vorstelijk duitsch edelman aangenomen, den kleinen Daniel aan haar vurigen bewonderaar Sir Hugo toevertrouwd, en van dezen de belofte ontvangen had, dat Daniel, ten einde aan de smaadheid des jodendoms te ontkomen, zou worden opgevoed als een christen en gentleman. Zij was het, die haren zoon te Genua had bescheiden. Alleen om háár te ontmoeten (die hij daarna nimmer zou terugzien) was Daniel derwaarts gereisd.

Daniels joodsche afkomst van vaders- en van moederszijde zou, toen hij zich daarvan eenmaal bewust geworden was, op zijn verderen levensloop een beslissenden invloed uitoefenen. Niet alleen kon Mirah hem thans onbeschroomd hare hand reiken, en vond hij in haar bezit de vervulling van zijne beste wenschen; maar hij werd de vertrouweling van haren broeder Mordecaï, die, door gebrek aan ligchaamskrachten verhinderd, zelf als aanvoerder van de herstelde joodsche natie op te treden, het volbrengen van deze taak aan Daniel overdroeg. Daniel

had een edel levensdoel gevonden. Hij twijfelde niet langer aan zijne bestemming. De God van Abraham, Izak en Jakob was met hem.

Wat Gwendolen betreft, haar lot bleef onbeslist. Doch er is reden om te meenen, dat, zoo er naderhand eene gelukkige vrouw en eene voorbeeldige moeder uit haar gegroeid is, zij dit te danken heeft gehad aan den weldadigen invloed der liefde van Rex Gascoigne, den knaap met wiens hart zij in hare jonge meisjesjaren onnadenkend gespeeld had...

Mijn oordeel over *Daniel Deronda* kan ik in weinig woorden zamenvatten. Gegeven een lezer of lezeres, die nog nimmer een roman van George Eliot las en voor het eerst door *Daniel Deronda* met haar in kennis kwam, dan zeg ik: Gij zijt een gelukskind! In geen der vroegere heeft de schrijfster met haar realisme zooveel fantasie vereenigd, hare schilderingen van het volksleven door zoo vele grepen uit het leven der groote wereld afgewisseld, of zulk een ideaal beeld uit de mannenwereld tot hoofdpersoon gekozen. *Daniel Deronda* is, in zekere orde van poëzie, het dichterlijkst boek, hetwelk George Eliot tot hiertoe in het licht zond.

Denk ik mij daarentegen een publiek, hetwelk de ontplooijing van dit groot talent van den aanvang af is blijven volgen en de schrijfster voortaan bij vergelijking beoordeelt, dan spreek ik eenigzins anders. Te beginnen met *Felix Holt* heeft George Eliot eene reeks studien over maatschappelijke toestanden uit het Engeland van den nieuweren tijd geopend, welke in *Middlemarch* zijn voortgezet, en thans door *Daniel Deronda* tijdelijk worden afgesloten. Daarvóór gaf zij twee groote nationale dorpsvertellingen, waarvan de voornaamste in de laatste jaren der 18de eeuw speelde, en één grooten historischen roman, die ons in het Italie van het jaar 1500 verplaatste, den tijd van Savonarola. Den band, die al deze boeken onderling en met de *Scenes of Clerical Life* verbindt, heb ik reeds genoemd: het godsdienstig leven. Uit geen van George Eliot's werken is dit laatste element volstrekt afwezig, maar het beslaat in *Romola* en in *Adam Bede* veel meer plaats, dan in *Middlemarch* of in *Felix Holt*. Er zijn beoordeelaars, die aan *Romola* de palm der overwinning toekennen. Mijns inziens is *Adam Bede* het mees-

terstuk der schrijfster. Allen echter zijn het hieromtrent eens, dat *Felix Holt* en *Middlemarch* bij *Romola* zoowel als bij *Adam Bede* achterstaan. Zich herhalen, dit doet George Eliot nooit. Maar wel zet zij in de laatste jaren zichzelve telkens voort. Eerst Engelsche toestanden uit 1800, toen uit 1830, daarna uit 1840, thans uit 1860.

Werkelijk is ook *Daniel Deronda* in tweederlei opzigten eene voortzetting. De nieuwere maatschappelijke geschiedenis van Engeland vordert er eenige schreden, in de rigting van het huidig oogenblik. Tevens komt voor de vroegere beschouwingen over het christendom iets anders, maar van dezelfde soort, in de plaats.

Zal George Eliot's volgende roman ons in de poëzie van het mohammedanisme inwijden? Bewaart zij welligt voor het laatst eene bloemlezing uit de schoonheden van het boeddhisme? In *Daniel Deronda*, zeide ik reeds, geeft zij ons alvast het jodendom. Wel is waar hebben de lotgevallen van den joodschen held hem van jongsaf met de bevoorregte *upper ten thousand* der Engelsche zamenleving onzer dagen in aanraking gebragt, en is zijne opvoeding die van een *English gentleman* geweest. Maar van afkomst is hij een jood, zijne sympathien zijn aan het jodendom verpand, en hij eindigt met zijn leven te wijden aan de bevordering van joodsche belangen. Dit is het karakteristieke van het boek. Al het overige — de breede schetsen uit het Engelsche *high life*, waarvan Gwendolen en Grandcourt deel uitmaken, niet uitgezonderd, — behoort tot de inkleeding.

Misschien zijn er lezers, die zich een nog onvoltooiden nederlandschen roman herinneren, waarvan onder den titel: *Uit Robert Bruce's Leerjaren*, een gedeelte het licht heeft gezien. Ook in die *Bruce's* worden eenige moderne joden-typen geschilderd: een joodsch filanthroop en makelaar in liberale politiek, stichter van eene groote coöperatieve drukkerij te Amsterdam; een jodinnetje uit de Amsterdamsche achterbuurt, dienstdoend als balletdanseres en als model voor een jong schilder; een Utrechtsch student van joodsche afkomst, die zich bereidt voor de taak van den idealen persjood, en bij voorbaat droomt van eene portefeuille als minister van Justitie.

Geheel andere joodsche typen voert George Eliot ten tooneele.

In den zich noemenden Lapidoth, Mirah's vader, teekent zij het verloopen en misdadig; in den pandjeshouder Ezra Cohen, het goedaardig en prozaïsch; in Mirah, in Mirah's broeder Mordecaï, in Daniel Deronda zelven, een verheven geloovig jodendom.

Natuurlijk blijft op die wijze een voornaam gedeelte der rol, welke de joden als geld- en als dagbladmannen in de vorming der hedendaagsche zamenleving gespeeld hebben en voortgaan te spelen, op den achtergrond. Zij komen niet tot hun regt als magt van den nieuweren tijd, als faktor van onze moderne maatschappij.

Doch de schrijfster heeft het blijkbaar zoo gewild. Al hare jodinnen en al hare joden zijn, met Daniel Deronda aan het hoofd, — ook al maken zij gelijk de oude Lapidoth zich aan zedelooze handelingen schuldig, of al behooren zij zooals Pash en Gideon tot de filosofische club, die van tijd tot tijd in de *Hand and Banner* vergadert, — allen zijn min of meer regtzinnig in de leer. Er blijft dus alleen te vragen over: in hoever heeft, nadat zij haar joodschen horizont eenmaal op die wijze met opzet beperkt had, George Eliot van het door haar gekozen gezigtspunt partij getrokken? Welke ontdekkingen zijn op dit nieuw gebied door haar gedaan? Welke schoonheden is de litteratuur haar deswege verpligt?

Vooreerst zij gezegd, dat de geestdrift, waarmede Daniel Deronda zijne taak als mede-arbeider aan de herstelling van het joodsche volk aanvaardt, geenszins moet worden opgevat als eene nieuwe en onverwachte geloofsbelijdenis der schrijfster zelve. Het is George Eliot nooit om het geloof te doen, maar om de geestdrift. Op de drijfveeren, waardoor de handelingen der meeste jonge mannen en jonge vrouwen bepaald worden, pleegt zij met geringschatting neder te zien. Men wordt eerst dan volgens haar iets meer dan een gewoon mensch, een held of eene heldin, wanneer men ter wille van eene met hart en ziel omhelsde levenstaak, zich de ongunst der wereld laat welgevallen, schade lijdt aan geld of goeden naam, of eene hetzij nederige, hetzij schitterende loopbaan opoffert. Zij erkent niets hoogers in den mensch, dan liefde bij het volbrengen van een werk, waarmede noch zijn voordeel, noch zijne ijdelheid

gemoeid is. Zelve geen jodin, en ook, voor zoover men weet, niet voornemens het te worden, vereert George Eliot in Daniel Deronda het enthusiasme, waarmede hij, eenmaal ingelicht omtrent zijne joodsche afkomst, zich de belangen van het joodsche volk aantrekt. »Since I began to read and know", — laat zij hem tot Mirah en Mordecaï zeggen. — »I have always »longed for some ideal task, in which I might feel myself the »heart and brain of a multitude, — some social captainship, »which would come to me as a duty, and not be striven for »as a personal prize".

Natuurlijk heeft een ieder vrijheid het onaardig te vinden, dat George Eliot ditmaal bij ons is aangekomen met zulk een held. Doch mogen wij wetten voorschrijven aan de kunst, aan de poëzie? En zoo wij beweren dat Daniel Deronda minder belangwekkend wordt, naarmate hij zich meer met het jodendom afgeeft, verheffen wij dan niet een persoonlijk vooroordeel tot den rang van toetssteen? Ik voor mij ken onder George Eliot's helden niemand, die boven Daniel Deronda zou moeten geplaatst worden. Ik zie in Daniel's *ideal task*, nader omschreven als *some social captainship*, de zeer gelukkige formule voor een romantisch heldenkarakter.

Voorts komen, onafhankelijk van de schildering der hoofdfiguur, bovenal twee groepen in aanmerking: de familie Cohen, vader, moeder, schoonmoeder en kinderen, en de overblijfselen der familie Lapidoth: Mordecaï en Mirah.

De ontmoeting van dezen broeder en deze zuster is in het pathetisch genre geen minder meesterstuk, dan de introduktie van het gezin Cohen in het komische. Men begrijpt, dat Engeland er trotsch op is, eene schrijfster te bezitten, die beurtelings met zulk een overweldigend talent de beste en meest verschillende snaren van het gemoed weet te doen trillen.

Het zesjarig Jacobje Cohen, zijn knipmes uit den zak halend en met vroegrijp handelsgenie Daniel Deronda eene ruiling voorstellend, is een onsterfelijk genrebeeldje. De bladzijden, waar Mirah haar teruggevonden broeder in de armen valt en Mordecaï afscheid neemt van zijne vroegere huisgenooten, zijn stukken hebreeuwsche poëzie, die zonder heiligschennis naast het Oude Testament kunnen gelegd worden.

Ziedaar meer dan noodig is, dunkt mij, om het ondernemen van George Eliot te regtvaardigen, toen zij een geloovigen jongen jood tot hoofdpersoon van hare jongste romantische schepping koos.

In geen geval heeft zij ter wille van de strekking het bijwerk verwaarloosd. Integendeel, Daniel Deronda's denkwijze en daden oefenen een beslissenden invloed uit op de lotgevallen en het karaker van Gwendolen, de jonge vrouw om wier persoon zich al de niet-joodsche partijen van het boek bewegen, gelijk om den persoon van Mirah zich de bekoorlijk geteekende familie Meyrick groepeert.

Het karakter van Grandcourt, Gwendolen's aristokratischen echtgenoot, is aangeduid door trekken zoo fijn en zoo overvloedig, dat in menigen anderen roman de hoofdpersoon er genoeg aan zou gehad hebben.

Gwendolen's biecht, wanneer zij zich van medepligtigheid aan Grandcourt's dood beschuldigt, is weinig minder aandoenlijk dan Hetty's beroemde biecht in *Adam Bede*.

Daniel Deronda ontvangt te Genua een brief van Hans Meyrick, die, in een geheel anderen stijl van humor, voor de geestigheden van den kleinen Jacob Cohen niet onderdoet.

Kortom, ofschoon ook weder in *Daniel Deronda*, evenals in *Middlemarch* en in *Felix Holt*, overtollige bladzijden voorkomen, en de schrijfster somtijds door subtiliteit duister wordt, of te zeer aan de zucht tot filosofische beeldspraak toegeeft, haar nieuwe roman blijft niettemin een bewonderenswaardig gewrocht. Zij handhaaft er hare plaats onder de groote vernuften van onzen tijd.

1876.

GEORGE SAND en OCTAVE FEUILLET.

Octave Feuillet. Sibylle, 1863. — George Sand. Madlle la Quintinie, 1863.

I

Deze bladzijden worden geschreven onder den indruk van Kinglake's pasverschenen boek over den Krim-oorlog.

Na meer dan tien jaren zwijgens hebben de steenen der Parijsche voorstad eindelijk gesproken van de beken bloeds, die in den namiddag van den 4den December 1851 gestroomd hebben tusschen hunne voegen. Hetgeen de wereld niet of slechts ten halve geloofd heeft, toen het haar door Victor Hugo verhaald werd op den hartstogtelijken toon van *Napoléon le Petit*, wordt te regt of ten onregte, sedert zij het 14de Hoofdstuk van Kinglake's *Invasion of the Crimea* las, door haar aangemerkt als een feit.

Hetzij het nageslacht al dan niet instemme met Kinglake's oordeel, het zal in elk geval met ons getuigen van Kinglake's talent, dat groot is en hem eene plaats verzekert in de letterkundige geschiedenis van zijn land. Herlezen wij die bladzijde waar hij de wraak van den President beschrijft: »Geen »stad op aarde kan in schoonheid en pracht, in vermaardheid, »in het plegen van krijgshaftige daden, het voeren van heer-

»schappij over den wil eener magtige natie, het oprigten en »omverwerpen van de troonen dergenen, aan wie die natie »gehoorzaamt, vergeleken worden met Parijs. Doch sedert de »slagting op den Boulevard, en sedert den doodelijken schrik »die ten gevolge van dit bloedbad in de aderen der bevolking »gevaren was, zag dit zelfde wonderschoon en manmoedig Pa-»rijs, deze koningin der steden, zich gebonden overgeleverd »in de handen van Prins Lodewijk Bonaparte, en van Morny, »en van Maupas of De Maupas, en van Le Roy bijgenaamd »Saint-Arnaud. En de baten, door Prins Lodewijk uit den »aangerigten moord getrokken, waren van blijvenden aard. »Een van de hoofdbeginselen der fransche staatkunde brengt »mede, dat, het koste wat het wil, niemand die naar de »heerschappij over Frankrijk staat, belagchelijk wezen mag. »Twaalf jaren lang, van 1836 tot 1848, was Prins Napoleon »alleen dan niet te eenemaal onopgemerkt gebleven, wan-»neer hij bij tijd en wijle de wereld gelegenheid verschafte, »zich vrolijk over hem te maken. Zijne verheffing tot Presi-»dent der Republiek had hem slechts in verdubbelde mate tot »een mikpunt gesteld van dien minachtenden spot, welks wa-»pen Parijs met zoo groote vaardigheid weet te hanteren. »Zelfs na den koenen en volkomen gelukten aanslag in den »nacht van den 1sten op den 2den was Parijs niet te bewegen »geweest, ernstig over hem te denken. De stoutheid en bui-»tensporigheid zelven der gepleegde daad herinnerden zoo »levendig aan het Straatsburgsch komediespel en aan de pot-»sierlijke landing te Boulogne, dat gedurende de eerste vier-»envijftig uren na het aanbreken van den 2den Decembermor-»gen, de verontwaardiging des publieks getemperd werd door »den steeds bovendrijvenden lust tot glimlagchen. De laat-»dunkende kreet: *Soulouque!* duidde aan, dat Lodewijk Na-»poleon door de stad Parijs op dezelfde lijn geplaatst werd »met den zuid-amerikaanschen Negervorst, die zich een naam »maakte door het parodiëren van den Eersten Bonaparte; en »menigeen geloofde dat deze nabootsing van den 18den Bru-»maire eene daad was uit denzelfden koker, waaruit ook de »nabootsing van de terugkomst uit Elba voortgekomen was. »Doch toen op den 4den de klok drie ure in den namiddag

»geslagen had, dacht men er anders over; en het geschiedde, »dat juist de felste tegenstanders van dezen met zoo zonder»ling een helm geboren Prins, hem de beste dienst bewezen »die hij verlangen kon. Want hoe meer zij zich beijverden »aan te toonen, dat hij en hij-alleen den moord bevorderd »had (eene beschuldiging die ik slechts ten deele voor gegrond »houd), des te volkomener zuiverden zij hem van de blaam, »die op hem rustte, en die het onmogelijk maakte dat hij im»mer erkend werd als Frankrijks heerscher. Nog vóór de zon »in den namiddag van den 4den December was ondergegaan, »had hij opgehouden belagchelijk te zijn. De stapels lijken op »den Boulevard strekten hem ten bolwerk tegen den spot."

Herlezen wij ook deze andere bladzijde, waar antwoord gegeven wordt op de vraag hoe het tweede fransche Keizerrijk, in beginsel aldus gegrond, nader bevestigd werd: »De man»nen van het Élysée zagen in, of hadden reeds vroeger be»grepen, dat zij een aanmerkelijk voordeel zouden behaald »hebben, indien het hun gelukte de meening te wekken, »dat hun bestaan eene oorlogsverkaring aan het socialisme »was. De kleine scharen van gewapenden, die zich na het »ontmannen van Parijs hier en ginds met geweld tegen het »gouvernement verzett'en, bestonden ongetwijfeld voor een »deel uit socialisten; doch voor een deel waren zij ook zamen»gesteld uit personen, die om geen andere reden tegen de re»gering opstonden, dan alleen omdat hunne fierheid niet ge»doogde, dat zij lijdzaam bleven toezien hoe de wetten huns »lands getreden werden met voeten. Intusschen, de kameraden »van het Élysée waren meester, uitsluitend meester, van de »drukpers. Zij alleen konden spreken tot het volk. De berig»ten van wanordelijkheden, voorgevallen in sommige provin»cien des rijks, werden dus met opzet door hen overdreven; »al degenen, die het waagden hen te wederstaan, brandmerk»ten zij met den naam der gehate sekte; en zoo wisten zij »duizenden, millioenen welligt, te doen gelooven, dat hun »strijd een oorlog op dood en leven tegen het socialisme was. »Al naarmate dit voorgeven meer algemeen ingang vond, »werd de stroom dergenen, die aan het Uitvoerend Bewind »hunne ondersteuning schonken, breeder en magtiger. Zelfs

»is er reden om te meenen, dat ook in den boezem der hoo-»gere klassen, die naar het uitwendige te oordeelen het Élysée »op een afstand hielden, menigeen in stilte blijde was over »den loop der zaken. Bevrijd te worden van de vrees voor »de demokraten, al moest dit geschieden ten koste van een »schouwspel zoo smartelijk als dit: Frankrijk voor eene poos »overgeleverd in de handen van lieden gelijk Morny en Mau-»pas — scheen eene niet onaannemelijke keus. Velen, dit staat »vast, meenden in de spekulatie van het Élysée, en in het »gelukken daarvan, een veilig en gemakkelijk middel ontdekt »te hebben, ontslagen te worden van den kwelduivel der de-»mokratie. Is de Arabier tot de overtuiging gekomen dat de »burnous, die hem bij dag tot mantel en des nachts tot slaap-»rok verstrekt, aanvangt aan overbevolking te lijden, zoo »spreidt hij het kleedingstuk uit over een mierenest, opdat »de eene soort van zesvoetig gedierte verdreven worde door »de andere; en, is dit geschied, dan heeft hij met het ach-»tereind van zijne zweep of met het roer van zijne pijp het »geslacht der overwinnaars er spoedig uitgeklopt. In eene ge-»maklievende bui meenden een aantal welgeboren lieden, aldus »met Frankrijk te kunnen handelen; en de eerste helft der »proefneming gelukte tamelijk wel. Al het rood gedichtsel »toch werd gedood, verpletterd, op de vlugt gejaagd. Doch »toen dit verrigt was, ving het aan te blijken, dat zij, van »wier opgewekten eetlust men zich bediend had om de taak »te volbrengen, in het minst niet van zins waren, zich te »laten wegborstelen. Zij lieten niet los. Nog op den huidigen »dag, na zoo vele jaren tijds, zitten zij waar zij zaten en »doen zich te goed."

Eindelijk, opdat wij de wordingsgeschiedenis van het tweede Keizerrijk nog uit een ander oogpunt mogen leeren bezien dan uit dat van menschelijke berekening alleen, laat ons ook de volgende nabetrachting herlezen: »Dezen dan waren de »daden van Karel Lodewijk Napoleon Bonaparte. Hetgeen hij »gezworen had te zullen doen, stond uitgedrukt in den eed, »20 December 1848 door hem afgelegd. Te dien dage verscheen »hij voor de Nationale Vergadering, hief de regterhand ten »hemel, en zwoer aldus: *In de tegenwoordigheid van God, en*

»*in het aangezigt der Fransche natie, door de Nationale Vergadering vertegenwoordigd, zweer ik getrouw te zullen blijven aan de eene en ondeelbare demokratische Republiek, en al de pligten te zullen volbrengen die mij door de Konstitutie opgelegd zijn.* Hetgeen waartoe hij zijn eerewoord verpandde stond uitgedrukt in de belofte, uit eigen vrije beweging door hem aan de Vergadering gedaan. Een blad papier opheffend, van te voren door hem in gereedheid gebragt, las hij deze woorden: »*De stem der natie, en de daareven door mij gedane eed, bakenen de gedragslijn af, die ik voortaan zal hebben te volgen. Mijn pligt is aangewezen; als man van eer wil ik dien volbrengen. Als vijanden des lands zal ik allen aanmerken, die door onwettige middelen datgene trachten te veranderen, wat door den wil van geheel Frankrijk tot stand gebragt is.* Er waren destijds in Europa niet weinig mannen, en ettelijke millioenen vrouwen, die hartelijk geloofden, dat het waken over de landpalen, welke het goede van het kwade scheiden, toevertrouwd is aan priesters; en dat hetgeen door de godsdienst ingezegend wordt, onmogelijk anders dan regtvaardig kan zijn. Nu geschiedde het, op den dertigsten dag na den 2den December 1851, dat de stralen van twaalfduizend waskaarsen door de digte wintervevelen boorden, die met het rijzend morgenlicht worstelden: zij verspreidden een weifelenden glans in het schip van het doorluchtig kerkgebouw, opgerigt teeken van het verloop der eeuwen en van Frankrijks merkwaardig wisselende lotgevallen. Daar, daar beidden zij, de bisschoppen, de priesters, de dekens van de naar Rome genoemde afdeeling der kerk van Jezus Christus. De reden dat deze bisschoppen en priesters en dekens daar en dus toefden, was, dat zij zich zelven beschouwden als de aangestelde middelaars van 's menschen betrekking tot zijnen Schepper: en het had den man des eeds — den eed van 20 December 1848 — behaagd, hun kennis te geven, dat hij wederom, onder het zegel van hunne goedkeuring, voornemens was te verschijnen *in de tegenwoordigheid van God.* En hij verscheen. Ter plaatse waar de koningen van Frankrijk weleer geknield hadden, stond thans de vaste direkteur van het tooneelgezelschap, welks voorstellingen een aanvang geno-

»men hadden te Straatsburg en te Boulogne. Met hem, dit mo- »gen wij veilig onderstellen, verscheen Morny, tevreden met »den uitslag zijner jongste spekulatie; verscheen Magnan, thans »niet meer voor eene nietige som van vierduizend pond te koop; »verscheen Maupas, hersteld van al zijne vreezen; en Le Roy, »bijgenaamd Saint Arnaud; en de meer algemeen onder den »naam van Persigny bekende Fialin; en aller drijver Fleury: »de laatste welligt bekropen door den lust, zich voort te ma- »ken en de gewonnen schijven vrolijk te laten rollen, liever »dan opgesloten te zitten in eene gothische kathedraal en te »peinzen over de spelingen van het lot. Dankte hij niet aan »zijn bloedrijk gestel de beschikking over de toekomst eener »natie? Toen de kerk gewaar werd, dat de man des eeds en »al zijne trawanten aanwezig waren, maakte zij een begin »met de dienst. Met mantels om, op wier achterzijde een bor- »duursel prijkte in de gedaante van een kruis, en zonder naar »het scheen iets te vreezen, begaven de bisschoppen en de »priesters zich in optogt naar het hoogaltaar, en wuifden »prachtige wierookschalen, en knielden, en rezen op. Weder »knielden zij, en nogmaals rezen zij op. Daarna weerklonk on- »der de gewelven, ten aanhoore van duizenden, de welbe- »kende lofzang, dien natien plegen aan te heffen, wanneer zij »den almagtigen God wenschen dank te zeggen voor eenig »nieuw en schitterend blijk van zijne onverdiende goedheid. »Er was aan Frankrijk in de laatste dertig dagen iets over- »komen: vandaar het dreunen dier Hosanna's binnen de mu- »ren van Onze Lieve Vrouw. Wat meer is, ook de priesters »hieven hunne stemmen op en riepen overluid, zingend en het »aangezigt gewend naar den Allerhoogste: *Domine, salvum* »*fac Ludovicum Napoleonem! Behoed, o God, Lodewijk Na-* »*poleon!* Wat is goed, en wat is kwaad, en wie is de man, »die verdient dat eene natie hem indachtig zij in hare gebe- »den? Welligt is deze of gene in Frankrijk, vroom en naauw- »gezet van geweten, door de gebeurtenissen van December in »zijn vertrouwen geschokt, zijn kerkgenootschap met deze vra- »gen lastig gevallen. Zoo ja, dan heeft hij op dien 1sten van »Januarij, in de Lievevrouwekerk te Parijs, antwoord beko- »men. Een jaar later, toen het weder December geworden was,

»werd de uitwendige vorm van het staatsbestuur in overeen-»stemming gebragt met zijn wezen. De President der Repu-»bliek werd hetgeen de wereld een fransch Keizer noemt. »Prins Lodewijk gaf de voorkeur aan de volgende formule: »Napoleon de Derde, door de gratie Gods en door den wil der »natie, Keizer der Franschen."

II

Dit zijn geheel andere Parijsche tooneelen en toestanden en gebeurtenissen, dan die vreedzame zitting der Fransche Akademie van 26 Maart 1863, waarbij keizerin Eugénie, prinses Mathilde, en prins Napoleon tegenwoordig waren, en waarin Octave Feuillet, door den direkteur der Akademie te woord gestaan, als haar medelid zitting nam en zijne intree-rede hield.

De recipiendaris vond gelegenheid de keizerin te noemen »cette grâce souveraine unie à une souveraine charité, qui semble elle-même avoir été choisie et couronnée par le libre suffrage de cette grande et chevaleresque nation." Ook de keizer werd met eere herdacht. Zijne regering heette »un grand règne"; zijne hand »une main puissante et sage"; de daden, door hem verrigt, »ces prodiges." Als voorbeelden dier wonderteekenen werden aangehaald »la confiance et la sécurité rendues au pays"; voorts »la loi sociale raffermie et la vie nationale florissante sur les abîmes fermés"; vervolgens »les triomphes de nos armes éclatant au milieu des magnificences de la paix"; eindelijk »les plus précieuses de nos conquêtes civiles sanctionnées." Er werd zelfs bijgevoegd, dat men was »plein de reconnaissance pour le présent et espérant tout de l'avenir."

Andere tijden, andere zeden. Over de krijgskundige waarde van Kinglake's boek heb ik geen oordeel. Ook niet over hetzij de politieke, hetzij de historische beteekenis van zijn geschrift. Niemand daarentegen zal ligt ontkennen, dat zijn 14de Hoofdstuk een litterarisch monument is; een toegepaste leerkursus over de kunst van schrijven. Er is in dien stillen toorn, dien bedekten haat, dat zorgvuldig vermijden van groote woorden,

dat opzettelijk bezigen van sobere uitdrukkingen, dat wederleggen van buitensporige meeningen, met het oogmerk ze des te beter ingang te doen vinden, dat uitpluizen van het ontzettende, dat verdacht en verachtelijk maken door het telkens in herinnering brengen van zekere oorsprongen — er is in dat alles iets dæmonisch.

En zie, hetzelfde Frankrijk en hetzelfde Parijs, waar in December 1851 zoo vele gruwelen gepleegd zijn, leest in Maart 1863, en met graagte, spekulatief-theologische romans. Het wordt geboeid door de zielkundige analyse van jonge meisjesharten, in hare genegenheden gedwarsboomd door bezwaren van kerkelijk-dogmatischen aard.

Op *Sibylle*, den laatsten roman van Octave Feuillet en de hoofdaanleiding tot de laatstelijk hem te beurt gevallen onderscheiding, is *Madlle la Quintinie* van George Sand gevolgd; gevolgd met al den nadruk, dien meesterschap van talent pleegt bij te zetten aan de geprikkelde eerzucht. De Lucie van George Sand is eene tweede herziene uitgaaf van Feuillet's vroeggestorven heldin. Beide meisjes zijn geloovig katholiek, elk op hare wijze. Beiden worden bemind door jonge mannen, kinderen der 19de eeuw. Beiden weigeren, hare hand te schenken aan hetgeen zij het ongeloof noemen. De Sibylle van Feuillet maakt door haar dogmatisme zichzelve en haren Raoul reddeloos ongelukkig: althans, zij overleeft de bekeering van haren minnaar niet of naauwlijks. George Sand's Émile wil geen kerkelijk-geloovige vrouw hebben, haar Lucie geen wijsgeerig-geloovigen maar onkerkelijken man.

Zonder twijfel is *Madlle la Quintinie* eene veel betere kompositie dan de novelle van Feuillet; en indien George Sand de wereld heeft willen toonen, dat zij in geen genre van bellettrie voor iemand harer tijdgenooten behoeft onder te doen, dan heeft zij haar pleidooi met glans gewonnen. In Feuillet's roman worden de gevoelens van het katholicisme onzer dagen, — en het is in onze dagen dat het stuk geacht wordt te spelen, — door niet één persoon van het drama zuiver vertegenwoordigd. De katholiek geworden protestantsche Miss O'Neil is eene misteekende charge, een nevelachtig beeld met quasi-scherpe lijnen. De oude markies De Férias, die op zijn

landgoed de rol eens patriarchs vervult en 's avonds bij zich aan huis godsdienstoefeningen houdt, waarbij hijzelf voorgaat in den gebede, is misschien de getrouwe reproduktie van een engelschen roman-lord, maar heeft niets van een aan het katholicisme met hart en ziel verkleefd fransch edelman. De abt Renaud is een sukkel; een roomsch priester, met geen dropje roomsch bloed in de aderen; een mengsel van goedhartigheid en potsierlijkheid, van onkunde en ligtzinnigheid; in één woord, een onwaardig vertegenwoordiger van zijn kerkgenootschap. Mevrouw de Beaumesnil, Clotilde's tante, moge in sommige opzigten het getrouwe beeld eener katholieke helleveeg zijn, zij is toch meer helleveeg dan katholiek. Haar bijgeloof is uitwendig, hare verwonderlijke devotie vloeit niet voort uit haar karakter. Sibylle zelve, eindelijk, is wel de meest willekeurige katholieke kreatie, die zich denken laat; en alleen de dichtende verbeelding van Octave Feuillet kan het chemisch laboratorium geweest zijn, waarin deze *homunculus* van het vrouwelijk geslacht het aanzijn ontving. Doet haar gansche leven niet denken aan een onbezield organisch voorwerp, in eene met sterk water gevulde bokaal?

De heer Vitet, in zijn antwoord op Feuillet's intree-rede, noemde Sibylle »cette jeune fille, cette Psyché chrétienne, comme égarée dans la molle atmosphère de nos faibles croyances." Hij zeide van haar en roemde in haar: »La foi des premiers »âges est descendue sur elle; et, telle est l'abondance des grâces »qui l'inondent qu'incessamment elle est comme entraînée à les »déverser sur les autres: de là ces conversions qu'elle opère »autour d'elle dès sa première enfance, comme au contact de »sa candeur et de sa sainteté." Dit is keurig gezegd; doch achter deze hulde schuilt eene kritiek. Het oogmerk van Octave Feuillet is niet geweest, een meisje te teekenen, waarvan men zou kunnen zeggen dat »la foi des premiers âges" op haar nedergedaald was. Het is geweest, in het midden der 19de eeuw, de reine katholieke vrouw dier eeuw te doen optreden, vol liefde maar ook vol geloof, vol eerbied voor hare kerk en voor haren zielverzorger. Wil men katholieke zielen schilderen van den tegenwoordigen tijd, men ga bij die zielen zelven ter schole. Dit is het eenig middel om te verhoeden, dat men het pu-

bliek als eene geloovige roomsche onzer dagen een meisje voorstelle, hetwelk haar eigen biechtvader bekeert en drilt, naar hartelust met dien eerwaarde vader solt, en er in den grond geen ander kerkgeloof op nahoudt, dan het kerkgeloof van den Vicaire Savoyard.

Gelijk met Sibylle, zoo is het Octave Feuillet ook vergaan met de schildering van Raoul de Chalys en zijn boezemvriend Louis Gandrax. In Sibylle prijst en verheft hij het meest datgene, wat haar karakter ten zeerste ontsiert; haar somtijds tot eene hardvochtige dweepster, nu en dan tot een aristokratisch zottinnetje maakt. Daarentegen noemt hij Raoul, wiens eigenaardigheid juist in zijne godsdienstige aspiratien ligt, een ongeloovige; en Louis Gandrax, die zich medelid gevoelt eener objektieve zedelijke wereldorde, een materialist en godloochenaar.

Naar zulke fouten zal men vruchteloos zoeken in den roman van George Sand. Al de hoofdkarakters in *Madlle la Quintinie* zijn naar de natuur geteekend. Voor het minst, zij zijn altegader waarschijnlijk. Lucie geeft zich niet voor regtzinniger uit dan zij is; doch met datgene, waaraan zij gelooft, meent zij het eerlijk. Haar katholicisme en zijzelve zijn uit één stuk gegoten. Dit geldt ook van haren minnaar en zijn humanisme. Émile Lemontier is nog te jong, om een eigen stelsel te hebben; zijne wijsbegeerte is voorloopig de wijsbegeerte zijns vaders; doch in het eene voorname punt, waar alles zich voor hem in den roman om beweegt, is ook hij met zijne begrippen zamengegroeid. Hij wil het hart zijner vrouw niet deelen met een priester; godsdienstige liefde en menschelijke liefde wil hij tot geen prijs met elkander vermengd zien; het huwlijk is hem een heiligdom. In zijne gesprekken met Lucie, en ook bij zijne eerste kennismaking met den geheimzinnigen Moreali, is dit hoofddenkbeeld tevens zijne zielsgedachte; zijn geheele inwendige mensch is er mede vereenzelvigd.

Moreali: deze vinding vooral is een bewijs voor de meerderheid van George Sand als talent. Moreali is de vurige katholiek, de heilige ijveraar, de bezielde proselietenmaker. Hij jammert over de teekenen van ontrouw en wereldgezindheid in den boezem van zijne eigen kerk, doch tevens bemint hij die

kerk met geheel zijne ziel. Is zij afgeweken, hij wil haar terugbrengen in het regte spoor; wil optreden als haar hervormer. Zij is zijne bruid, zijne verloofde, zijne minnares bijna; en bezwaarlijk kan hij zich voorstellen, dat er in eene ziel, vervuld met meer dan broederlijke vriendschap voor eene vrouw, plaats zou kunnen overblijven voor al de liefde, waarop aanspraak wordt gemaakt door God. Om kort te gaan, George Sand heeft gezien en ingezien, dat, wil men in den franschen roman van den tegenwoordigen tijd het godsdienstig vraagstuk opnemen; den hartstogt der liefde laten worstelen met het kerkelijk leerbegrip, de natuur met het dogme, het modern humanisme met het hedendaagsch katholicisme, men dit laatste behoort te laten optreden met hetgeen het in deze eeuw eigenaardigs bezit; in zijne volle kracht, met al zijne waardigheid. Al schieten de vermogens van den romanschrijver te kort, al is zijne wetenschap onvolledig, al put hij voor een deel uit zijne fantasie, het moet althans zijn streven zijn, ook op dit gebied zijn uitgangspunt te nemen in de werkelijkheid.

Er komen in George Sands novelle, het genre daargelaten, sommige onovertroffen schoone dialogen en episoden voor. Onder de eersten blinkt het straksgenoemd onderhoud van Émile met Moreali uit. Tot de klasse der laatsten breng ik den brief van Émile's vader aan Henri Valmaire, over de jongelieden van den tegenwoordigen tijd, de op het geslacht der Childe Harolds gevolgde generatie der Lauzuns. Voorts: den hartstogtelijken uitval van Lucie's grootvader tegen de misbruiken der biecht als verwoestend element van den huiselijken vrede. Eindelijk en voornamelijk: den brief waarin Henri Valmaire het karakter teekent van generaal La Quintinie, den vader der heldin. Dit portret is een meesterstuk. Het blijft, met Octave Feuillet gesproken, een van de wonderen dezer eeuw, hoe eene vrouw van zestig jaren, na niet veel minder dan zestig romans geschreven te hebben, steeds nieuwe karakters weet te vinden, en elk daarvan te schetsen in een stijl van zoo ontmoedigende volmaaktheid:

»Nous avons tous passé l'après-midi à Turdy pour y fêter »le retour de Mlle La Quintinie dans ses pénates. Je ne vous »dirai rien de ce qui s'est passé entre elle et Émile, d'abord

»parce qu'en ce moment il est, j'en suis bien sûr, occupé à »vous l'écrire, ensuite parce que je crois qu'il ne s'est rien »passé du tout. Nous avons été tous fort guindés et presque »glacés par la présence d'un nouveau personnage, le généra. »La Quintinie, père de la jeune personne, un être fabuleux »en vérité, et auquel je ne puis penser sans rire tout seul en »face de mon encrier, en dépit du sérieux de mes réflexions »sur tout ce qui vous préoccupe. Je crois que c'est une réac- »tion nerveuse contre la gravité qu'il m'a fallu soutenir toute »la soirée.

»Je m'explique à présent l'epithète d'*imposant* qu'un jour, »avec un certain sourire moqueur, le vieux Turdy appliquait »à son gendre en parlant de lui, à Émile et à moi, avec éloge. »Figurez-vous le général, un homme de soixante-cinq ans, un »ancien beau de 1830, très dévasté par les campagnes d'Afri- »que, un brave, un lion, mais parfaitement incapable, et que »de notables fautes ont relégué définitivement, dit-on, dans »les emplois pacifiques et honorables. Ce guerrier naïf croit »que quelques marques imprudentes de regret pour les princes »d'Orléans ont entravé sa carrière, et il passe sa vie à justi- »fier de très honnêtes sentimens dont il voudrait bien se faire »un héroïsme politique. Cela est difficile à concilier avec l'en- »thousiasme qu'il proclame pour le gouvernement actuel; mais »j'ai remarqué souvent, et l'histoire du siècle en témoigne, qu'il »y a pour quelques hommes un code tout spécial de fidélité »militaire, particulièrement pour les hauts grades. Servir la »patrie est un grand mot qui implique un magnifique devoir, »celui de la défendre contre l'ennemi du dehors, quelle que »soit la couleur du drapeau. Sans aucun doute, M. La Quin- »tinie a ce principe dans le cœur et le mettrait encore volon- »tiers en pratique; mais il est de ceux qui adorent tous les »pouvoirs, quels qu'ils soient, et qui font, des hommes qui se »succèdent sur les trônes, une galerie de fétiches également »regrettables, mais également autorisés à se chasser les uns »les autres. Ainsi le général est à la fois légitimiste, orléaniste »et bonapartiste, ce qui ne l'empêche pas d'avoir quelquefois »une parole de sympathie pour le général Cavaignac à cause »des journées de juin 1848. Ce qui le fascine c'est l'autorité

»et ce qu'il appelle invariablement la vigueur. Ainsi les prin-»ces d'Orléans avaient de la vigueur, le géneral Cavaignac a »eu de beaux moments de vigueur, et l'empereur Napoléon »III est un homme de vigueur. Quant aux légitimistes, ils »prennent place dans sa considération à cause de la vigueur »de leur principe, qui est d'arrêter l'anarchie des esprits, comme »le souverain d'aujourdhui a la vigoureuse mission de répri-»mer l'anarchie des événemens. Je ne sais pas si les souverains »font grand cas de ces admirations banales, ni si elles leur »sont véritablement utiles; mais je sais que le général La »Quintinie est le plus ennuyeux apologiste du pouvoir que j'aie »jamais rencontré. C'est là, j'imagine, le mauvais côté, le côté »excessif de l'esprit militaire. Le fétichisme outré de la disci-»pline doit produire ces types, exceptionnels, je l'espère, d'en-»gouement aveugle pour toutes les causes qui triomphent. Le »général La Quintinie est un modèle du genre, et, pour com-»pléter la liste de ses croyances variées et assorties, il s'est »fait dévot depuis peu, et tient déjà pour le *pouvoir temporel* »avec fureur.

»Il faut vous dire, pour excuser ce sabreur papiste, que s'il »a beaucoup fait brûler de poudre en sa vie, il n'en a pas »inventé le plus petit grain. Je le crois d'une bonne foi par-»faite dans ses inconséquences, et le grand cas qu'il fait de »lui-même ne doit d'ailleurs pas lui permettre de s'interroger »et de se reprendre sur quoi que ce soit. Cette foi en sa propre »infaillibilité se trahit dans la raideur et l'aplomb de toute sa »personne. Son cou est ankylosé, à coup sûr, par la majesté »du commandement. Il coupe son pain avec une dignité hau-»taine; il avale sa côtelette d'un air féroce; il ne touche à »son verre qu'après l'avoir regardé d'un œil menaçant, et si »son fromage se permettait de lui résister, il lui passerait son »sabre au travers du corps. Son œil blond lance des éclairs »sur les *paltoquets* qui se permettent d'avoir une opinion quel-»conque avant qu'il n'ait émis la sienne. Il a avec le vieux »Turdy le ton bref et rogue d'un caporal parlant à un con-»scrit. Sa voix rauque a la prétention d'être tonnante, et les »vieux domestiques de son beau-père prennent devant lui des »poses de volaille effarouchée. Mlle Lucie n'a pourtant pas l'air

»de le craindre, et le grand-père, qui ne manque pas de ma-»lice, le traite poliment de crétin sans qu'il s'en aperçoive. »Il se pourrait bien que ce pourfendeur au service de toutes »les causes gagnées fût dans son intérieur le plus doux et le »meilleur des hommes."

III

Doch in hoevele opzigten de palm der overwinning ook toekome aan *Mad[lle] la Quintinie*, een ieder erkent, dat *Sibylle* rijker is aan schoonheden van détail. Octave Feuillet is het sieraad der fransche novellisten van het jongere geslacht, en zijn roman van 1863 — dit heeft de heer Louis Vitet naar waarheid gezegd — in weerwil van al zijne gebreken eene parel aan de kroon des auteurs. Noch in *La petite comtesse* noch in *Le roman d'un jeune homme pauvre* treft men zulk een overvloed van schitterende bijzonderheden aan. Sibylle's grootouders van vaderszijde, de graaf en de gravin De Vergnes, bedaagde wereldlingen uit den Parijschen beaumonde, zijn echte typen. De bladzijde, waarin de gravin zich opheft uit hare onbeduidendheid, en zij haar vrouwenhart uitstort voor den meedogenloozen, sarkastischen, jichtigen grijsaard, dien de wereld haar echtgenoot noemt, is aandoenlijk van welsprekendheid. Even welsprekend, en daarbij verheven als eene ode, is de uitboezeming van Raoul in het kerkje van Férias, wanneer Sibylle hem vervolgt met hare onhartelijke taal en hij haar verwijt, dat de snaar der goedheid aan haar gemoed ontbreekt. Voortreffelijk is voorts de tegenstelling der beide karakters van Clotilde en Blanche, van Raoul en Gandrax. Min des auteurs eigen waardering uit zedelijk en godsdienstig oogpunt, verraden deze scheppingen eene meesterhand. Clotilde is misschien te zeer eene herhaling van Dalila, uit Feuillets eigen novelle van dien naam; welligt herinnert hare betrekking tot Louis Gandrax van te nabij aan die der italiaansche prinses tot haren minnaar den komponist. Doch Blanche is een vonkelnieuw en verrukkelijk vrouwenbeeldje, een van de liefste kopjes in Feuillets galerij. Het tooneel, waar zij Sibylle met eigen handen kapt, om zich met haar te begeven naar de

soirée van Mevr. de Guy-Ferrand en haar in betrekking te stellen met den man dien zijzelve in stilte liefhad, zou waardig zijn te worden uitgesneden en achter glas gezet. Inderdaad, zoo slechts de auteur ons zijne heldin eenvoudig gegeven had voor hetgeen zij was, een in onzen tijd bij ongeluk verdwaald fantastisch wezentje, eene vrouwelijke Lavater zonder frenologisch stokpaard, een zamenstel van romaneske denkbeelden vermengd met aristokratische sympathien en eene hooge mate van godsdienstig gevoel; hij zich vergenoegd had, ons te toonen, hoe zulk een vrouwenkarakter, in betrekking gebragt met een man als Raoul de Chalys, eene zoekende ziel der 19[de] eeuw, een ondogmatisch schepsel, bij voorkeur kunstenaar en in het minst geen zendeling, zich tevens aangetrokken en afgestooten gevoelen moest; hoe uit die schier noodlottige ontmoeting van twee zoo eenvormige en toch zoo hemelsbreed verschillende harten, allerlei botsingen moesten voortkomen, botsingen die onder andere omstandigheden tot eene verzoening hadden kunnen leiden, doch, gegeven zijnde hetgeen gegeven was, noodwendig moesten uitloopen op een treurspel; zoo de novellist, in één woord, novellist gebleven ware en niet, ter wille van keizerin Eugénie, of van welken anderen imperalistischen imperativus, gepoogd had de roomsche priesters eenen arbeid uit de handen te nemen, waarvoor hij niet berekend is, en die best toevertrouwd blijft aan geestelijken van beroep, dan zou *Sibylle* behooren te worden medegeteld onder de fraaiste en edelste fransche romans van den nieuweren tijd.

De gunst van het tweede Keizerrijk heeft de vleugelen van het eene der twee meestbelovende bellettristische talenten in Frankrijk — Edmond About — reeds, zal ik zeggen, gezengd of geknot. Zal ook het andere, ook Feuillet, door de keizerlijke genade verteerd worden en omkomen? Neemt men zijne antecedenten in aanmerking, dan behoeft daarvoor geen vrees te bestaan. About is levendiger, vloeijender, geestiger. About is in den ondeugenden, zoo niet in den verontwaardigden zin van het woord, een satiricus, en daarbij een alleraangenaamst verteller. Getuige *la Grèce contemporaine*, zijn beste boek, is er in zijne manier van persifleren eene weldadige breedte van

opvatting. Ongewoon is de geest van hem, die een geheel koningrijk, al is het er een koningrijkje naar, op de vleugelen van zijne spotzucht nemen, er mede spelen kan als de kat met de muis. De Parijsche studenten hebben About uitgefloten en voor een oogenblik zedelijk vernietigd: alleen omdat hij een middelmatig drama geschreven heeft en hij opgetreden is als een voorstander van den keizer en als de lofredenaar van prins Napoleon. Doch welligt zou men kunnen wenschen, dat deze Parijsche jongelingschap minder smaak had in het zingen van bloeddorstige en wraakgierige revolutie-liederen, en een geopender oog toonde voor gaven zoo zeldzaam als het vernuft van hun slagtoffer.

De vader van Émile Lemontier, in den roman van George Sand, schrijft aan Henri Valmare: »Du talent, tu en as; »mais qui n'en a pas aujourdhui? Tous les jeunes Français »savent faire un livre, comme tous les jeunes Italiens savent »chanter un air, comme tous les jeunes Allemands du temps »de Werther savaient jouer de la flûte. Ah! cette flûte alle»mande, je la regrette bien! Elle était si candide!" Als vaderlijke vermaning is dit een behartigenswaardige wenk. Doch eene studentenwereld, die gaarne aanheft van: »Il veut manger »du Bonaparte, le lion du Quartier Latin!" is geen kinderlijk gestemd en op de dwarsfluit kweelend geslacht. Evenmin kan geloochend worden, dat de schrijver van *La question romaine* en van *Les mariages de Paris*, behalve de aan alle fransche jongelieden gemeenzame hoeveelheid talent, voorregten en gaven bezit, gelijk slechts aan enkele uitverkorenen plegen ten deel te vallen.

Octave Feuillet zette nooit tot hiertoe den voet op het terrein der politiek, en dit is de eerste, hoewel niet de voornaamste reden, dat zijne zon tot hiertoe niet onderging als die van About. Hij is imperialist, doch niet stelselmatig; niet in de kunst. Hij brandt een weinig wierook op het altaar van den dag; doch zoodra de plegtigheid afgeloopen is, ziet of hoort gij hem niet meer. Zoo komt men het verst, helaas, en zoo leeft men het langst. Doch zijn grootste voorregt bestaat hierin, dat hij eene mindere mate van dartelende geestigheid, hem eene diepte eigen is, die in de geschriften van zijnen mededinger

ontbreekt. Sommige ondeugden van den maatschappelijken toestand zijns tijds worden tot op den bodem door hem doorzien. De weedom van sommige gemoederen is voor hem een ontsluijerd geheim. Het bestuderen van een deel zijner tijdgenooten, die of tot de hoogere kringen, of tot de kunstenaarswereld behooren, heeft hem tot verrassende ontdekkingen geleid. In het minst geen misanthroop, stelt hij sommige verborgen deugden of beminlijke hoedanigheden in een helder licht; doch hij kent ook gebreken, kent verleidingen, kent zonden, die voor een oppervlakkig waarnemer niet bestaan; die alleen opgemerkt worden, en kunnen worden, door den aandachtigen menschenkenner. Dit verheft hem tot den rang van moralist. Hij is de apostel van sommige zeer verheven en zeer edele gevoelens; en het meest voldoet hij in die rol, wanneer hij er zich het minst bewust van is. Daarbij teekent hij uitnemend, zoo vaak hij zich bepaalt tot de kringen en de karakters, waarmede hij vertrouwd en waarin hij te huis is. Hoewel zijn stijl uit het oogpunt der soberheid en van het doorschijnende te wenschen overlaat, schrijft hij zoo kunstig natuurlijk, dat zijne meest bestudeerde volzinnen en wendingen hem geenerlei inspanning schijnen gekost te hebben.

Tusschen Pozzuoli en Napels luidt het opschrift van een der tusschentooneelen uit *Dalila:* niet een van Feuillets laatstgeschreven stukken, maar welligt de rijpste vrucht van zijne eerste periode. Gelijk blijkt uit het volgend fragment, is *Dalila* eene dier dramatische of gedramatiseerde novellen, welke het midden houden tusschen de tooneelpoëzie en den roman. Om den naam te bezigen, waarmede Alfred de Musset deze varieteit op zijne eigen wijze gedoopt heeft: *Dalila* is evenals *La coupe et les lèvres* eene tooneelvoorstelling in een leunstoel. De lezer is hier schouwburgbezoeker, zonder dat hij genoodzaakt wordt het hoekje van den haard, of zijne gemakkelijke zitplaats onder de warande, te verlaten. De bladzijden uit *Dalila* die ik wensch aan te halen, zijn in meer dan één opzigt merkwaardig. De kunstenaar is hier geslaagd in het scheppen van een karakter, — den italiaanschen edelman en melomaan Ridder Carnioli, — dat bestemd is tevens aan te trekken en afkeer in te boezemen. Carnioli is door het cynisme

heen; nogtans wint hij tot op zekere hoogte onze sympathie door zijne brooddronkenheid en zijn vernuft. Men veracht hem, men haat hem, en niettemin is er in hem iets beminlijks. Doch ook de tegenovergestelde indruk blijft niet achterwege. Al Carnioli's geest en goedhartigheid is niet in staat, ons te verzoenen met zijne verdorvenheid. Een onbedriegelijk voorgevoel zegt ons, dat deze man der kwinkslagen en der paradoxen een noodlottigen invloed zal uitoefenen op de gevallen van Otto Roswein, den jongen komponist. Hoewel zelf geen tijger, zal Carnioli niettemin de man worden, dit voorzien wij, die het levensgeluk van zijnen beschermeling reddeloos verwoesten, en op de wreedste wijze het gemoed van Martha Sertorius, de dochter en het eenig kind van den trouwhartigen duitschen violoncellist en muziek-onderwijzer, verscheuren zal. Alles zegt ons, dat Carnioli zal komen, hij Dalila op den jeugdigen kunstenaar zal aanhitsen, en Otto Roswein, een Simson naar den geest, bezwijken zal en verteerd zal worden door den gloed van Leonore's hartstogt.

Niet zoozeer aan de vinding als wel aan het uitwerken van zulk een karakter zijn groote moeijelijkheden verbonden. De kunst heeft hier te kampen met dezelfde hinderpalen, als het leven. Droeg het kwaad in onze oogen voortdurend een voorkomen van gemeenheid, dan zou de verleiding alleen vat hebben op ruw-zinlijke menschen. Velen, zoo niet de meesten, zouden ontkomen. Doch in de werkelijkheid is het geenszins aldus gesteld. Al het verkeerde hier beneden vertoont de eene of andere beminlijke zijde. Wanneer deze aantrekkingskracht ontbreekt, kan het ons niet bekoren. Het is beurtelings verheven en amusant, onderhoudend en majestueus. Het spant zamen met sommigen van onze beste eigenschappen: ons schoonheidsgevoel, onzen aanleg tot gezelligheid, onzen onbevooroordeelden blik op menschen en dingen. Is er veel noodig, om een karakter te zijn of te worden, dat voor dezen eigenaardigen vorm der verleiding niet zwicht, er wordt ook veel vereischt, om zulk een persoon voor te stellen op het tooneel of in de litteratuur. Octave Feuillet verstaat die kunst:

Otto Roswein, Ridder Carnioli.

(Zij zijn gezeten in een ligt rijtuig, dat door Carnioli-zelf met dolle drift van Pozzuoli naar Napels gevoerd wordt).

Carnioli. — Zoodat ge, om de zaak bij haar burgerlijken naam te noemen, van zins zijt te gaan trouwen?

Otto. — Werkelijk ben ik dit van zins.

Carnioli. — En uw voornemen is, de blonde dochter van dien ouden genialen gek ten huwlijk te vragen, Herr Sertorius?

Otto. — Dezelfde, uw excellentie.

Carnioli. — En ge verbeeldt u, dat ik dit gedogen zal?

Otto. — Wat bekommert u zich daarover?

Carnioli. — Wat ik mij daarover bekommer? Ik smeet u liever het rijtuig uit, op dien hoop steenen! (*Tot een voorbijganger:*) Pas op je schenen, lompert! Hopla!

Otto. — Zijt u bijgeval zelf verliefd op dat jonge meisje?

Carnioli. — Loop naar de maan met uw meisje, kwajongen daar ge zijt! Ik maak mij bezorgd over uw talent, dat mijn werk, mijn geluk, mijn roem is, en dat ge zoolang ik leef niet uit zult dooven onder het deksel van een kookkagchel. Trouwen gaan, driedubbele domoor! Weet ge dan niet dat het huwlijk een dier barbaarsche natuurwetten is, die de instandhouding van het geslacht beoogen ten koste van het individu?

Otto. — Is de bedoeling van uw excellentie dat ik dezen uitval als een argument zal aanmerken?

Carnioli. — Noem mij geen excellentie, en doe wat ik u zeg, kleuter! Ik zeg u, dat uw genie mijn eigendom is, en ik u bij dezen verbied, er dien gemeenen huwlijksdomper overheen te zetten.

Otto. — Zoudt u de vriendelijkheid willen hebben mij te zeggen, waarom het huwlijk een domper is, ridder?

Carnioli. — Waarom? Omdat men slaap krijgt van opium, omdat water vuur bluscht, omdat het een fataliteit is, verstaat ge? Omdat er in dat dommelig plantenleven, in dien staat van zalige verdooving, bijgenaamd het geluk van echtgenoot en vader, ik weet niet welke versteeningskracht gelegen is, die langzaam-aan de wanden van het verstand met

een korst overdekt en het inwendige van iemands hersenpan kristalliseert in de gedaante van een bijenkorf aan den binnenkant. Een getrouwd kunstenaar is een kunstenaar af. Hij is echtgenoot, vader, burger, al wat ge wilt; maar de dichter in hem is overleden. Daar hebt ge Rossini, den grooten Rossini. Hij is getrouwd, en wat voert hij uit sints dien tijd? Uit hengelen gaan, mijnheer! Luister dus naar mij: aangezien het geval er toe ligt dat ge verliefd zijt op dit meisje, maak haar zoo ge wilt tot uw maîtres; maar tot uw vrouw — ik zal het niet verdragen!

Otto. — Is dit uw moraal? Zij is de mijne niet.

Carnioli. — Wat komt ge mij aan boord met uw moraal! Sints wanneer is de moraal een muze geworden? Genadige hemel, hoe verfoei ik de hedendaagsche mode, het huwlijk en de goede zeden, onzen lieven Heer en het burgerlijk wetboek, in proza en poëzie te brengen en op muziek te zetten! Hoe verveelt mij dat volkje met hunne tweestemmige kerkliederen en hunne huwlijkslyriek! Wie zal ons verlossen van zooveel sakristij-rhapsodisten in miniatuur? Mag ik weten, lieve vriend, wat ter wereld hebt ge uitstaans met de moraal? Zijt ge kostersknecht? kwaker? lid van het bijbelgenootschap? Zijt ge wel eens een christen? Het mogt wat! Ge twijfelt aan God, aan onze lieve Vrouw, aan de Heiligen, onsterfelijke deugniet! Ge zijt een kunstenaar, een dichter, een heiden. De kunst is uw moraal, uw god; en de kunst is uit den Booze! Het vuur, ziedaar uw element. Krijgt ge het te warm, men zal u beklagen; maar zoo gij er uit wilt, zijt ge een kind des doods.

Otto. — Gelijk ik u gezegd heb, ridder, ik wil er uit. Misschien ben ik te zwak van hoofd of te teeder van hart; maar ik voel mij ongeschikt voor het kunstenaarsleven. En zoo u wist hoe ik er onder lijd, zoudt u de eerste wezen mij aan dien maalstroom te ontrukken.

Carnioli. — Maar bij alle heiligen, knaap, ge beklaagt u dat de bruid te mooi is! Wat u boven het janhagel verheft is juist uw overgevoeligheid. Ge hebt de koorts, niet waar? Voortreffelijk! Uw zenuwgestel is uiterst prikkelbaar? de zamenleving kerft u in het vleesch? Voortreffelijk! Ge ligt 's nachts

te schreijen om uw verloren geloof en uw verraden liefde? Weder zeg ik u, voortreffelijk! Onweerswolken in het hoofd en laaije vlammen in het hart, ziedende verzoekingen, verleiding en naberouw, zielsverrukkingen en wanhoopsvlagen die het gepeupel niet kent — ziedaar uw lot, uw deel, uw levensbrood! Elke traan van u is een gedicht, voelt gij dat niet? Iedere kreet uwer ziel is de aanhef eener kompositie. Lijdt ge, zoo zeg tot uzelven: Bravo, altemaal glorie-kiemen! Weet ge waarom heden ten dage de kunst in verval is? Omdat ge niet ongelukkig genoeg meer zijt, verrukkelijke smeerpoetsen van kunstenaars! Omdat ge niet meer zooals voorheen, in haar gouden eeuw, van honger ligt te sterven op een zolderkamertje. Omdat ge te hoog wordt betaald en te goed wordt gevoed.

Otto. — Het ware ruim zoo eenvoudig, indien men ons de oogen uitstak en ons opsloot in een kooi!

Carnioli. — Nu, nu, waarde Otto, bedaar, lieve vriend. Ik ben wat heftig geweest, ge hebt gelijk; die verfoeielijke huwlijksplannen van u hebben mij buiten mijzelven gebragt. Maar ge weet dat ik u liefheb als mijn kind, als den appel mijner oogen.

Otto. — Zoo u mij liefhebt, in Gods naam laat mij gelukkig wezen op mijn eigen wijze!

Carnioli (*van nieuws tot dezelfde opgewondenheid vervallend*). — Op uw eigen wijze? Op de wijze van een slaapmuts ja! op de wijze van een knolradijs! op de wijze van dien ezel daar, met zijn blaauwen kuitendekker! (*Een eerzaam burger, van vrouw en kinderen vergezeld, wendt verwonderd het hoofd om. Carnioli spreekt hem toe:*) Ja, vriend, ge zijt een ezel, gij en uw vrouw en uw vier kinderen zamen!...Hij grinnikt, de botterik! Kijk, Otto, hij grinnikt: dit is uw voorland.

Otto (*lagchend*). — Geen onaardige type.

Carnioli. — Ploert daar ge zijt!...Ik maak mij boos, vergeef mij; ik heb ongelijk. Stoor u niet aan mijn beleedigingen: ge weet, zij spruiten voort uit een hart dat u aanbidt. Laat ons de zaak bedaard overleggen, niets liever dan dat. Ge wilt gelukkig zijn, niet waar? Kondt ge het wezen in die toekomst waarvan ge droomt, ik heb u lief, ja lief genoeg voor den duivel, om mijn eigen geluk aan het uwe ten offer te bren-

gen. Maar noem mij een schepsel, dat gelukkig kan zijn elders dan in zijn eigen weg, overeenkomstig zijn aanleg en bestemming! Zie dat schip ginds, dat groote, om den hoek van Ischia. Met uitgeslagen vleugelen zoekt het den vrijen Oceaan en wil er zijn trotsche loopbaan loopen, heden bij helderen zonneschijn, morgen bij het licht van den rossigen bliksem, nu eens lek gestooten op een klip, dan voor anker aan een veilig strand. Welnu, onderstel dat dit schip door het een of ander toeval plotseling wierd neergesmeten in een vijver vol eenden, in een gemeenen waterplas, en het veroordeeld ware daar ten eeuwigen dage te liggen verrotten als een wrak uit de voorwereld; onderstel dit, en onderstel tevens, dat er eene ziel woont in dat schip: zal het gelukkig zijn? Houdt ge dit voor mogelijk?

Otto. — Wat gaat mij dat aan? Ik zal het wezen.

Carnioli. — Ge zult het niet zijn, afvallige! Ik tart u. Uw geluk zal zijn als het geluk dier verachte monniken, door een gewaande roeping in het klooster gedreven, en die wegkwijnen aan de tering, met de tanden in de ijzeren staven hunner cel.

Otto. — Praatjes!

Carnioli. — Praatjes, vlegel? Maar zoo als ik zeide, ik wil mij dezen roemrijken avond niet boos op u maken, al beleedigdet ge mij nog tienmaal ruwer. Neen, vriend, wat ik zeg zijn geen praatjes. Uw voorgewende roeping voor het kalm huiselijk leven is niets meer dan een opwelling des oogenbliks. Ge zijt dezer dagen uitgeput van het werken, moe van aandoening en gejaagdheid; uw weerzin tegen het kunstenaarsleven is een dier aanvallen van onlust, die de menschen doen snakken naar het buitenleven op den avond van een veldslag of in den morgen na een slemppartij. Bereid toch uzelven geen wereld van bittere teleurstelling! Ga in den bloei uwer jaren u niet begraven in dat kille schimmenrijk des huwlijks! Weet ge wat ge te ondernemen staat? Ge wilt de verbeelding van een dichter opsluiten in de kooi van een marmot; wilt de hartstogten van een reus achter de tralies zetten in de gevangenis van een dwerg; verbeeldt u dat, om het geluk van een gezeten burger te smaken, het genoeg is u te krommen in 's

mans schelp. Waant ge het uitzettingsvermogen van uw bloed en uw geest te kunnen vernietigen door het te onderdrukken? Neen, dat vermogen zal u verteeren op de plaats zelve! Het zal u vergaan als een uit het spoor gesprongen lokomotief, die haar stoomkracht om niet ligt te verspillen naast de baan; uw geknotte vleugelen zult ge met smart zich naar de vrije ruimte voelen uitstrekken, even als een verminkt soldaat het gevoel bijblijft van den arm of het been dat hem werd afgeschoten. Ge spreekt van de elenden van het kunstenaarsleven: maar die elenden, zij zijn althans vruchtbaar. Durft ge ze op één lijn plaatsen met die andere martelingen, dubbel smartelijk omdat men zich van haar nutteloosheid bewust is? Ge staat nog naauwlijks aan den ingang uwer loopbaan; tot hiertoe hebt ge alleen de schaduwzijden van dat leven gekend. Oordeel dus niet, voor en aleer ge werkelijk alles zult genoten hebben, wat dit bestaan een genie vermag te schenken; en dan, wanneer ge u baden zult in het goud als een jood, in de vrouwen als een turk, in den roem als een halfgod, dan geef ik u permissie des noods de Elfduizend Keulsche maagden te trouwen, zoo ge lust hebt...Uilskuiken daar ge zijt, indien ge wist hoe geen twintig minuten geleden de prachtigste vrouw van gansch Italie zich te mijnen aanhoore over u heeft uitgelaten!

Otto. — Wie dat? Uw prinses?

Carnioli. — Zij is mijn prinses niet, oneerbiedige knaap! Zij is de edelste en deugdzaamste, en tevens de fraaist gebouwde aller weduwen op den aardbodem. De prinses Leonora Falconieri, geparenteerd aan de Colonna's van Rome, de Doria's van Genua, de Zustiniani's van Venetie, en aan het huis van Este op den koop toe. Verstaat ge, mijnheer de schooijer? Buitendien, ge zelf hebt haar ontmoet verleden maandag op het bal bij den Spaanschen gezant, waar ik u introduceerde.

Otto. — Die dame met wie u toen gewalst hebt? Een jaar of dertig, eer groot dan klein, met raafzwarte haren, bleek van tint als een onweder, en met schouders die als vloeibaar marmer golfden op haar bevel?

Carnioli. — Neen maar, uitmuntend! Welzoo, hebt ge dat alles opgemerkt, vriendje, en woudt ge gaan trouwen? Bij alle

heiligen voorspel ik u: die schouders, ge zult ze meer dan eens zich zien komen dringen tusschen u en uw vrouw! Om tot de zaak terug te keeren: die zelfde dame heeft mij zoo even naar u gevraagd.

Otto. — En wat vroeg zij u?

Carnioli. — Zij vroeg mij, luister goed — een vrouw zoo trosch als koninginnen zijn, en die gewoon is de gansche wereld voor zich te zien nederknielen! — zij vroeg mij: Lieve ambassadeur, wanneer denkt ge mij dien uitstekenden jongen mensch voor te stellen?

Otto (*lagchend*). — Is dat al?

Carnioli. — En wat zoudt ge meer verlangen, eerlooze struikroover? Woudt ge bijgeval dat zij begon met kamers te huren bij u aan huis?

Otto. — Laat ons over ernstige dingen spreken, ridder, want wij naderen. — Het zou een groote teleurstelling voor mij wezen, zoo u niet tegenwoordig kondt zijn bij mijn huwlijk. Blijft het bepaald dat u morgen naar Madrid vertrekt?

Carnioli. — Ja, en vóór mijn vertrek schiet ik u voor den kop. Op mijn woord van eer, ge zijt krankzinnig. Trouwdet ge ten minste nog de eene of andere gloeijende Italiane, zoo bleef althans de levenslust er in. Maar neen, de dochter van Sertorius, een meisje van wit en rood, een soort van Hollandsche, die tulpenbedden zal aanleggen in uw hart — en met het meest mogelijk flegma u een legio kleine familie zal bezorgen, als een knaap die bellen blaast!

Otto. — Daar reken ik stellig op. Als u uit Spanje terugkomt, ridder, zullen ze u bij de knevels trekken. Dat zal u amuseren. Geloof mij, u zult van ze houden.

Carnioli. — Ik zal ze den nek omdraaijen, ja! (*Zij houden stil voor de gaanderij van den schouwburg San Carlo; twee bedienden in livrei nemen de teugels over; Carnioli springt uit het rijtuig*). Zoo als gezegd is, Otto: zweer mij, dat ge geen gevolg zult geven aan die boerenkinkelsgrillen, anders rui ik het gansche publiek in den schouwburg tegen u op, al moest het mij honderd duizend kroonen kosten.

Otto. — Ga uw gang, excellentie.

Carnioli. — Ondankbare rekel! verwaande bedelaar! Komaan, gaat ge niet mede naar binnen?

Otto. — Ik zal het wel laten! Ik heb daarbinnen niet van doen. Ik blijf hier op het plein heen en weder wandelen, en sigaren rooken tot mijn laatsten ademtogt.

Carnioli (*hem zijn koker toestekend*). — Sigaren? daar hebt ge er, zoo als ge ze van uw leven niet geproefd hebt, bandiet! Rook vrij; uw opera is toch geblazen, maak daarop staat! (*Hij treedt den schouwburg binnen*).

IV

Van zulk hout zaagt men geen konfessionele theologie; en een ongeroepen verkondiger van het katholicisme is de novellist, wiens rigting medebrengt, zulke grepen te doen in het breede menschelijk leven.

Ook in Frankrijk is er in den loop der nieuwere geschiedenis een tijd geweest, toen het niet slechts binnen den kring der mogelijkheden, maar zelfs in de rede zou gelegen hebben, den strijd over het kerkelijk leerbegrip mede op te nemen in den kring der bellettrie; en zoo er destijds geen romans geschreven zijn, met dit vraagstuk tot spil, moet dit alleen hieraan worden toegeschreven, dat het letterkundig genre, waaraan wij heden ten dage den naam geven van roman, gelijk door Octave Feuillet in den aanhef zijner intree-rede zeer goed opgemerkt en uiteengezet is, toen nog niet bestond.

Voor het winkelraam van alle vaderlandsche kunsthandelaren heeft men eene engelsche gravure kunnen zien hangen, vervaardigd naar eene schilderij van John Everett Millais, en met het onderschrift: *The Huguenot; Eve of St. Bartholomew's day* 1572. De bruid, de katholieke bruid van een protestantsch edelman, wil, zich bewust van het doodsgevaar dat hem dreigt, haren bruidegom een witte sjerp om den arm binden, het herkenningsteeken der roomschgezinden. Doch, hoe groot de droefheid, de wanhoop zij, die op haar gelaat uitgedrukt staat, de Hugenoot weert haar met zachtheid af. Sombere vastberadenheid is in zijne vriendelijke trekken te lezen, terwijl hij haar verhindert hem uitwendig te doen schijnen hetgeen hij niet is, en hetgeen zijn geweten hem niet veroorlooft te zijn.

Die greep van de hand des Hugenoots, nagegrepen door den

engelschen schilder der 19de eeuw, is (ik spreek niet van de bijzonderheden der uitvoering, maar van het hoofddenkbeeld) een echte kunstenaarsgreep. Ten jare 1572 was in Frankrijk de strijd om het dogme, die in onze dagen slechts eene theologische diskussie is, in den vollen zin des woords eene levenskwestie. Men streed om de kern der menschelijke persoon; niet als nu, om het zijn of niet-zijn enkel van een kerkgenootschap of een formulier. De politiek, de kunst, de wetenschap, het geloof, het geweten, alles worstelde mede. De Parijsche bloedbruiloft van voor driehonderd jaren is een woelen geweest in het verborgenst ingewand der fransche maatschappij; het priemen van een dolk in het hart van een levend gedeelte der natie. En daar de volken zich rekruteren in het huisgezin, waarvan de liefde van man en vrouw de geheiligde grondslag uitmaakt, kon de theologie destijds gezegd worden te zijn opgetreden — en welk een optreden! — in de werkelijkheid.

Ook in ons eigen vaderland en in den tegenwoordigen tijd zouden er welligt termen bestaan, aan het kerkelijk leerstuk eene plaats te gunnen in het rijk der letteren. Wel zal de godgeleerde romantiek, alom en ook te onzent, steeds blijven behooren tot de kunstvormen van den tweeden of derden rang; doch het theologisch leven is in Nederland zulk een nationaal verschijnsel, het is met onzen landaard sedert eeuwen zoo innig zamengegroeid, dat de nederlandsche novellist bezwaarlijk schilder van de zeden zijns tijds kan zijn, zonder telkens den voet te zetten op kerkelijk gebied.

In geheel andere omstandigheden verkeert het hedendaagsch Frankrijk. De theologie is daar een uitheemsch gewas, en het kerkelijk vraagstuk boezemt er schier uitsluitend belang in van en om zijne politieke zijde. De fransche romanschrijvers zouden dan alleen slagen in het aanroeren van deze kwestie, indien zij zich aan George Eliot spiegelen, en van deze engelsche mededingster wilden leeren schilderen, zonder partij te kiezen. Lacordaire, eerst advokaat en daarna dominikaner monnik; Lamennais, de in een rood republikein verkeerde priester en schrijver van het *Essai sur l'indifférence;* Ernest Renan, die seminarist was en onafhankelijk criticus werd; Eugénie de Guérin, dagboek houdend van hare gebeden voor het zieleheil van een

hartstogtelijk beminden broeder; Chateaubriand, triomfantelijk aan zijne vrienden schrijvend: »On me cite partout en chaire comme un Père de l'Église" — indien men het ernstig wilde, hoe vele zielstoestanden uit den voor- en natijd van de eerste helft der 19de eeuw zouden er in Frankrijk, op religieus gebied, te bestuderen en door de kunst te idealiseren vallen! En nog zeer onlangs heeft Victor Hugo het bewijs geleverd, dat een fransch talent zelfs van de eerste grootte de gave missen kan, die daartoe vereischt wordt. Sœur Simplice, in het eerste boek der *Misérables*, onderscheidt zich door sommige getrouwe katholieke trekken; doch zij kan niet goedmaken hetgeen reeds vóór haar door Mgr. Bienvenu bedorven is. Er heeft inderdaad moed toe behoord, dezen gesublimeerden modernen theoloog te durven voorstellen als het model van een roomsch bisschop.

Doch ook al gelukt het den franschen novellist, sommige kerkelijke karakters te brengen onder een voegzaam licht en te kleeden in een passend kostuum, het theologisch leven is in Frankrijk te weinig fransch, dan dat het er de stof zou kunnen leveren voor een subjektieven of partij-roman. Het wandelen van George Sand en Octave Feuillet in dezen tot hiertoe te hunnent ongebaanden weg, is geen aanwinst voor de fransche letterkunde. Geen levensteeken vertoont zich hier, geen nieuwe openbaring der kunst, geen uiting eener diepe en ernstige behoefte, maar alleen een spel des vernufts. Frankrijk, heengebogen over de godgeleerde romans van twee gevierde schrijvers: die ongewone belangstelling, zij is de daad eener geknevelde, en dientengevolge naar allerlei verstrooijing hunkerende maatschappij.

1863.

Van Feuillet's populariteit geven de volgende cijfers een denkbeeld. Op 1 Januarij 1878 bestonden van *Bellah* 27, van *Un mariage dans le monde* 27, van *Julia de Trécœur* 29, van *Sibylle* 32, van *Scènes et Comédies* 32, van *La Petite Comtesse* 34, van *Scènes et Proverbes* 42, van *Monsieur de Camors* 43, van *Le roman d'un jeune homme pauvre* 95 uitgaven.

JOHANNA KINKEL

EN

AGNESE SCHEBEST.

Erzählungen, von Gottfried und Johanna Kinkel. 1851. — Hans Ibeles in London, von Johanna Kinkel. 1860. — Aus dem Leben einer Künstlerin, von Agnese Schebest. 1857.

De gedenkschriften van Mevr. Kinkel en de gedenkschriften van Mevr. Strauss; van die Agnese welke gedurende eenige jaren de echtgenoot was van den schrijver van het *Leben Jesu*, van die Johanna welke den Bonnschen hoogleeraar en rooden republikein van den jare '48 haren man noemde en hem getrouw bleef in zijne Londensche ballingschap — onze nieuwsgierigheid, onze weetlust, onze belangstelling, onze sympathie, vinden hier te gelijkertijd opwekking en bevrediging.

Uit Johanna Kinkel's eigen mond te vernemen, hoe zij, van haar eersten man gescheiden en door muzieklessen in haar onderhoud voorziende, haar katholiek geloof afzwoer en Kin-

kel's vrouw werd; hoe zij met hem en met hare kinderen leefde te Bonn; wat zij gevoelde, toen de omwenteling uitbrak en zijne partij het onderspit delfde: toen hij tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld werd en zij hem niet bezoeken mogt in de gevangenis; toen hij te Keulen wegens een tweede politiek vergrijp in boevenpak teregtstond, en men haar verhinderen wilde hem te omhelzen; hoe zij te moede was, toen zij vernam dat hij uit zijne cel was ontsnapt; hoe zij met hem naar Engeland vlugtte en daar op nieuw in haar aangeboren en geoefend muziekaal talent een bestaan vond; hoe de Londensche kolonie van duitsche ballingen en vogelvrijverklaarden, in de engelsche hoofdstad leefde, en waarmede de arme kolonisten zich geneerden; welke plaats zijzelve innam in dien kring en daarbuiten; welke nieuwe betrekkingen zij aanknoopte in het vreemde land; hoe zij dacht over de engelsche zeden en gebruiken; in welken gemoedstoestand zij onder den vreemden hemel verkeerde; hoe ten slotte het voorgevoel dier ongeneeslijke wanhoop in haar ontwaakte, welke na eene tienjarige ballingschap haar met eigen hand een einde zou doen maken aan een leven, welks last zij niet meer dragen kon — de kennismaking met zulk een romanesken en in vele opzigten tragischen levensloop is inderdaad de moeite waardig.

Doch eene geduchte mededingster zal Johanna Kinkel vinden in Agnese Strauss, geboren Schebest; haar Londensch *Familienbild* in *Aus dem Leben einer Künstlerin.* Indien het geen kleinigheid is, te mogen lezen tot op den bodem eener ziel als die van Kinkel's echtgenoot, een vast niet minder uitnemend voorregt is hen beschoren, die de geheimste gedachten mogen leeren kennen der oostenrijksche zangeres en tooneelspeelster, wier schoonheid en gaven voor eene wijl den blik benevelden van misschien den scherpzinnigsten criticus der 19de eeuw. Het was te Stuttgart, omstreeks het jaar 1842, dat van dezen belangwekkenden roman de knoop gelegd werd. Zij kwam; kwam uit Pesth, uit Dresden, uit Neurenberg, uit Munchen, uit Weenen, uit eene der vele steden en hoofdsteden waar zij hare frissche en welverdiende lauweren geplukt had; waar studenten, op wier porceleinen pijpenkoppen hare beeldtenis prijkte, de paarden van haar rijtuig af-

gespannen en haar in triomftogt omgevoerd hadden langs de straten; waar prinsen met haar gemusiceerd, schilders haar uitgeschilderd, beeldhouwers haar buste in marmer gebeiteld, banketbakkers haar in suikerkalk de beeldhouwers nageboetseerd, en haar te pronk gesteld hadden op de spits van vele amandel-taarten. Zij kwam te Stuttgart en hij zag haar; hoorde en zag haar. Want dit vooral was het eigenaardige van haar talent, dat haar te zien spelen een even groot genot was als haar te hooren zingen. Deze cantatrice van den eersten rang was tegelijkertijd eene volleerde tragédienne. Gaf zij den *Romeo*, dan trilden in den eivollen schouwburg de harten van alle Julia's en van alle Romeo's te zamen; zong zij de *Medea*, dan joeg de uitdrukking van haar blik en van haar gebarenspel zoo groote ontsteltenis aan, dat de kleine figuranten-zelven, die zij in deze rol om het leven moest brengen, van schrik het tooneel afliepen. Kon hij ongetroffen blijven bij de ontmoeting van zoo vele voortreffelijkheden? Neder te zinken aan de voeten van deze volmaakte vrouw, was voor hem de natuurlijkste aller daden. Het was de vervulling zijner lotsbestemming. Apostel der nieuwe eeredienst van het genie, behoefde hij slechts de inspraak van zijn hart te volgen, om hier tevens zijne zending te volbrengen. Zelve verhaalt ons Agnese in hare mémoires, wat en hoe oneindig veel er reeds bij de eerste kennismaking omging in haar gemoed. Hoe zijn geest den haren overmeesterde. Hoe de omvang van zijne wetenschap haar verbijsterde. Hoe zij hem liefkreeg, om de belangstelling die hij voor haar spel aan den dag legde en om zijn grondig oordeel over haar talent. Hoe zij om zijnentwil het tooneel verliet, al hare kroonen ter aarde wierp, en zich enkel tooide met den krans zijner liefde. Maar ook, toen zij man en vrouw geworden waren en hun een tweetal kinderen geschonken werd, hoe toen voor haar en voor hem de eene ontgoocheling op de andere volgde. De zoon van den niet meer dan welgestelden wurtembergschen koopman, de in theologische en wijsgeerige studien doorkneede kamergeleerde, de protestantsche rationalist, kon op den duur niet aarden in denzelfden kring, waarin zich het eenvoudige, geloovig-katholieke meisje bewogen had; kon haar in zijne stille woning geen vergoe-

ding schenken voor de uitbundige toejuichingen, waarmede zij meer dan een half dozijn jaren achtereen alom ontvangen was; haar niet schadeloos stellen voor het gemis der weelde, waarin zij al dien tijd geleefd had. En zij van haren kant, *papillon après sa toilette*, betooverend en enkel ziel wanneer zij optrad in eene van hare bewonderenswaardig ingestudeerde hoofdrollen, maar in het dagelijksch leven ontbloot van de gaven waarmede zij schitterde op het tooneel, in alles onkundig behalve in muziek en spel, opgesloten in een engen kring van beperkte denkbeelden, zij kon, *chenille au sortir de son lit*, de hooge verwachtingen niet vervullen, die deze man van haar gekoesterd had. In dezen strijd van wederzijdsche teleurstellingen kwam de liefde om; en opdat hunne ontzielde idealen niet eenmaal onder den vorm van haat en verachting uit de dooden mogten opstaan, namen zij in tijds een kloek besluit en gingen elk huns weegs. Agnese trok zich terug uit de wereld, leefde stil en vergeten voort, en arbeidde onderwijl aan hare gedenkschriften. En toen, na een aantal jaren, het oogenblik gekomen scheen om haren arbeid onder de oogen van het publiek te brengen, gaf zij het boek uit en droeg het op aan hare kinderen: »Meinen geliebten Kindern Georgine und Fritz Strauss herzlichst gewidmet..."

Hoewel in geen der beide geschriften, die ik aankondig, — zoo komt de onbescheidenheid om haar loon! — iets van dit alles te lezen staat, *Hans Ibeles* is daarom toch wel een dier verhalen, welke men in één adem uitleest; en al reikt het werk van Agnese Schebest, uit litterarisch oogpunt, aanmerkelijk minder hoog dan dat van Johanna Kinkel, ook *Aus dem Leben einer Künstlerin* is een onderhoudend, verrassend, in menig opzigt leerzaam boek.

Leerzaam is het, om den blik dien het ons hier en daar gunt in een toestand, — de schouwburgwereld in het algemeen en inzonderheid de duitsche, — die ongetwijfeld onze belangstelling verdient, en toch vast niet medebehoort tot de voorwerpen, die wij binnen den kring van onzen gewonen gezigteinder plegen op te nemen. Hooren wij de schrijfster verhalen om welke redenen zij gedurende al den tijd van hare

kunstenaarsloopbaan aan het vervullen van gastrollen, nu hier, dan ginds, de voorkeur gaf boven eene vaste verbindtenis aan den eenen of anderen grooten schouwburg. Men zal er het berekenende van haren blik zoowel, als den adel van haar streven en de onafhankelijkheid van haar karakter uit leeren kennen:

»Wel eischte mijn zwervend leven vele en hooge uitgaven; en »van hetgeen postpaarden (er bestonden destijds nog geen spoor»wegen), logementen, verpleging, drinkgelden, het onderhoud »van eene eigen tooneel- en burgerlijke garderobe, — van de »onkosten die dit alles na zich sleept, kan men zich in eene »gewone huishouding, waar alle dingen hun dagelijkschen gang »gaan, zelfs geen voorstelling vormen. Men kan hier te Stutt»gart eene maand lang zeer fatsoenlijk leven van hetgeen ik »daarginds menigmaal in één dag verteerde, zonder dat ik mij »aan de geringste balddadige verkwisting bezondigde of eenig »buitengewoon genoegen smaakte. Doch ik sleet dan ook met »de mijnen in mijn rijtuig [haar eenige zuster en eene kame»nier vergezelden haar meestentijds] een regt genoegelijk en af»gezonderd leven, kon volstaan met hier en ginds een blik te »werpen achter de coulissen der schouwburg-administratien, »behoefde niemands pantoffels te kussen om tegen kabalen en »plagerijen beschermd te worden, en mogt onder de vleugelen »van een belangeloos publiek, mij onderwerpend aan het oordeel »van allen, op eerlijke wijze en zonder op kronkelpaden te wan»delen, mijn brood verdienen. Één klasse van schouwburg-auto»riteiten boezemde mij bij toeneming een ongeveinsden afkeer »in. Men zal mij welligt tegenwerpen, dat aan kleine schouw»burgen, waar de noodige middelen ontbreken om aan alle »maatschappelijke en esthetische eischen te voldoen, natuurlij»kerwijze veel eigen is, wat den mensch zoowel als den kun»stenaar tegen de borst stuit. Doch ik moet doen opmerken, »dat het juist hofschouwburgen waren, waar de zaken somtijds »het ergerlijkst toegingen. In de kleinere steden is men voor »het minst niet aanmatigend, en zoekt men zich te redden »zoo goed en kwaad het mag. Ginds daarentegen zag ik on»kunde, betweterij, en slechte zeden, menigmaal den boventoon »voeren. Worden ook al hier of daar een intendant, een kapel»meester, een regisseur, een enkele kunstenaar aangetroffen,

»die zich inspannen om door krachtige werkzaamheid en strenge »tucht de waardigheid der inrigting op te houden en haar stand- »aard te verhoogen, hoe gaat het, door elkander genomen, »bij de meesten toe? Het is mijne roeping niet te onderzoeken, »door wie van beiden, de heeren achter of de heeren vóór het »voetlicht, het meest tot de algemeene demoralisatie bijgedragen »wordt. Ook bespaar ik den lezer mijne opmerkingen tot be- »antwoording van de vraag: of het aantal vrouwen, die uit »nood of zelfverblinding al doen wat in haar vermogen is om »te schitteren of te vallen, grooter is in de tooneel- dan in »de burgerlijke wereld? Doch in elk geval zou het mannen van »eer beter passen, deze vrouwen zedelijk op te beuren, dan »haar in de tegenovergestelde rigting met zich mede te slepen."

Hier moet ik de opmerking maken dat, indien de gedenkschriften van Agnese Schebest, tot schade van hunne teekenachtigheid, nergens opgeluisterd worden door het verhaal van liefdes-avonturen, men er aan den anderen kant ook niets in aantreft, waarvan moeders aan hare dochters de lezing zouden behooren te verbieden. Iemand heeft in een Londensch blad een parallel getrokken tusschen aktrices en tweede luitenants, en beweerd, dat de moraliteit der engelsche tooneelspeleressen, — de vrouwelijke leden der zangkoren en van het corps-de-ballet daaronder medebegrepen, — vooral niet lager moet aangeslagen worden, dan die van het gros der jeugdige officieren in het leger van Hare Britsche Majesteit. Waar de onbesproken naam van Agnese Schebest genoemd wordt, kunnen zulke vergelijkingen achterwege blijven. Eenmaal, toen zij als negentienjarig meisje te Pesth debuteerde, werd Agnese achtervolgd door de liefdesverklaringen van een jeugdigen en fraaigebouwden luitenant-kolonel in oostenrijksche dienst; een anderen keer, te Munchen, was er een beijersch jonker, die zijn rijtuig uren lang voor de deur van haar hôtel deed stationeren, ten einde de booze wereld te doen gelooven, dat hij al dien tijd bezig was haar het hof te maken. Doch dit zijn ook de twee eenige kleine romans in het gansche boek; en indien de schrijfster in beide gevallen de geheele toedragt der zaak eerlijk opgebiecht heeft, dan hebben noch de beijersche edelman noch de oostenrijksche hoofd-officier veel wil van de reis gehad.

Zal ik zeggen dat haar geschrift door de algeheele afwezigheid van hetgeen naar hartsgeheimen zweemt aan bekoorlijkheid gewonnen heeft? Zou hare persoon ons niet sterker aantrekken, indien wij haar, ik zeg niet de eene of andere beminlijke zwakheid te vergeven hadden, maar indien haar kunstenaarsleven meer van nabij geleken had op het aanvallige der bloemen en der vlinders? Een sylfiden-bestaan, als in het liefelijk en liefderijk gedichtje van Uhland: *Auf eine Tänzerin* aangeduid wordt, tegelijk onschuldig en zorgeloos, heeft Agnese Schebest nooit geleid. Kunstenares van geboorte en opleiding, heeft zij gearbeid, gelijk men arbeidt voor zijn dagelijksch brood. »Es war ein weiter, mühe»voller Weg, den ich machte", zegt zij aan het slot; en wanneer zij er bijvoegt: »Dennoch hab' ich mein Ziel verfehlt", beteekent dit in haren mond, dat zij teleurgesteld is in de blijde hoop, hare moeder een genoegelijken ouden dag, en hare zuster — beide stierven een ontijdigen dood — een onbezorgd leven te verschaffen. Tot eene maatschappelijke positie te geraken, te geraken door zwoegend te woekeren met haar talent, is steeds een harer overigens zeer praktische idealen geweest. Zelfs moet ik tot mijn leedwezen bekennen, dat zij het doen van een tijdig huwlijk, ook om fysiologische en gezondheidsredenen, als eene voor alle jeugdige kunstenaressen hoogst wenschelijke zaak beschouwt. »Wij arme schepseltjes zijn er »in zeker opzigt bitter ongelukkig aan toe", zegt zij ergens; na vermeld te hebben dat sommige jonge mannen van talent en ernstige studie, bijzondere opmerkzaamheid gewijd hadden aan haar spel en gezang. »Naauwlijks komt onzen vrienden en »verwanten ter oore, dat een man van dat gehalte met geest»drift spreekt over het streven eener kunstenares, ja zelfs de »stoutheid heeft haar gezelschap te zoeken, of zij verbazen er »zich over, dat het deerntje niet dadelijk met pak en zak des »jonkmans woning betrekt. Doch wat mij betreft, ik trachtte »mij in te prenten, dat er knappe jonge meisjes in overvloed »gevonden worden, die, niet hebbende te zorgen voor bloed»verwanten of betrekkingen, desgevraagd voor welken jongen »man het zij eene veel aannemelijker partij zouden mogen »heeten, dan met mijne geringheid het geval was. Ook vond »ik in de uitoefening van mijne kunst en den innigen omgang

»met de mijnen, reden genoeg om mijzelve gelukkig te prijzen. »De mensch moet niet van alles verlangen, dacht ik; en goeds- »moeds vervolgde ik mijnen weg. Later bleek het evenwel, »dat ook aktrices menschen zijn van gelijke beweging als an- »deren, en dat, al wordt deze of gene onder haar, die met »ernst en met een verheven doel voor oogen hare taak vol- »brengt, eene poos lang aangemerkt als een wezen van ander »maaksel dan de meesten, het arme schepsel in haar desniet- »temin bij tijd en wijle knorrig en ongeduldig wordt over de »onnatuur dier telkens terugkeerende onderstellingen. Van »Mevr. Milder-Hauptmann wordt verhaald, dat naarmate haar »huisgezin aangroeide, ook de klank van hare stem toenam in »reinheid. Aan stem haperde het mij niet, en mijn geluid was »voldoende. Doch uit overmaat van gezondheid openbaarde zich »bij mij, naar gelang mijn leeftijd rijper werd, een geheel »ander kwaad. Reeds te Pesth was het tot ons aller groote »ontsteltenis eenmaal gebeurd, dat ik overvallen werd door »zulk een geduchten aandrang van bloed naar het hart en naar »den mond, dat de goede dokter Eckstein mij door eene ader- »lating op staanden voet hulp verschaffen moest. Hetzelfde »wedervoer mij te Neurenberg, en dokter Scheidig moest mij »op dezelfde wijze het leven redden. Later vertoonden zich »deze verschijnselen ook te Weenen en in Italie. Zelfs moest ik »te Milaan, te midden van zulk een bedwelmenden aanval, »voortgaan met zingen. Deze kwaal sproot intusschen geens- »zins uit eene aandoening der longen. Ware dit het ge- »val geweest, mijn gestel zou niet bij voortduring zoo sterk »gebleven zijn. Doch sedert ik het geluk heb mij te mogen »verblijden in het bezit van lieve kinderen, hebben die aan- »vallen zich niet weder herhaald; en van harte zou ik daarom »wenschen dat elke tooneelzangeres, die geteisterd wordt door »een diergelijk euvel, te goeder ure door een gunstig lot met »hetzelfde voorregt gezegend en, naar het voorbeeld van Mevr. »Milder-Hauptmann, eene groote zangeres maar ook tevens »eene gelukkige vrouw mogt worden. Wie zich den jonkvrou- »welijken heiligenkrans niet anders verwerven kan, dan door »zich keer op keer in de aderen te doen kerven, is waarlijk »niet te benijden. Drongen de geneesheeren er ernstig op aan,

»dat ik mij in het huwlijk begeven zou, of berispten zij mij »uithoofde van mijne eigenzinnigheid, ik moest mij dit, ofschoon »ongaarne, laten welgevallen; doch tot het spelen van kome- »diespel aan den voet van het altaar was ik nooit te bewe- »gen, en zelfs den stumperigsten man zou ik nog steeds te »goed geacht hebben, om zonder ware genegenheid hem iets »te beloven, wat ik niet vast en heilig besloten was te volbrengen."

Dit lezend zal iemand welligt vragen, of er op het tooneelkunstenaarleven niet eene soort van vloek rust? Het kan toch schijnen, dat Agnese Schebest aan de besmetting der ligtzinnigheid alleen ontsnapt is, omdat die der vulgariteit haar daarvoor onvatbaar gemaakt had. Doch wien het in de eerste plaats, bij de kennismaking met sommige boeken, om het verzamelen van menschenkennis te doen is, zal deze en dergelijke theoretische vragen onderdrukken. De wetenschap van hetgeen er in de eenzaamheid omgegaan is in den geest eener vrouw, die door het publiek niet anders gekend werd, dan onder den vorm eener Alice, eener Donna Elvira, eener Desdemona, is schadeloosstelling genoeg voor het verlies van twee of drie idealen.

Ik zeide reeds, dat het leven onzer kunstenares, in den praktischen zin van het woord, een voortdurende strijd geweest is. Zij was van het begin af eene wakkere vrouw; en dit kloeke, bij geringe diepte en bij nog minder fijngevoeligheid, zal men terugvinden, wanneer men aandacht schenkt aan hetgeen zij laat doorschemeren omtrent haar godsdienstig geloof. »*Liebes Mutterle*", schreef zij eenmaal aan hare moeder te Neurenberg, nadat zij met hare zuster aangekomen was te Grätz, waar eene tante van haar woonde die zij destijds voor de eerste maal ontmoette, »ik zou gewenscht hebben dat gij »heden hier geweest waart. Daareven ontvingen wij een bezoek »van onze goede tante, met hare beide welgemaakte zonen. »Karl is een levenslustig man, vol geest en vernuft, en een »knap officier. Hij zal eerlang trouwen met eene gravin. Franz »is ingetrokken van natuur, maar als officier zeer geacht. De »beide andere zonen, insgelijks officieren, bevinden zich op »dit oogenblik in Polen. Tante is eene dikke ronde dame, eene »echte kapiteinsweduwe. Nicht Therese is een aardig huis- »moedertje; zij heeft drie allerliefste kinderen. Daarentegen

»heeft nichtje A. haar intrek genomen in een klooster. Wij »hebben het lieve meisje niet anders kunnen te zien krij- »gen, dan achter een getralied spreekvenster. Ons spreken »moest daarenboven lispelen zijn. Zoo gaarne had ik haar »eens vragend in het oor gefluisterd, of zij dan niets ver- »standigers had weten te bedenken, dan eene van die ge- »beden prevelende zusjes te worden, die onzen lieven Heer »den ganschen dag de ooren doen tuiten en niets uitvoeren »dan luijeren? Alsof men ook bij den arbeid niet vroom kan »zijn! Ik geloof gaarne, dat zij in haar klooster niet half zoo »bloot staat voor de verzoekingen van den Booze, als men in »de wereld doet; maar zoo zij zich moest laten opsluiten om »braaf te zijn, heeft zij ook niet veel wonders volbragt. Goed »dat er in de dagen van Adam nog geen kloosters waren; of »waar zou men anders op dit oogenblik menschen vinden, die »zich aan Gods schoone wereld het hart ophaalden, of te zijner »eer en tot nut van hunne medemenschen werkten en bezig »waren? En wat kan het Hem schelen, of zulk eene oude »kloosterjufvrouw Hem al dan niet bij dagen en bij nachten »het hof maakt?"

Zij die dit schreef was toen noch ooit eene vrijdenkster, maar veeleer een getrouw schaap van roomsch-katholieke weide, eene ootmoedige biechteling, niet slechts vatbaar voor algemeene indrukken van godsdienst, aangevoerd op de vleugelen van gewijde muziek, maar ook toegankelijk voor goede gedachten in strikt kerkelijken vorm. Sprekend van hare grootmoeder, een eigenaardige type van oud-boheemsche vroomheid met ietwat onafhankelijk Hussietenbloed in de aderen, zegt zij: »Nog heden bezit ik een gebedenboekje, dat ik van haar »ten geschenke gekregen heb. Het is gedrukt met schrijfletters »en heeft tot titel: *Kurz und gut katholisches Messbüchlein.* Op »dit oogenblik nog word ik door de kinderlijke vroomheid, die »dit boekje ademt, en door zijne stamelende taal, even zoo »gesticht als toen het mij op mijn negenden jaardag door mijne »grootmoeder geschonken werd."

Meer gezond dan teeder: dit oordeel zweeft u bij het doorbladeren van de herinneringen dezer kunstenares telkens op de lippen. Zij is niet zachtzinnig. Grappig kan zij vertellen van

sommige wandelingen, die zij gedaan, en van sommige menschen, die zij ontmoet heeft. Er komen in haar boek een aantal pikante natuurtooneeltjes voor. Men vindt er eene menigte amusante typen in geteekend. Doch neem bij voorbeeld dit oordeel van haar over het blijspel, eene opmerking door haar gemaakt toen zij te Weenen den destijds vermaarden comicus Scholz had zien spelen: »Weenen is niet de eenige stad op »deze wereld, geloof ik, waar de door zorgen en beslomme-»ringen gekwelde menschheid bij voorkeur het oor leent aan »hen, die de kunst verstaan haar het middenrif te doen »schudden. *Qui fait rire est le maître des cœurs*, heeft men »naar waarheid gezegd. Met alle inspanning der bespiegelende »rede doen vaak de grootste wijsgeeren den menschen minder »goed aan het hart, dan een man als Scholz met zijne ondeu-»gende potsen. Hij was comicus *con amore*, en leerde de men-»schen hun lot *con amore* dragen. Dit te doen is dan ook een »der verstandigste dingen waartoe het lieve menschdom beslui-»ten kan." Menigeen zal dit eene opgeruimde, maar tevens eene harde levensbeschouwing noemen.

Doch misschien is bij Agnese Schebest deze trek bovengekomen ten gevolge van hare opleiding. Hare geheele voorbereidende vorming, onder het toezigt van den direkteur der Dresdener muziekschool, Johannes Miksch, is eene onafgebroken inspanning geweest. De meester had haar innig lief en noemde haar naderhand de uitstekendste onder zijne leerlingen; doch zijne methode was uitermate gestreng. Een goede aanleg was volgens hem onmisbaar; zonder deze, meende hij, kon men in de kunst niets aanvangen, niets volbrengen. Doch dit gegeven eenmaal voorhanden zijnde, kwam voortaan alles bij hem op arbeiden en nogmaals arbeiden aan. Aan deze rigting, die weinig bevorderlijk zijn kon voor de verzachting van haar gemoed, heeft Agnese Schebest dien hoogen zin voor hare kunst te danken gehad, welke haar tot zulk eene voortreffelijke zangeres en tooneelspeelster gemaakt heeft. Na het medegedeelde zal het niemand verwonderen, dat zij reisde met in een der zakken van haar rijtuig een vertaalden Quinctilianus, door haar gelezen en herlezen, of dat zij op hare banier de les van Gœthe schreef: »Die höchste Aufgabe einer jeden Kunst ist, durch den Schein

»die Täuschung einer höheren Wirklichkeit zu geben. Ein fal-»sches Bestreben aber ist, den Schein so lange zu verwirk-»lichen, bis endlich nur ein gemeines Wirkliche überbleibt." Bij ondervinding weet zij, welke aanhoudende studien er noodig zijn om het toppunt dier verheven zinsbegoocheling te bereiken. Het verwondert haar niet, dat noch de meeste aktrices, noch het gros des publieks, zich gaarne veel moeite geven wanneer het aankomt op de ernstige voorstelling van diepgevoelde hartstogten. »*Beiden*," zegt zij, »*beiden wird eine in Confituren übersetzte Leidenschaft immer weit besser munden.*" Valsche of winderige lof is haar onverschillig, en wanneer de eene of andere criticus het ongeluk heeft gehad, haar »*ein geniales Genie*" te noemen, antwoordt zij zeer verstaanbaar: »*Ich meines Theils hab in meinem Leben noch nie ein ungeniales Genie kennen lernen.*" Aan den eenen kant is zij zeer vaardig in het afwijzen van kunstenaars zonder eigenlijk gezegde roeping: »Evenals de filo-»sofie, om met Romeo te spreken, niet bij magte is eene Julia »te scheppen, even zoo kan niemand zich, door welke methode »het zij, de gave van het enthusiasme eigen maken, of die der »zinsvervoering, of die der scheppende verbeeldingskracht. Door »studie en ondervinding kunnen deze talenten wel veredeld, »maar niet voortgebragt worden." Doch tevens treedt zij op als de pleitbezorgster ook van kunstgewrochten van den tweeden rang; acht het des kunstenaars pligt, de reproduktie van dezen met niet minder liefde te kweeken dan die der meesterwerken; en drijft den spot met dilettanten, die uit de hoogte nederzien op al hetgeen zij onklassiek gelieven te noemen. »Had ik tot »voorwaarde gesteld, nooit anders dan klassieke kompositien »voor te dragen, ik zou" [dit klinkt weder onzacht genoeg] »met de mijnen den hongerdood gestorven zijn. Doch bovendien »ben ik steeds van oordeel geweest, dat evenals in de natuur »niets voor den kunstenaar te klein is, om het te vormen tot »een werk van menschelijke kunst, de grashalm zoo min als »de sprinkhaan, het veldviooltje zoo min als het onzelieveheers-»beestje, zoo ook geen soort van muziek door den zanger te »gering mag geacht worden, dan dat hij niet beproeven zou, »haar eene hoogere beteekenis bij te zetten of haar eigenaardig »karakter in al zijne volheid te doen uitkomen. Dit streven

»scheen mij in elk geval ernstiger toe, dan wanneer halfge-»vormde talenten, gelijk men dit vaak gebeuren ziet, zich met »halsbrekenden moed op de hoogste takken laten wiegen, enkel »ten einde in de oogen van het publiek een weinig te pralen »met hun verheven standpunt. In de schatting van enkelen »maken zij niettemin, uithoofde van de driestheid-zelve waar-»mede zij het verhevene noodzaken tot hen af te dalen, of »pogingen in het werk stellen er zich door te laten opheffen, »slechts een des te beklagelijker figuur."

Met hart en ziel is Agnese Schebest tooneelkunstenares geweest. Gelijk de handwerksman bij voorkeur spreekt van zijn ambacht, de landbouwer van zijne velden, de arts van zijne praktijk, zal men het haar ook niet ten kwade duiden, hoopt zij, dat zij van hare liefde voor de kunst van het tooneelspel geen geheim maakt, en tot eere van die kunst eenige bladzijden uit het boek van hare herinneringen uitgeeft. »Zij is »zoo schoon; en zoo zelden wordt zij doòr kunstenaars zoowel »als door leeken gekweekt en gevierd met die liefde, die on-»verwelkte geestdrift, waarop zij volle aanspraak heeft!" Het tooneel is haar vaderland in miniatuur; hare kleine planken wereld, waar zij aan alle opwellingen van geest en van gemoed, onder droefheid zoowel als in vreugde, den vrijen loop mag laten. Medegevoel op te wekken, zegt zij, is een onuitsprekelijk zoet gevoel. Een sterk verlangen naar het bezit van groote rijkdommen is haar nooit eigen geweest; zelfs heeft zij in zake van geldelijke spekulatien, haar geheele kunstenaarsleven lang, tot de klasse der onmondige kinderen behoord. Het was haar genoeg, indien men haar slechts gaarne en dikwijls en voor een langen tijd zag terugkomen. Huldebetuigingen ontving zij liefst op het tooneel zelf, niet in hare woning of voor hare deur, bij fakkellicht en met trompetgeschal. »Er is »in dat gejubel van het menschelijk enthusiasme iets onbeschrij-»felijk verootmoedigends, iets beangstigends bijna. Ware het »met de betamelijkheid overeen te brengen geweest, ik zou mij »bij zulke gelegenheden liefst van al verscholen of verontschul-»digd hebben. Op het tooneel kan het er mede door, dat de »toeschouwers zich te zamen met den kunstenaar door één »gedachte omhoogbeuren en bezielen laten. Doch buiten de

»grenzen der schouwburgwereld viel elk eerbetoon mij dubbel »zwaar op het hart. Daarginds was ik mij ten minste bewust, »al mijne beste gedachten en gemoedsaandoeningen uitgestrooid »te hebben." Doch ook op het tooneel zelf was bijval-inoogsten haar het hoogste niet, maar de kunst. Trad zij voor het eerst ergens op, dan deed de gespannen verwachting van het publiek haar onaangenaam aan. Onverdragelijk was haar het denkbeeld, dat zij gehouden was op de lieden den indruk te maken van een fenomeen. De meesten, dacht zij, zijn hier voorshands niet zamengekomen ter wille van de zaak, maar alleen, om zich door een van elders bij name bekenden gast te laten verbijsteren en verrukken. Hun evenals eene goochelaarster, ten einde hunne goedkeuring te winnen, eerst een staaltje van hare kunst te moeten vertoonen, stuitte haar geweldig tegen de borst. De tegenzin, waarmede zij naar de eerste teekenen van bijval dong, was evenredig aan de hooge gedachten, die zij koesterde van hare kunst. Meestentijds gaf zij er die eerstelingen der hulde aan »en wachtte geduldig of de toeschouwers, wanneer »het bleek dat er niets met stomme bewondering in haar aan »te gapen viel, haar welligt eenig warm medegevoel en een »vonkje edele belangstelling niet ontzeggen of onthouden zouden."

Om aanspraak te kunnen maken op den rang van een voortreffelijk zamengesteld boek, zouden deze gedenkschriften van Agnese Schebest minder chronologisch en minder geografisch ingedeeld moeten zijn. Men verhuist er te dikwijls van Dresden naar Pesth, van Weenen naar Stuttgart. In weerwil dat alles naar tijdsorde heet medegedeeld te worden, bekomt men van den gang der gebeurtenissen niettemin niet overal eene klare voorstelling. Ook zou de schrijfster haar werk minder regtstreeks tot eene openlijke dankbetuiging hebben kunnen inrigten aan bijzondere gezelschappen en personen, die twintig jaren geleden hare weldoeners waren of wier gastvrije kring zich destijds welwillend voor haar opende. Doch de waarde van dit geschrift, ik herhaal het, moet niet gezocht worden in zijne eenheid. Het is als een landschap, vervaardigd door een schilder van middelbaar talent, doch waarbij eene meesterhand de figuren geteekend heeft. Karakteristieke trekken treft men er alom in aan. Nu eens heet het van de

»lieve" zon: »Zij wacht niet met schijnen, tot men haar »vooraf wierook geofferd heeft. Zij is niet zoo inhalig als de »menschen, die vaak in weerwil van allen wierook hunne aan»gezigten nog naauwlijks in eene glanzige plooi brengen. Mijne »landslieden, het Weener volkje, tot hunne eer moet ik dit »getuigen, zijn beter gestemd. Hun hoofd dragen zij in hun »hart; daarom lacht hun gansche mensch met hen mede. Doch »menschen die met het hart in het hoofd loopen, ach lieve »tijd, hoe zwaar valt dezulken het gaan!" Straks is de wereldwijsheid aan de beurt: »De Hongaren, de Polen, alle sla»vische menschenkinderen, worden ligt door een aanval van »dweepzucht vervoerd. Doch dit fanatisme is ten slotte ruim »zoo benijdenswaardig als de geblaseerdheid van menigen dra»ger der moderne beschaving. Bij genen kan het een of ander »nog tot rijpheid komen of ontvlammen. De anderen zijn in »de meeste gevallen overrijp, uitgebrand, en verkoold. Geen »verdrietiger ontmoeting dan die zoogenaamde *Weltschmerzler*, »gelijk men er in de hoogbeschaafde gezelschappen zoo velen »aantreft." Een oogenblik later moeten de plebejers het ontgelden: »Om welke reden de burgerklasse zulke heftige voor»oordeelen koestert ten aanzien der aristokratie, weet ik niet. »Nooit is mij in de hoogste kringen zulk een vervaarlijke »hoogmoed bejegend, als ik vaak bij den minderen adel en »bij den door de fortuin of door talenten tot aanzien geraakten »burgerstand ontmoet heb. Goede hemel, hoe benaauwend wordt »men soms aangedaan door al die grootheid en door zoovele »burgtgevaarten Babylons! Nu, even goed als onder de geslе»pene, kan men ook onder de ongeslepen steenen de echte »diamanten van de valsche onderscheiden." Daar komen eindelijk, bij gelegenheid van eene herinnering aan Milaan of Venetie, ook de Duitsche vrouwen voor het gerigt: »De Itali»aansche dames, dit is zoo, schijnen geen bepaalde neiging te »hebben om allerwege in gezelschap het zinnebeeld van hare »huiselijkheid aanstonds uit haar breitobbetje voor den dag »te halen. Zij gaan niet onmiddellijk aan den slag, ten be»hoeve van hare wederzijdsche *Barfüssler*. Ook is het waar, »dat de vrouwen in Italie noch over linnengoed of stijfsel, »noch over strijken en verstellen, noch over koken of op-

»schik, veel drukte maken. Desniettemin draagt men er kousen."

Doch vooral twee beelden in het boek van Agnese Schebest zijn beter geteekend dan al het overige: dat van hare moeder, en dat van den reeds genoemden Johannes Miksch, den Dresdener komponist en kapelmeester. Van de innige liefde en vereering, waarmede zij dezen in de kunst vergrijsden leermeester als eene dochter aanhing, getuigt bovenal de beschrijving van hare terugkomst te Dresden en in het huis van haren weldoener, na eene afwezigheid van drie volle jaren. Reeds terstond na hare aankomst was zij met hare zuster den *herzlieben Vater Miksch* een bezoek komen brengen, en de ontvangst was allervriendelijkst geweest. Van het verhaal harer wederwaardigheden, van den alom door haar ingeoogsten roem, nam de oude heer niet veel notitie. Hij scheen dienaangaande reeds behoorlijk ingelicht en wenschte thans voornamelijk te weten, wat zij al zoo had *einstudirt.* Tegen den volgenden dag werden de zusters ten eten gevraagd. »Wij verzuimden niet »op onzen tijd te passen," gaat Agnese voort, »en repten »ons den volgenden dag naar de woning van vader Miksch, »de welbekende brug over, die ik in vroeger jaren, met mijne »rol muziek-papier in de hand, menigmalen reeds des morgens »vroeg mogt langs komen, om eerst des avonds weder naar »huis terug te keeren. Meer dan eens bleven wij een oogenblik »staan en verkwikten ons aan het prachtig tooneel. Een schooner »vergezigt dan van de Dresdener Brücke hadden wij nergens »op onze reizen aanschouwd. Wij volgden het rijzend voetpad, »aan den regteroever, en zagen reeds van ver den ouden heer »in zijn linnen tuinjas over den muur van zijnen hof gluren, »uitziend naar zijne gasten. Aangekomen in den tuin, slaakten »wij een kreet van bewondering: het plekje grond, waar drie »jaren geleden enkel een weinig gras groeide, was in dien »tusschentijd eene bloeijende gaarde geworden. Het hier op nieuw »voor ons zich openend vergezigt was tooverachtig. Aan onze »voeten spreidde zich de bladerendos van weelderig aangelegde »wandeldreven uit; daaronder prijkte een overvloed van vrucht»boomen, met sneeuwwitte bloesems overdekt; nog lager stroom»den de wateren der bevallige Elbe. Vreugde over het tegen»woordige en dankbare herinnering aan den ouden tijd, deden

»mij het hart en de oogen volschieten [1]. Na ons verschenen »de twee zonen van den gastheer, die ons als broeders welkom »heetten. Doch hun vader had rust noch duur, of ik moest »mijne stem doen hooren, weleer door hem met zoo groote »liefde gekweekt. Hij nam ons allen met zich mede naar het »kleine tuinhuis, waar, evenals voorheen in de voorkamer van »het woonhuis, een portret hing van zijne overleden vrouw, »in ochtendgewaad, de donker golvende haren losgesnoerd, en »met een kind op den schoot. Meer dan eens, wanneer zijn »oog de beeldtenis ontmoette, verhaalde hij mij eene kleine »geschiedenis uit zijne eerste huwlijksjaren. Caselli, een leer-»ling uit de vermaarde Bolognesche zangschool van Vernacchi, »woonde destijds te Dresden, en mijn meester achtte het niet »beneden zich, nog zoo veel mogelijk van hem te leeren door »zanglessen bij hem te nemen. »Had Caselli mij overdag geen »vrij uur kunnen bezorgen", plag hij te zeggen, »ik zou les »bij hem zijn gaan nemen in het holle van den nacht. Nu dan, »op zekeren keer kwam ik weder bij hem en zag er, geloof »ik, erbarmelijk slecht uit. Onder het scala-zingen begon mijne »stem te beven en de tranen rolden mij langs de wangen. — »Wat scheelt er aan? vroeg Caselli. — 'Ach, antwoordde ik, »misschien is mijn lieve vrouw op dit eigen oogenblik bezig »een kleintje te krijgen. — Wilt gij, riep Caselli, en sprong »op van zijn stoel, wel eens dadelijk naar huis gaan en hier »niet terugkomen voor het kind er is?" "

Meer heeft men niet meer noodig te weten, om zich een denkbeeld te kunnen vormen van dit vreemsoortig, en nogtans uit het leven gegrepen karakter: eene uit menschelijk en uit kunstgevoel gekneede ziel, een tegenstrijdig en tegelijk harmonisch wezen, een virtuoos van wien gezegd kan worden, dat hij tuchtigde degenen die hij liefhad; want het hoogste bewijs zijner teederste goedkeuring plag in eene behoedzaam aangebragte oorveeg te bestaan. »Er gab mir eine Ohrfeige," verhaalt Agnese, »was er aber nur alsdann that, wenn er ausserordentlich zufrieden war."

---

[1] „Es ging mir vor Freude über die Gegenwart und in dankbarer Erinnerung der alten Zeit *das Herz auf und das Auge über*."

Daarentegen was hare moeder hetgeen men eene gewone vrouw pleegt te noemen. »Du hast eigentlich gar nichts von »deinem bisserl Leben, als dass da Einer oder der Ander dir »mit den Händen zuklatscht; wobei du aber immer nicht si- »cher bist, thut er's aus Verstand oder aus Unverstand:" plaagde zij menigmaal hare dochter, wanneer deze huiswaarts keerde van de eene of andere schouwburg-ovatie. Doch uit deze oude-vrouwtjestaal spreekt minder onverstand dan het schijnt; en dat Agnese's moeder niet slechts eene verstandige, maar ook eene vrome, en daarbij kloeke vrouw was, dit had zij reeds vroeg gelegenheid gehad te toonen. Na een hoogst gelukkigen echt van slechts weinige jaren verloor zij haren man, den genie-officier Schebest, een Bohemer van geboorte, die haar ten huwlijk had gevraagd zonder een woord Duitsch te verstaan of te spreken, doch haar zoo liefhad, dat hij ten gevolge van eene eerste weigering in eene kwijnende ziekte verviel, zoodat ten slotte de kommanderende generaal van Theresienstadt, waar Rosalia's ouders niet ver af woonden, er zich mede bemoeide en het huwlijk er door wist te krijgen. De beklagenswaardige genie-officier eindigde zijn leven in een krankzinnigengesticht. Gedetacheerd bij de vestingwerken van Alessandria, die ontmanteld zouden worden, begeerde hij zich in persoon te overtuigen van de redenen, waarom zekere mijn, aangelegd en gevuld overeenkomstig zijne bevelen, niet springen wilde. Hij liet er zich in afzakken, doch stikte schier van den pulverdamp: het overschot van een door nalatigheid en kwade trouw der werklieden, in ongenoegzame hoeveelheid ontstoken voorraad kruid. Toen men hem uit de mijn ophaalde, leefde hij nog, doch zijne geestvermogens waren onherstelbaar gekrenkt. Men transporteerde hem (dit alles gebeurde in den zomer van 1815) naar Praag, en behalve een klein pensioen bekwam zijne vrouw, die hem gevolgd was naar Italie en ook vandaar met hem en hare beide kinderen terugkeerde, eene kleine vrije woning in een bijgebouw van de citadel van Theresienstadt. Gedurende de weinige maanden die hij nog leefde, plag zij geheel alleen en te voet naar Praag te reizen, — tien uren gaans, — om hem te bezoeken in het gasthuis. Meestal ging zij dan 's nachts van huis, ten einde althans

den volgenden avond laat weder bij hare kinderen te kunnen zijn. Toen de vader overleden was, begonnen eerst regt de zorgen voor de twee kleine meisjes, Agnes en Nina. Daar kwamen nog andere zorgen bij, te wijden aan de toen reeds bijna tachtigjarige en volstrekt onbemiddelde grootmoeder. Het was een zware strijd, een zich voortdurend ontworstelen aan den maatschappelijken ondergang, en die strijd zou vele jaren duren. »Vraagt men mij," schrijft de dochter, »van waar ons »te midden van dat eindeloos ontberen nogtans vrede en zegen »gekomen zijn? — ik antwoord, dat weinigen zoozeer als wij, »mijne zuster en ik, in de gelegenheid zijn geweest dienaan»gaande de innigste ervaringen op te doen. Had mijne oot»moedige, met een onbegrensd vertrouwen op God bezielde »moeder, niet als eene vrome martelares van den tegenspoed »alles verdragen, niet dag en nacht al hare krachten inge»spannen, zich niet afgesloofd voor de haren, wat zou er van »ons geworden zijn? En deze kracht, deze volharding, van»waar ontleende zij ze? Enkel van den eeuwigen Geest, tot »wien de liefhebbende vrouw vertrouwend opzag met hare »gansche ziel, en die alleen in staat is, kracht te schenken tot »het volvoeren van groote en edele daden."

Geestig steekt hiertegen de toon af van een brief, door de twee zusters aan hare moeder geschreven, toen zij tot herstel van hare gezondheid de maand Februarij van het jaar 1839 doorbragten te Milaan. Het is (Nina voert uit beider naam de pen) onder andere vormen, dezelfde hartelijkheid; na een tijdsverloop van meer dan twintig jaren, dezelfde dankbare vereering: *»Liebstes*, *süsses*, *gutes*, *einziges*, *unvergleichliches »Mütterchen!* Hoe kunt gij om mijnentwil zoozeer in pijn en »banden zijn? Uw lief briefje heeft mij waarlijk aan het schreijen »gebragt. Maak u toch niet ongerust, en wees het spreek»woord indachtig: Onkruid en zoo voorts. Aan sterven denk »ik nog in geen langen tijd; ook zie ik er volstrekt niet meer »naar uit, alsof mijn laatste uur geslagen was, en hoewel ik »nog steeds duchtig hoest, word ik er toch niet mager van, »integendeel. Zelfs dat zou evenwel geen wonder zijn, want »ga ik met Agnes uit wandelen, dan maken de menschen haar »op de openbare straat, en uit de volle borst, de liefste kom-

»plimenten; gelijk ik te Triest, te Venetie, te Verona, en nu »ook hier te Milaan gedwongen ben geworden, mede aan te »hooren. Gij kunt begrijpen, hoezeer ik dan ontsteek in nijd; »en niets is schadelijker voor de gezondheid dan de nijd. Doch »dan keer ik tot mijzelve in en denk, dat zij, aan wie men »al die lieve dingen zegt, toch in elk geval mijne zuster is; »en dat troost mij. Laatst riep een knappe Italiaan in het voor»bijgaan: *O, che bella ragazza!* waarop zij in het duitsch ant»woordde: *O, läppischer G'sell!* Hij scheen dit voor eene be»leefdheid te houden, want hij dankte haar met eene buiging... »Met Paschen zijn wij ter biecht geweest. Bij den aanblik van »het lange zondenregister in mijn boekje, hield de geestelijke »heer mij eene fraaije toespraak. Agnes was weemoedig en be»rouwvol gestemd, want zij droeg het gevoel met zich om, dat »zij gedurende hare lange ziekte den getrouwen God door haar »ongeduld vaak en zwaar beleedigd had, en nu Hij haar des»niettemin met liefde en barmhartigheid zegende, deed het »haar leed, zich te zijnen opzigte bezondigd te hebben. Zij »wilde dus boete doen. Doch de priester, van wien zij gehoopt »en verwacht had, dat hij haar eens duchtig kapittelen zou, »trachtte haar van hare droefgeestigheid te troosten door tel»kens te zeggen: »Dat maakt niet uit, *fa niente!*"... Het »weder begint zeer fraai te worden, en wanneer dit zoo voort»gaat, want de lente is te Milaan onbekend, dan hebben wij bin»nen veertien dagen zomer. En wanneer het betere jaargetijde »komt, zal het ook beter gaan met mijn gezondheid... Doe, »bid ik u, vele groeten aan dokter S. en zeg hem, dat ik »hem met zijne nieuwe kollega, Agnes, bezwaarlijk geluk kan »wenschen. Zij is veel te angstvallig voor een dokter. Begin »ik te hoesten, dan begint zij te jammeren en bijwijlen te »schreijen. Is zij daarmede gereed, dan grijpt zij naar haar »homœopatisch handboek, en studeert met een ijver als hing »haar doktoraal examen er aan. Ieder oogenblik ontdekt zij »dan eene nieuwe ziekte en roept mij toe: »Daar hapert het »u!" Verzeker ik haar dan bij hoog en laag, dat zij het mis »heeft, zoo zegt zij met tranen in de oogen: »Het is toch ook »bitter met u gesteld; gij wilt niet innemen, en wilt uzelve »moedwillig onder den grond brengen." Zag ik blaauw van

»tint (hetgeen mij bij guur weder volstrekt niet onnatuurlijk »voorkwam), dan heette het: »Wat ziet ge blaauw!" Zag ik »rood, zoo staarde zij mij met nog grooter onrust aan en »riep: »Goede hemel, wat ziet ge rood! neen, die roode kleur »is niet natuurlijk; ge moet volstrekt iets innemen!" Er was »dan geen bidden voor, of ik moest handen vol homœopatische »miniatuur-pilletjes slikken. Helpt ook dit niet, dan ziet zij »mij aan, alsof ik reeds in de kist lag. Enkele malen begeeft »haar ook wel haar geduld. Dan roept zij uit: »Hemelsche »goedheid, er is toch ook niets met u aan te vangen! Hoe »kunt gij voortdurend al dat akelige goed innemen, waar geen »sterveling baat bij vindt? Zie toch om naar geschikte mid- »delen." Ja, indien de patienten de regte middelen kenden, »die zij voor hunne beterschap behoeven, dan kon ieder- »een ligt dokter zijn. Onze dokter hier komt naar Agnes' »meening te zelden naar mij zien, en haar geloof in zijne »onnaspeurlijke pilletjes is niet onbeperkt. Ik weet echter, »dat indien men mij met de homœopathie niet helpen kan, ik »ook bij de aanwending der allopathie in het zand zou moeten »bijten. Wees daarom zonder zorgen. De Parijsche dokters in- »dertijd hebben in weerwil van al hunne pogingen Agnes even- »min onder den grond kunnen krijgen, en onze Milanesche »homœopaath, die tegelijk allopaath is, zal toch wel weten, »naar welke methode men het langst leven kan. Laat dus »uw lieve haren niet grijs worden zonder noodzaak. Agnes »is ijverig in de weer met het oefenen van hare stem. Is zij »weder geheel in orde, en ik half, dan komen wij u in per- »soon vertellen hoeveel wij van u houden."

Wanneer ik hiermede afscheid neem van Agnese Schebest en haar boek [1], ben ik daarom nog niet aanstonds gereed over Johanna Kinkel en het hare te spreken.

Is *Hans Ibeles in London* — bezwaarlijk kan deze incidentele

[1] Er bestaat van Agnese Schebest nog een ander geschrift, dat evenwel geen aanspraak maakt op letterkundige waarde. Het heet *Rede und Geberde*, en vormt eene handleiding tot oefening in mondelinge en plastische voordragt.

vraag, indien ten slotte onbeantwoord, ook onopgeworpen blijven — is deze roman in het minst geen autobiografie? Hebben wij hier met alles te doen, behalve met de persoonlijke herinneringen der schrijfster?

Reeds gaf ik een aantal punten op, waaromtrent men vruchteloos in de twee deeltjes naar de ware geschiedenis van het beroemd echtpaar zoeken zal. Al staat onder Johanna's naam op den titel te lezen "»*aus ihrem Nachlass*", en al zou men daarbij aan een nagelaten dagboek van eigen gemoedsaandoeningen denken, het persoonlijke is hier voor de oogen der wereld met een digten sluijer bedekt. Doch welke is de hoofdinhoud van den roman?

Langzaam en als door een kreupelbosch van episoden — episoden die vaak op weinig organische wijze verbonden zijn met elkander en met het overige, — ziet men hier het hart van een edel, maar niet zeer krachtig man, een toonkunstenaar van groote verdienste, vader van een zes- of zevental kinderen, op reeds eenigzins gevorderden leeftijd vervreemden van eene voortreffelijke vrouw; en voor zoo ver het verhaal gezegd kan worden, uit te loopen op eene katastrophe, is men daarvan bij de afdwalingen van dezen echtgenoot en bij de wording van zijne zedelijke ontrouw getuige.

Wel is waar vormt het geheel een blij-eindend treurspel. Dorothea's grootmoedigheid opent eindelijk haren Johannes de oogen, en weldadig aandoenlijk is het tooneel, waar de miskende vrouw door den tot beter inzigt gebragten man om vergiffenis gesmeekt wordt. Doch belangwekkend als roman is het boek alleen door zijnen gang, niet door zijne ontknooping. De beste partijen, die waarin men het meeste hart voelt kloppen, zijn niet ook die, waar men het verdoolde schaap door den goeden herder (ditmaal eene herderin) ziet teregt brengen. Het zijn veeleer de gedeelten, waar het gemoed der altijd liefhebbende vrouw telkens pijnlijker gegriefd en grievender gepijnigd wordt. Zoo ergens, dan ligt in de voorstelling van dezen zielstoestand, dit lijden en dezen strijd, de waarde en het zwaartepunt van dit huiselijk drama.

Het geheele boek is geschreven in den gemakkelijken toon, dien men uit Johanna Kinkel's novellen van vroeger dagtee-

kening kent. Somtijds mist het de diepte van haren *Lebenslauf eines Johannisfünkchens*, een gedichtje in proza dat zich onderscheidt door schoonheden van den eersten rang. Somtijds ontbreekt aan de schildering van den hartstogt der liefde die gloed, waardoor de vertelling *Musikalische Orthodoxie* zich aanbeveelt. Nergens daarentegen hapert het aan den gladden en satirieken humor, die haar weleer in *Aus dem Tagebuch eines Componisten* deed verhalen, hoe zij, bij het aanhooren van eene slecht bespeelde viool, nooit de gedachte van zich kon afzetten, dat uit die jammerende toonen de schim sprak van dezelfde kat, die, tot vervaardiging der *e*-snaar van het instrument, en ten einde door haren offerdood aan het menschdom een uitgelezen vermaak te bereiden, haar gedarmte had moeten prijsgeven. Doch in weerwil der vele genoegelijke bladzijden waarmede *Hans Ibeles* gestoffeerd is, hangt er over het boek eene wolk. Met de schrijfster van het komponisten-dagboek gesproken: men kan het denkbeeld niet van zich afzetten, dat er door Dorothea's lijden hier en daar eene zinspeling op Johanna's eigen levensgeschiedenis schemert. Verder evenwel dan deze zeer enge grenzen, dunkt mij, strekt het persoonlijke zich niet uit.

Te beweren dat deze roman een meesterstuk van ordonnantie is, dit zal geen verstandig beoordeelaar in het hoofd komen. Doch ik verzoek mijne lezers plaats te nemen in zekere Londensche cab, dezelfde die op een warmen namiddag in de maand Julij van het jaar '48 den duitschen virtuoos en zijne vrouw tot voor de statige woning van Mr. Chapel voerde: een vermogend Londensch melomaan, wien Ibeles door een zijner vrienden regtstreeks aanbevolen was. Zij hadden dien dag reeds minstens een half dozijn bezoeken afgelegd, en dit zou het laatste zijn:

»Aan uitstellen of verzuimen viel niet te denken, want »Ibeles had voorspraak noodig en Mr. Chapel stond bekend »als een man die kunstenaars patroneerde. In weerwil van het »saizoen hadden zijne vrouw en hij zelf Londen nog niet ver»laten, en de wijze waarop de vreemdelingen, die zorg ge»dragen hadden hunnen aanbevelingsbrief vooruit te zenden, »door de echtgenooten ontvangen werden, was hartelijk. De

»oude heer sprak tamelijk vlot Duitsch, en hij en Ibeles ge-
»raakten in gesprek over de maatschappelijke en staatkundige
»beweging op het vasteland. Spoedig kwam het uit, dat Mr.
»Chapel weinig gesticht was over de gebeurtenissen der laatste
»maanden in Duitschland en Frankrijk. Zijn duitsche handels-
»vriend, zeide hij, door wien Mr. Ibeles hem aanbevolen was,
»stond wel is waar borg dat deze in weerwil van zijne revo-
»lutionaire sympathien een goed man was; doch Mr. Ibeles
»moest het hem, Mr. Chapel, een oud en ervaren politicus,
»die chairman geweest was bij een onnoemelijk aantal mee-
»tings, niet kwalijk nemen, indien hij hem met de stukken
»bewees, dat de omwenteling een werk des duivels was. Ibeles
»maakte eene beweging om op te staan en te vertrekken. Hij
»meende, dat er eene persoonlijke beleediging bedoeld was.
»Doch toen de oude heer op uiterst gemoedelijken toon voort-
»ging met zijn betoog, bemerkte hij, dat hij zich vergist had.
»Het heeft Gode behaagd," zeide Mr. Chapel, »aan sommige
»volken eene konstitutie te schenken; andere volken zijn door
»Hem gesteld onder de heerschappij van autokraten, en het
»zwarte ras schiep Hij voor den slavenstaat. Deze goddelijke
»inzettingen te wederstreven is zondig. Engeland heeft daar-
»van de ondervinding opgedaan, toen het in de west-indische
»kolonien de slavernij ophief en een aantal godvruchtige fami-
»lien daardoor beroofd werden van negen tienden harer be-
»zittingen." Ibeles bragt hiertegen in, dat de negers wel waar-
»schijnlijk hunne vrijheid voor eene goddelijke verordening hiel-
»den. Doch Mr. Chapel wist beter. »Twee zusters van mij,"
»zeide hij, »indertijd gehuwd geweest met west-indische plan-
»ters en thans met hare kinderen te Londen, zouden daarvan
»veel kunnen verhalen. Ontelbare bijbelplaatsen kan ik noe-
»men, wier zin tot hiertoe duister was, doch wier symboli-
»sche beteekenis plotseling aan het licht gekomen is door
»de neger-kwestie, in verband met den barrikaden-strijd in
»de straten van Parijs." Hier rees hij op en nam van de
»tafel eene brochure, die hij Ibeles ter behartiging aanbeval.
»Het was een *tract*, waarin uit de Apocalypse van Johannes
»de juistheid van Mr. Chapels beweren aangetoond werd. Op
»goedhartigen toon ging hij voort: »Men zal u gezegd hebben dat

»ik meer dan millionair ben, en dit is niet onwaar. Ik ben »gewend aan eene weelderige levenswijze, verkeer in de beste »kringen, en verheug mij in een onbeperkt krediet in de City. »Doch indien ik in den naam van Jezus Christus geroepen »ware, instede van onze kamermaagd, dit tapijt te schuijeren »of deze haardijzers blank te schuren, zou ik mij daar niet »voor schamen. Evenzoo is Engeland uitverkoren om onder de »natien een verheven standpunt in te nemen, terwijl aan uw »Duitschland eene nederige plaats aangewezen is. Wederstreef »toch den wil van onzen Heiland niet!" Ibeles kon een glim- »lach niet onderdrukken. »En indien," vroeg hij, »indien het »Gods oogmerk ware Duitschland, dat gedurende zoo langen »tijd vernederd werd, op zijne beurt te verhoogen en de laatsten »eindelijk de eersten te doen zijn, wat dan?" — »Laat ik u mo- »gen bewijzen," antwoordde Mr. Chapel, »dat dit het geval niet »is. Telkens nadrukkelijker treedt bij ulieden de republikeinsche »geest op den voorgrond. De republiek nu is een werk van »den duivel, terwijl zondige natien van Gods wege hoogstens »met het absolutisme gestraft worden." — »Ik zie wel", zeide »Ibeles en haalde de schouders op, »het konstitutionele Engeland »wil aangemerkt worden als het uitverkoren volk der moderne »wereld." — De beide vrouwen hadden, terwijl dit gesprek zijnen »gang ging, meest stilgezwegen. Mistress Chapel zag haren »man, wiens zalvende orakelspreuken zij slechts half verstond, »instemmend aan. Dorothea zou lust gehad hebben, overluid »te lagchen. Ten einde zich goed te houden, tuurde zij met »aandacht naar eenige werkelijk fraaije bijbelstoffen in olieverf, »tegenover haar aan den wand. Er hingen drie Madonna's, van »onderscheiden meesters, nevens elkander; voorts eene Kruisi- »ging, een Ecce Homo, en nog eenige kleiner tafereelen uit »de geschiedenis der martelaren. Hoe verkeerd gezien is het, »dacht zij bij zichzelve, denzelfden wand van hetzelfde vertrek »met meer dan één Madonna te versieren? Of het moest zijn, »dat men door de menigvuldigheid zelve van opvatting en »voorstelling, er aan wenscht te herinneren, dat deze minzame »groep enkel tot het gebied der fantasie behoort. Doch het »meest openbaren deze aanzienlijke vromen hun gebrek aan »gevoel, door het te pronk hangen in hunne salons, hunne

»eet- en danszalen, van het met doornen gekroond Christus»hoofd. Hoe is het mogelijk, dat men met vrijmoedigheid, bij »het schertsen der toasten, de champagneglazen aanstoot, ter»wijl zich achter het door den wijn verhit aangezigt des »gastheers het edele bleeke voorhoofd met de bloedige parels »vertoont en de verwijtende blik der liefdevolle oogen u overal »volgt? En voor die martelaarsgeschiedenissen vol pijn en doods»angst danst men quadrilles!" [1]

Tevens maakt de lezer hier kennis met enkele voorname trekken van de lotgevallen der twee hoofdpersonen. Betrokken geweest in de duitsche revolutionaire woelingen van 1848 en vervolgens, is Hans Ibeles — zijn doopnaam herinnert aan zijne geringe afkomst; hij was van geboorte een kind des volks — in Engeland en te Londen voor vrouw en kinderen het brood komen zoeken, dat de omwenteling hem in zijn vaderland uit den mond gestooten had. Van sommige goede aanbevelingen voorzien, tracht hij aanvankelijk doch te vergeefs eene betrekking als orkest-direkteur te vinden. De klimmende nood der zijnen dwingt hem ten laatste, zijne toevlugt te nemen tot werkzaamheden van nederiger soort. Hij werd muziekmeester en ging les geven in meisjeskostscholen. Op de lange baan bevond hij zich hier intusschen niet slecht bij. Hij maakte zich eene reputatie, en eindigde met overvloedig geld te verdienen; althans in zoodanige mate, dat Dorothea zich niet langer behoefde te behelpen met het onervaren dienstmeisje, dat met haar naar Engeland was komen oversteken. Zij kon nu eene officiële engelsche dienstmaagd huren; en in een kurieus hoofdstuk, getiteld: »Der Sklavenmarkt und die freien Töchter Albions", wordt verhaald, hoe zij in de dienstboden-bazar van Oxford Street vond hetgeen zij noodig had. Doch vóór het huis-

---

[1] Deze esthetische waardering van de voorwerpen des christelijken geloofs, hier Dorothea in den mond gelegd, belette Johanna Kinkel niet, voor zoo ver haarzelve betrof, de materialistische levensbeschouwing te volgen. Zoo zegt ook Dorothea ergens tot zichzelve: „Im Mittelalter, wo die Leute eine Belohnung jenseits erwarteten, ergaben sie sich darein, dass alle Tugend eine Aufopferung diesseits sein musste. Jetzt, wo wir Alles im Leben zu finden hoffen, müssen wir uns die Tugend so schmackhaft machen als wir können."

gezin tot dezen trap van betrekkelijke weelde gestegen was, moest Ibeles tegen wil en dank menige les geven, of ook wel nu en dan verrigten hetgeen de schrijfster eene muzikale karrewei noemt. Van deze laatste bezigheid, bij wier beschrijving Mr. Chapel weder ten tooneele verschijnt, worden twee voorbeelden gegeven:

»Herhaaldelijk kwam Ibeles thans weder in aanraking met »Mr. Chapel. Behalve dat deze het kunstmatig psalmgezang in »de armenscholen aanmoedigde, en ten behoeve daarvan goeden »raad kwam inwinnen bij onzen held, bezorgde hij ook van »tijd tot tijd aan dezen *a musical job*. Dit laatste is een onver»taalbaar woord. Het duidt een arbeid aan, dien men, naar »het toeval der omstandigheden medebrengt, buiten ver»band met zijne gewone bezigheden, opdraagt of toevertrouwt »aan een deskundige.

»Eerste *job*. Mr. Chapel was belast met den verkoop eener »predikantsplaats ten platten lande, wier inkomsten zoo over»vloedig waren, dat hij haar gaarne aan zijn eigen jongeren »broeder bezorgen wilde. Doch de Squire en zijne talrijke huis»genooten van beiderlei geslacht waren overeengekomen, dat »de solliciterende clergyman, die op hunne stem zou kunnen »rekenen, tevens een goed jager en een goed zanger moest zijn. »Het behoorde namelijk tot de aantrekkelijke eigenschappen der »te vergeven plaats, dat zij gelegen was in eene zeer joviale »buurtschap en zij den zieleherder een overvloed van maat»schappelijke genoegens aanbood. Daarom verlangde dan ook »de Squire, dat hij een vrolijk gezel ter jagt, en de dames »van den Squire, dat hij een goed zanger wezen zou. Nu had »Mr. Chapel Junior zich wel altoos meer onderscheiden door »zijne liefhebberij in vossenjagten, dan door den omvang of »de diepte zijner patristische studien, doch hij kende geen enkele »noot muziek, en wist eigenlijk niet of hij eene stem had, en »zoo ja, welke soort van stem. Dit te onderzoeken was de aan »Mr. Ibeles opgedragen *job*; en zoo hij er in slaagde, den veel»belovenden jongen man eenige aria's te leeren, waarmede hij »zich bij den Squire de vacerende standplaats al zingend ver»overen kon, mogt hij rekenen op een niet onaanzienlijk hono»rarium. Ibeles toog aan het werk. De aanstaande predikant

»kon van nature eenige raauwe bastoonen voortbrengen, en »wanneer men hem luidruchtig akkompagneerde, hield hij tame»lijk wijs. Na verloop van eenige weken was hij in staat *God* »*save the Queen* voor te dragen. Daarop stelde Ibeles de popu»laire melodie *o Sanctissima* voor; doch als naauwgezet pro»testant wilde de clergyman geen liederen zingen ter eere van »de Heilige Maagd. Hij verzocht daarom Ibeles, hem de aria »van Sarastro te helpen instuderen: »O Isis en Osiris, welke »weelde!" Ibeles was ondeugend genoeg hem te vragen, waarom »hij zich ook niet schaamde, de egyptische godheden aan te »roepen, aan wier alomtegenwoordigheid hij toch evenmin ge»loofde als aan die van Maria? De veelbelovende clergyman »wist zich echter met Isis en Osiris de gunst van den Squire »te verwerven; hij kreeg de openstaande plaats, en onze mu»ziekmeester een tweeden *job*.

»Op zekeren dag, vroeg in den morgen, hield er voor zijne »woning in Briar Place een rijtuig stil, en eene bejaarde ka»menier verlangde den duitschen muziekmeester te spreken. Zij »vroeg, of hij in den loop van dien dag beschikken kon over »een paar vrije uren, en toen zij van hem vernam dat hij niet »later dan tot twaalf ure meester was van zijnen tijd, ver»langde zij, dat hij onmiddellijk met haar mederijden zou om »onderrigt te geven aan hare meesteres. Had zij zich niet be»roepen op de aanbeveling van Mr. Chapel, en had Ibeles diens »handschrift niet herkend op een adres dat zij hem vertoonde, »hij zou, — want de onbekende met hare zonderlinge gejaagd»heid kwam hem min of meer verdacht voor, — geaarzeld »hebben haar te volgen. Zij verzocht hem, zich zoo snel moge»lijk te kleeden, aangezien de dame die hem wachtte nog dien »zelfden dag Londen verlaten moest. De kinderen zagen met »verwondering aan, dat hun vader dus onverwachts afgeroepen »werd van zijn naauwlijks half genuttigd ontbijt. Het rijtuig »zette zich in beweging, dwars door Londen, eene der Theems»bruggen over, en hield eindelijk stil voor eene sierlijke woning, »in het zuidelijk gedeelte der stad. De bejaarde vrouw, die den »indruk maakte eener vertrouwde bediende van goeden huize, »deelde onderweg aan haren togtgenoot mede, dat hare mees»teres niet lang geleden overgekomen was uit Indie en een

»paar maanden gelogeerd had bij hare schoonmoeder. Het doel »van hare overkomst was geweest, hare kinderen, naar en»gelsch-aristokratisch gebruik, tot voltooijing van hunne op»voeding naar Engeland te begeleiden, en zij keerde thans »terug naar de residentiestad Madras, waar haar huis onder »de aanzienlijkste geteld werd. Bij zijne aankomst bragt men »Ibeles in een groot, rijkgemeubeld vertrek, waar de dame, »die zijn onderrigt verlangde, gezeten op een sofa, bezig »was zich te laten portretteren. De schilder stond niet ver »van haar af, naast zijn ezel. Zij had een belangwekkend »voorkomen, doch was overigens eene zigtbaar sedert geruimen »tijd uitgebloeide schoonheid, en daarbij uiterst haastig in »haar spreken en gebaren. Naauwlijks was Ibeles de kamer »binnengetreden, of zij stak hem bij wijze van welkomstgroet »een cahier muziek toe, dat zij in de hand hield, en vroeg: »»Hebt gij dit stuk ooit meer gezien?" »Het is de ouverture »van den *Fidelio*," antwoordde Ibeles zonder aarzelen, de wel»bekende noten en toonteekens op drie schreden afstands on»derscheidend. De dame zag rond en knikte hare zusters, doch»ters en nichtjes, een groep beeldschoone meisjes en vrouwen, »zegevierend toe. De tweede vraag luidde: »Kunt gij dit stuk »spelen?" Ibeles zeide: »O, jawel"; en aangezien de dames »het voorbeeld gaven van den kort aangebonden konversatie»toon, trad ook hij zijnerzijds, zonder verlof te vragen, naar »eene piano die hij in een belendend vertrek zag openstaan. »Onder luide bijvalsteekenen van den kant der hoorderessen »speelde hij nu uit het hoofd de ouverture door. Uit de daar»op gevolgde woordenwisseling der dames onderling maakte »hij op, dat men zich den avond te voren vruchteloos moeite »gegeven had, uit deze wonderbaarlijke kompositie wijs te »worden; dat de dames-dilettanten geëindigd waren de ouver»ture in een hoek te werpen, als schaamtelooze en verwenschte »humbug, en dat daarop haar bloedverwant, Mr. Chapel, be»loofd had, haar den regten man te zullen zenden, bekwaam »tot het ontcijferen van deze vreemdsoortige muziek. Inmid»dels nam Ibeles het gezelschap van ter zijde een weinig op. »Er stonden in het vertrek nog meer andere schilder-ezels met »halfvoltooide figuren, en hij herkende daarin de portretten

»der aanwezige dames. In eene prachtige eetzaal, beneden, »waar hij zijn hoed nedergezet had, herinnerde hij zich de- »zelfde beeldtenissen reeds eenmaal gezien te hebben. Daar »evenwel waren zij voorgesteld in den vorm van heiligenbeel- »den met gouden achtergronden, terwijl zij in dit bovenver- »trek in fantasie-kostuum prijkten en het voorkomen van ge- »wone stervelingen vertoonden. Hij dacht: »Men schijnt er »hier een expresselijk daartoe bezoldigd schilder op na te hou- »den, die kommissie heeft om de bevalligheden dezer ladies »onder allerlei gedaanten voor de vergetelheid te bewaren. »Doch ik moet zeggen, het is de moeite waard.” De oudste »der dames, dezelfde die tot hiertoe het woord gevoerd had, »stond thans op en, nadat zij den schilder verzocht had zijn »ezel op zoodanige wijze te plaatsen dat hij kon voortgaan met »zijn werk terwijl zij hare muziekles nam, zeide zij tot Ibeles: »»Wees zoo goed, mij dit stuk te leeren spelen.” Ibeles hield »eene korte voorafspraak, zeggend dat hij uitging van de on- »derstelling dat dit stuk niet de eerste kompositie van Beet- »hoven was, waarmede de dame kennis maakte; dat zij in »het tegenovergesteld geval groote moeite hebben zou, deze »ouverture te spelen van het blad, en dat de bestaande zwa- »righeden nog vermeerderd werden door de omstandigheid, »dat de ouverture niet voor piano maar voor orkest geschre- »ven was. Even lakoniek als de dame tot hiertoe geweest was, »even spraakzaam werd zij thans. »Juist daarom,” zeide zij, »heb ik om u gezonden. Mr. Chapel heeft mij verzekerd, dat »gij de regte man waart om mij uit de verlegenheid te hel- »pen. Gij stondt voor niets, zeide hij. Toen ik twintig jaren »geleden naar Indie ging, had ik van Sebastiaan Botch en van »Lewis Bith-oven, van wien ieder thans den mond vol heeft, »nooit hooren spreken. Ik kon twee stukken spelen, een van »Herz en een van Czerny. Het waren de twee fashionabelste »stukken van dien tijd; variaties op *di tanti palpiti* en een »potpouri uit *de Italiaansche te Algiers*. Het zijn admirabele »stukken, oneindig brillanter dan uwe ouverture van *Fidelio* »daar. Doch daar ik in de laatste twintig jaren niets anders »gespeeld heb, zou ik nu gaarne iets nieuws naar Indie me- »denemen, iets in den laatsten smaak en van de eerste kwa-

»liteit. Mr. Chapel heeft mij verteld, dat tegenwoordig van »niemand zoo veel gesproken wordt als van dien Bith-oven. »Bij zijn leven, hoor ik, heeft men hem slechts half begre-»pen, en eerst na zijn dood moet hij geheel en al in de mode »gekomen zijn. Dit is ongetwijfeld een bewijs van zeer buiten-»gewone gaven. Toen ben ik trachten te weten te komen, »welk stuk van dezen komponist gehouden wordt voor het »prachtigste, en men heeft mij den *Fidelio* genoemd. Die ou-»verture dus wil ik mij eigen maken, maar ook die alleen, »want daar ik opzettelijk uit Indie naar hier gekomen ben, »wil ik ook van al hetgeen Londen oplevert het fraaiste, »beste, en meest nieuwmodische medenemen." Van hetgeen »Ibeles' ooren gedurende de twee volgende uren uit te staan »hadden, zullen wij zwijgen. Reeds de voorstelling der zaak »is voldoende, den muzikalen lezer kippenvel te doen krijgen, »indien hij zich slechts gelieft te herinneren dat de bewuste »ouverture onheilspellend geteekend is met het vierde kruis. »Doch het verbazendst was, dat de dame zich uitermate te-»vreden betoonde over de door haar in die twee uren tijds »gemaakte vorderingen. Van nu af, zeide zij, zou zij zon-»der verdere hulp bij het instuderen der zware plaatsen zich wel »zelve kunnen redden. Eenmaal te Madras aangekomen zou »alles goed gaan, en zij hoopte slechts dat de lange zeereis »haar het vierde kruis niet weder zou doen vergeten. Toen »Ibeles eenigen tijd daarna Mr. Chapel ontmoette, vroeg deze »hem naar het muzikaal talent van zijne nicht. Met de glad-»heid van een aal glipte de kunstenaar henen over deze ne-»telige vraag en weidde uit over de vele schoone vrouwen-»kopjes die hij te haren huize bijeen gevonden had. »Aas voor »de wormen, enkel aas voor de wormen", antwoordde Mr. »Chapel en sloeg de oogen ten hemel."

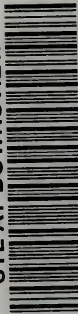
Mijne lezers kunnen niet meenen, dat deze bladzijden, gewijd aan de herlezing van den letterarbeid van twee vermaarde duitsche vrouwen, bestemd zijn als tegenhanger te dienen van hetgeen ik niet lang geleden met betrekking tot de hedendaagsche schrijfsters van Groot-Brittannie opmerkte. De gegevens voor zulk eene parallel ontbreken, of zouden hoogstens van

hier en ginds, en dan nog in ongenoegzame mate, met moeite bij elkander kunnen gebragt worden. De engelsche vrouwenroman, in Nederland zeer populair, behoort meegerekend te worden onder de vaste faktoren van het gemoeds- en verbeeldingsleven der 19de eeuw. Daarentegen wordt in de nieuwere duitsche bellettrie, met loffelijke uitzonderingen, door den arbeid der vrouwen geen eerste plaats beslagen; en bovendien is dit gedeelte der duitsche letterkunde, voor zooveel althans aangaat de kennis uit de eerste hand, te onzent over het gemeen een gesloten boek.[1] Het was dan ook mijn oogmerk niet, eene theorie te ontwikkelen of eene stelling te verdedigen, maar alleen te verhalen en belangstelling te wekken. De boeken, waarover ik sprak, Johanna Kinkel's roman zoowel als Agnese Schebest's herinneringen uit haar kunstenaarsleven, zijn beiden gebrekkig gebouwd, onevenredig van deelen, zwak gedacht, ongelijk van stijl. Doch ware talenten zijn altoos gemakkelijk herkenbaar. Schitteren zij niet in het een, zij munten uit in het ander. Bezitten zij geen beeldende kracht genoeg om een zamengesteld kunstgewrocht te scheppen, zij dragen steenen aan, waarop ook de keurigste bouwmeester met welgevallen nederziet. Er zijn betrekkelijke volkomenheden, waartoe de middelmatigheid zich nimmer verheft.

1863.

---

[1] Sedert onderscheidden zich in Duitschland: de dames Godin, Marlitt, von Hillern, Detleff, Werner. Bovenaan staat Louise von François, gelijk onder de ouderen Fanny Lewald.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 01 01 11 016 1